

UNIVERSITAT_{DE}
BARCELONA

El sistema de direcció i planificació de l'economia cubana, 1975-1985

Lluís Alòs i Martí

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0. Spain License.**

HD
- 87. F55

A 56

1989

UNIVERSITAT DE BARCELONA
FACULTAT DE CIÈNCIES ECONÒMIQUES

EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA (1975-1985).

Volum I.

TESI DOCTORAL.

Dirigida pel Dr. José María VIDAL VILLA.

Presentada per LLUÍS ALÓS i MARTÍN

per accedir al grau de doctor

en Ciències Econòmiques.

Barcelona, octubre de 1989.

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0700845034

Edició i impressió: Edicions de la Universitat de Barcelona
Dipòsit legal: B. 20.000-1989
Tel. 402 19 03

Als meus pares.

«Inquirir y averiguar, y conocer bien el porqué de las cosas y plantearse siempre los grandes problemas de la humanidad como problemas propios».
Ernesto "CHE" GUEVARA, 20-10-1962.

«El que vull dir és que treballen per viure, en lloc de treballar per construir màquines que els permetrien viure sense treballar».
Boris VIAN, "L'escuma dels dies", pàg. 72.
Barcelona, 1988, Columna (original de 1947).

«Ve un moment en què descobreixes que triomfar és poc significatiu, perquè allò que t'interessa pertany a un altre ordre de coses».
Manuel de PEDROLO, "Un camí amb Eva", pàg. 53.
Barcelona, 1988, Edicions 62 (original de 1963).

«¿Per què és tan compromès voler que el món sigui lliure de pressions de colla, que mai no deixa en pau ni mai no amolla el ramal que ens obliga a retre el front?».
Josep M. ARNAVAT, "Poesia inèdita", pàg. 62.
Reus, 1986, Eds. Centre de Lectura (orig. de 1974).

"Y nosotros hemos entrado en la historia. Si otros quieren volver a la prehistoria, es asunto de su gusto".
Fidel CASTRO, 28-10-1989.

INDEX GENERAL.

VOLUM I.

<u>PREFACI.</u>	1
<u>INTRODUCCIÓ.</u>	10
<u>PART PRIMERA.</u>	19
CAPÍTOL 1. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT.	20
CAPÍTOL 2. LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA DE LA SOCIETAT SOCIALISTA, I.	68
CAPÍTOL 3. LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA DE LA SOCIETAT SOCIALISTA, II.	125
<u>PART SEGONA.</u>	195
CAPÍTOL 4. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA SOCIALISTA, I.	196
CAPÍTOL 5. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA SOCIALISTA, II.	263
CAPÍTOL 6. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA, I: ANTECEDENTS HISTÒRICS.	309
CAPÍTOL 7. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA, II: CARACTERÍSTIQUES, SUBSISTEMES I IMPLANTACIÓ. ...	373
<u>PART TERCERA.</u>	432
CAPÍTOL 8. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA SOCIALISTA.	433

VOLUM II.

CAPÍTOL 9. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA, I.	518
CAPÍTOL 10. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA, II.	621
CAPÍTOL 11. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA, III.	683
<u>PART QUARTA.</u>	742
CAPÍTOL 12. DEFICIÈNCIES I PERFECCIONAMENT DEL SDPE I DEL SUBSISTEMA DE PLANIFICACIÓ DE CUBA.	743
<u>CONCLUSIONS.</u>	795
<u>BIBLIOGRAFIA UTILITZADA.</u>	867
<u>ANNEXOS.</u>	909
ANNEX 1: TEXTOS OFICIALS DEL PCC SOBRE EL SDPE DE CUBA.	910
ANNEX 2: LEGISLACIÓ SOBRE EL SDPE DE CUBA.	1002
ANNEX 3: LEGISLACIÓ SOBRE LA PLANIFICACIÓ ECONÒMICA CUBANA.	1027

INDEX SISTEMATIC.

VOLUM I.

<u>PREFACI.</u>	1
<u>INTRODUCCIÓ.</u>	10
<u>PART PRIMERA.</u>	19
<u>CAPÍTOL 1. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT.</u>	20
1.1. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT COM A SISTEMA.	21
1.1.1. Sistema i dialèctica.	21
1.1.2. Concepte de sistema.	26
1.1.3. L'enfocament en forma de sistema.	35
1.2. LA DIRECCIÓ COM A SISTEMA AUTOGOVERNAT.	39
1.3. LA SOCIETAT COM A SISTEMA INTEGRAL AUTOGOVERNAT.	47
1.3.1. El marxisme com a concepció integral de la societat. .	47
1.3.2. Direcció espontània i direcció conscient de la societat.	58
<u>CAPÍTOL 2. LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA DE LA SOCIETAT SOCIALISTA, I.</u>	68
2.1. EL SOCIALISME COM A SISTEMA INTEGRAL.	68
2.2. DE LA DIRECCIÓ ESPONTÀNIA A LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA.	72
2.3. L'ENFOCAMENT ESTRUCTURAL I FUNCIONAL DE LA DIRECCIÓ.	82
2.4. EL SUBJECTE DE DIRECCIÓ.	91
2.4.1. Els diferents subjectes de direcció.	91
2.4.2. Les relacions de direcció.	100
2.4.3. L'aparell de direcció.	102
2.4.4. Els quadres de direcció.	103
2.5. OBJECTIUS, MÈTODES I ESTIL DE DIRECCIÓ.	106

2.5.1. Els objectius de direcció.	106
2.5.2. Els mètodes de direcció.	109
2.5.3. L'estil de direcció.	120
<u>CAPÍTOL 3. LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA DE LA SOCIETAT SOCIALISTA, II.</u>	125
3.1. EL CICLE I LES FUNCIONS DE DIRECCIÓ.	125
3.1.1. El cicle de direcció.	125
3.1.2. Les funcions de direcció.	126
3.2. LA DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT I LA INFORMACIÓ.	147
3.3. ELS PRINCIPIS GENERALS DE LA DIRECCIÓ.	155
3.3.1. El centralisme democràtic.	161
3.3.2. L'objectivitat.	167
3.3.3. El caràcter concret.	171
3.3.4. L'optimització i l'eficàcia.	176
3.3.5. La baula fonamental.	179
3.3.6. L'estímul.	181
3.3.7. La direcció territorial i per branques.	187
3.3.8. La conjuminació dels principis socials i dels estatals	189
3.3.9. L'enfocament polític-econòmic en la direcció.	191
3.3.10. La discussió col·lectiva i la responsabilitat única. .	192
3.3.11. La responsabilitat material.	194
<u>PART SEGONA.</u>	195
<u>CAPÍTOL 4. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA</u>	
<u>SOCIALISTA, I.</u>	196
4.1. INTRODUCCIÓ TEÒRICA GENERAL DEL SDPE.	196
4.1.1. Els factors objectius i subjectius en el SDPE.	196
4.1.2. Base econòmica i relacions de direcció en el SDPE. ...	200
4.1.3. El sistema de direcció econòmica capitalista i el socialista.	202

4.1.4.	Els nivells de decisió i la informació en el SDPE. ...	209
4.2.	ASPECTES GENERALS DEL SDPE.	213
4.3.	EL SDPE COM A MECANISME ECONÒMIC.	223
4.3.1.	Les aportacions dels autors clàssics del marxisme. ...	223
4.3.2.	El debat soviètic sobre el Mecanisme Econòmic.	227
4.3.3.	El mecanisme d'acció i les formes de manifestació de les lleis econòmiques objectives.	229
4.3.4.	El mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques objectives. El concepte del Mecanisme Econòmic com a SDPE.	234
4.3.5.	Diverses definicions de Mecanisme Econòmic.	246
4.3.6.	Característiques del Mecanisme Econòmic com a SDPE. ..	254

CAPÍTOL 5. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA

	<u>SOCIALISTA, II.</u>	263
5.1.	EL SDPE I ELS MÈTODES DE DIRECCIÓ DE L'ECONOMIA.	263
5.1.1.	El mètode de direcció planificada.	265
5.1.2.	El mètode del càlcul econòmic.	267
5.2.	EL SDPE, EL CÀLCUL ECONÒMIC I LES LLEIS ECONÒMIQUES DEL SOCIALISME.	282
5.2.1.	El SDPE i les lleis econòmiques del socialisme.	282
5.2.2.	El càlcul econòmic i les lleis econòmiques del socialisme.	284
5.3.	LES RELACIONS VERTICALS I HORIZONTALS.	289
5.4.	ELS SUBSISTEMES DEL SDPE.	293
5.4.1.	La planificació.	295
5.4.2.	La gestió.	298
5.4.3.	Els estímuls.	300
5.4.4.	Les finances.	302

CAPÍTOL 6. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA

<u>CUBANA, I: ANTECEDENTS HISTÒRICS.</u>	309
6.1. LA PRIMERA ETAPA (1959-1960).	309
6.2. LA SEGONA ETAPA (1960-1965).	325
6.3. LA TERCERA ETAPA (1966-1970).	351
6.4. LA QUARTA ETAPA (1971-1975).	362

CAPÍTOL 7. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA

<u>CUBANA, II: CARACTERÍSTIQUES, SUBSISTEMES I IMPLANTACIÓ.</u> ..	373
7.1. CARACTERÍSTIQUES DEL SDPE DE CUBA.	373
7.2. SUBSISTEMES I COMPETÈNCIES DEL SDPE DE CUBA.	385
7.2.1. La planificació.	385
7.2.2. La gestió.	387
7.2.3. Els estímuls.	390
7.2.4. Les finances.	391
7.3. EL PROCÉS D'IMPLANTACIÓ DEL SDPE DE CUBA.	395
7.3.1. El I Congrés del PCC.	396
7.3.2. El II Congrés del PCC.	416

PART TERCERA.

432

CAPÍTOL 8. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ

DE L'ECONOMIA SOCIALISTA.

433

8.1. EL DESENVOLUPAMENT PLANIFICAT DE L'ECONOMIA NACIONAL.	433
8.1.1. La necessitat objectiva i l'essència del desenvolupa- ment planificat de l'economia socialista.	433
8.1.2. La llei del desenvolupament harmònic i proporcional. .	441
8.1.3. La planificació i les altres lleis econòmiques del socialisme.	445
8.2. EL CONCEPTE DE PLANIFICACIÓ.	447
8.2.1. La planificació com a proporcionalitat.	447

8.2.2. Definició de planificació.	451
8.2.3. Planificació i pla.	454
8.3. LA PLANIFICACIÓ DINS DEL SDPE.	457
8.4. ELS PRINCIPIS DE LA PLANIFICACIÓ.	460
8.5. EL PROCÉS DE PLANIFICACIÓ.	469
8.5.1. Introducció.	469
8.5.2. El sistema de plans.	470
8.5.3. L'elaboració dels plans.	480
8.5.4. Els mètodes de planificació.	486
8.5.5. El control del compliment dels plans.	502
8.6. EL PERFECCIONAMENT DE LA PLANIFICACIÓ.	507

VOLUM II.

<u>CAPÍTOL 9. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE</u> <u>L'ECONOMIA CUBANA, I.</u>	518
9.1. EL PAPER DE LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA CUBANA.	518
9.1.1. Bases de la planificació a Cuba.	518
9.1.2. El SDPE i la planificació en l'economia cubana.	524
9.1.3. El marc institucional de la planificació cubana.	528
9.1.4. La informació estadística.	532
9.2. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE LA PLANIFICACIÓ CUBANA.	535
9.2.1. El sistema de plans.	535
9.2.2. L'elaboració dels plans.	541
9.2.3. El sistema d'indicadors dels plans.	547
9.2.4. El control dels plans.	553
9.3. LA PLANIFICACIÓ TERRITORIAL.	555
9.3.1. Introducció teòrica.	555
9.3.2. La planificació territorial a llarg termini.	569
9.3.3. La planificació territorial a mitjà termini.	582

9.3.4.	La planificació territorial a curt termini.	586
9.3.5.	Implantació i institucionalització de la planificació territorial.	586
9.3.6.	El perfeccionament de la planificació territorial. ...	592
9.4.	LA COORDINACIÓ DELS PLANS.	593
9.4.1.	Introducció.	593
9.4.2.	Inici de la coordinació de plans.	594
9.4.3.	Necessitat, importància i objectius de la coordinació de plans.	596
9.4.4.	El perfeccionament de la coordinació de plans.	603
9.5.	ELS DOS PRIMERS PLANS QUINQUENNALS.	606
9.5.1.	El I Pla Quinquennal (1976-1980).	608
9.5.2.	El II Pla Quinquennal (1981-1985).	616

CAPÍTOL 10. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ

	<u>DE L'ECONOMIA CUBANA, II.</u>	621
10.1.	EL PRONÒSTIC DEL DESENVOLUPAMENT DE L'ECONOMIA.	621
10.1.1.	Introducció teòrica.	621
10.1.2.	L'estratègia de desenvolupament a llarg termini a Cuba.	626
10.2.	METODOLOGIA PER A L'ELABORACIÓ DEL PLA QUINQUENNAL.	642
10.2.1.	Secció 1. Planificació del progrés científic-tècnic.	644
10.2.2.	Secció 2. Planificació de la indústria.	647
10.2.3.	Secció 3. Planificació de la producció agro-pecuària i de la silvicultura.	650
10.2.4.	Secció 4. Planificació del transport i les comunicacions.	653
10.2.5.	Secció 5. Planificació de les inversions.	654
10.2.6.	Secció 6. Planificació de les construccions.	658
10.2.7.	Secció 7. Planificació dels proveïments i balanços materials.	660
10.2.8.	Secció 8. Planificació del comerç exterior i de les	

divises.	661
10.2.9. Secció 9. Planificació del treball, els salaris i els quadres.	664
10.2.10. Secció 10. Planificació del cost, el guany i la rendibilitat.	671
10.2.11. Secció 11. Planificació i anàlisi de l'efectivitat econòmica de la producció social.	673
10.2.12. Secció 12. Planificació de la circulació mercantil al detall.	677
10.2.13. Secció 13. Planificació dels serveis comunals i personals, administració d'habitatges, administració comunal i serveis a la població.	678
10.2.14. Secció 14. Planificació dels serveis socials.	678
10.2.15. Secció 15. Planificació territorial.	678
10.2.16. Secció 16. Planificació del comerç.	681
10.2.17. Secció 17. Planificació de la producció d'altres activitats productives.	682

CAPÍTOL 11. LA PLANIFICACIÓ EN EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ

<u>DE L'ECONOMIA CUBANA, III.</u>	683
11.1. METODOLOGIA PER A L'ELABORACIÓ DEL PLA ANUAL.	683
11.1.1. Secció 1. Planificació del progrés científic-tècnic.	685
11.1.2. Secció 2. Planificació del volum de producció industrial.	686
11.1.3. Secció 3. Planificació de la producció agro-pecuària.	690
11.1.4. Secció 4. Planificació del transport i les comunicacions.	694
11.1.5. Secció 5. Planificació de les inversions.	695
11.1.6. Secció 6. Planificació de les construccions.	699
11.1.7. Secció 7. Balanços materials i planificació dels aprovisionaments.	700
11.1.8. Secció 8. Planificació del comerç exterior i de les	

divises.	707
11.1.9. Secció 9. Planificació del treball, els salaris i els quadres.	710
11.1.10. Secció 10. Planificació del cost, el guany i la rendibilitat.	717
11.1.11. Secció 11. Planificació i anàlisi de l'efectivitat econòmica de la producció social.	722
11.1.12. Secció 12. Planificació de la circulació mercantil..	726
11.1.13. Secció 13. Planificació dels serveis comunals i personals.	727
11.1.14. Secció 14. Planificació dels serveis socials.	728
11.1.15. Secció 15. Planificació de l'elevació del nivell de vida de la població.	728
11.1.16. Secció 16. Balanç planificat de l'economia nacional.	732
11.1.17. Secció 17. Planificació territorial.	734

<u>PART QUARTA.</u>	742

CAPÍTOL 12. DEFICIÈNCIES I PERFECCIONAMENT DEL SDPE I DEL SUBSISTEMA

<u>DE PLANIFICACIÓ DE CUBA.</u>	743
12.1. VALORACIÓ FINAL DELS RESULTATS DE L'APLICACIÓ DEL SDPE DE CUBA.	743
12.1.1. La necessitat del perfeccionament del SDPE de Cuba. .	743
12.1.2. Resultats globals i deficiències sectorials.	754
12.2. LA NOVA METODOLOGIA DEL SUBSISTEMA DE PLANIFICACIÓ.	759
12.3. EL PERFECCIONAMENT DE LA PLANIFICACIÓ CUBANA.	776
12.3.1. Tendències als països socialistes.	776
12.3.2. El perfeccionament en la pràctica de la planificació cubana.	777
12.3.3. Les tendències en el perfeccionament de la metodologia de la planificació cubana.	779

12.3.4. El perfeccionament de les seccions i del procés de planificació cubana.	792

<u>CONCLUSIONS.</u>	795

<u>BIBLIOGRAFIA UTILITZADA.</u>	867

<u>ANNEXOS.</u>	909

<u>ANNEX 1: TEXTOS OFICIALS DEL PCC SOBRE EL SDPE DE CUBA.</u>	910

1.- PARTIT COMUNISTA DE CUBA (PCC) [1976]: "Plataforma Programática".	910
2.- CASTRO, Fidel [1975]: "Informe Central al Primer Congreso del PCC".	914
3.- I CONGRÉS DEL PARTIT COMUNISTA DE CUBA (PCC) [1978]: "Tesis y Resoluciones".	923
4.- II CONGRÉS DEL PARTIT COMUNISTA DE CUBA (PCC) [1981]: "Documentos y discursos".	939
4.1. INFORME CENTRAL, presentat per Fidel Castro.	939
4.2. LINEAMENTS ECONÒMICS I SOCIALS PER AL QUINQUENNI 1981-1985.	943
4.3. RESOLUCIONS APROVADES.	958
5.- CASTRO RUZ, Fidel [1986]: "Informe Central al Tercer Congreso del PCC".	970
6.- PARTIT COMUNISTA DE CUBA [1986a]: "Lineamientos económicos y sociales para el quinquenio (1986-1990)".	972
7.- PARTIT COMUNISTA DE CUBA [1986b]: "Resoluciones aprobadas por el III Congreso del PCC".	977

<u>ANNEX 2: LEGISLACIÓ SOBRE EL SDPE DE CUBA.</u>	1002
1.- CONSTITUCIÓ CUBANA [1982]: "Constitución de la República de Cuba".	1002
2.- CONSELL DE MINISTRES [1980]: "Decret núm. 42: Reglament General de l'empresa estatal. (24-5-1979)".	1005
3.- PRESIDÈNCIA DE LA REPÚBLICA DE CUBA [1986]: "Decret-Llei núm. 94: de la Comissió Nacional del Sistema de Direcció de l'Economia".	1021
<u>ANNEX 3: LEGISLACIÓ SOBRE LA PLANIFICACIÓ ECONÒMICA CUBANA.</u>	1027
1.- ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR DE CUBA [1980a]: "Llei núm. 25/1979. Asamblea Nacional del Poder Popular. Pla únic de Desenvolupament Econòmic-Social de l'Estat per a l'any 1980".	1027
2.- ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR DE CUBA [1980b]: "Llei núm. 30/1980. Asamblea Nacional del Poder Popular. Pla únic de Desenvolupament Econòmic-Social de l'Estat per al quinquenni 1981-1985".	1030
3.- ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR DE CUBA [1980c]: "Llei núm. 31/1980. Asamblea Nacional del Poder Popular. Pla únic de Desenvolupament Econòmic-Social de l'Estat per a l'any 1981".	1033
4.- ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR DE CUBA [1981]: "Llei núm. 34/1981. Asamblea Nacional del Poder Popular. Pla únic de Desenvolupament Econòmic-Social de l'Estat per a l'any 1982".	1036
5.- ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR DE CUBA [1986]: "Llei núm. 46/1984. Asamblea Nacional del Poder Popular. Pla únic de Desenvolupament Econòmic i Social de l'Estat per a l'any 1985".	1038

PREFACI.

PREFACI.

L'origen del present treball es remunta a uns quants anys enrere. El 1980, amb els/la companys/a de l'assignatura d'Estructura Econòmica Mundial de la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona, davant de l'extensió del programa i de l'amplitud de les matèries que tracta l'assignatura, en vam dividir les temàtiques, de manera que cadascú, a més a més de tenir un bon coneixement del conjunt de l'assignatura, pogués especialitzar-se en una determinada àrea de coneixement, de la qual posseís un abast molt més detallat i actualitzat. Fou així com em correspongué la part de les Formacions Socials Socialistes.

De fet, es tractava de tot un repte que vaig assumir amb força il·lusió, per diverses raons. D'una banda, era el primer cop que l'assignatura tenia una part del programa, en igualtat de condicions amb les altres, sobre els països socialistes.

D'una altra banda, es tractava d'un tema "oblidat" —sobretot en aquells anys—, en què molt poca gent (tot i que amb honroses excepcions) havia treballat, del qual hi havia poca informació i tot un conjunt de tòpics i d'obscurantismes.

També permetia d'investigar sobre l'estructura econòmica dels esmentats països i el seu funcionament real, un camp en què poques coses s'havien dit als països capitalistes —amb un cert rigor científic—, llevat de les aportacions, o bé purament teòriques (tipus la polèmica MISES-HAYEK/DICKINSON-TAYLOR-LANGE, o les aportacions de la teoria del benestar, com ara PARETO, BERGSON, etc.), o bé de contingut principalment ideològic, sobre si s'havia de criticar aquests països o defensar-los. Des del punt de

vista de l'Estructura Econòmica, realment les contribucions eren més aviat minses.

Finalment, fins aleshores, jo havia impartit la docència en l'assignatura, però sense fer gaires mencions a aquest tema; i també havia fet classes d'una altra assignatura, Sistemes Econòmics Comparats, la qual era repartida entre dos departaments i, per tant, entre dos professors. Doncs bé, a mi sempre m'havia correspost la part del Sistema Capitalista.

Havia arribat, per tant, el moment d'ocupar-me d'aquesta mena de "assignatura pendent", que sempre m'havia interessat força, però que encara no havia tingut ocasió de treballar. I així ho vaig fer.

D'altra banda, va ser el moment en què havia de determinar el tema de la tesi doctoral, per tal d'iniciar-ne l'elaboració. Vinculant una cosa amb l'altra, l'any 1982 em vaig decidir per escollir un tema relacionat amb Cuba.

Diversos motius hi van contribuir, a més a més de l'acadèmic. Per una part, l'influx de reflexió teòrica, pràctica i ideològica que la revolució cubana havia tingut -i tenia-, com a símbol, sobre determinats cercles als països capitalistes: la mateixa revolució, l'obra i el pensament del Che i el carisma de Fidel.

Per altra part, es tractava d'un país molt "pròxim", amb vincles directes amb Catalunya, sobretot per raons històriques, econòmiques, culturals i migratòries.

Però, tanmateix, el coneixement de l'estructura econòmica i del procés de desenvolupament econòmic cubans, a partir dels anys setanta, no arribà a interessar el que era previsible. Això es reflecteix, entre nosaltres, en la manca de publicacions sobre aquesta matèria i, d'altra banda —i sorprenentment—, en l'escassa atenció que se li dedica a les poques revistes especialitzades en les qüestions de les economies socialistes que hi ha en el món capitalista (fonamentalment franceses, nord-americanes i britàniques).

Així fou com aquell any vaig començar a llegir una àmplia i vària bibliografia sobre l'economia i la societat cubanes. Per conèixer més de prop la realitat cubana, al mes de desembre vaig viatjar a L'Havana, on em vaig entrevistar amb diversos professors de l'Institut d'Economia. Va ser llavors quan em vaig decidir per investigar el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba, que era un tema que havia descobert a Barcelona, però que vaig poder copsar molt més profundament a Cuba.

En vaig tornar, doncs, amb el tema de la tesi definit i un munt de bibliografia. Com que, per la meua manera de treballar, dedico la pràctica totalitat del curs acadèmic a la preparació de les classes, a la seva impartició, a la correcció d'exàmens, a les consultes dels alumnes i a la resta d'activitats acadèmiques, havia d'aprofitar per investigar durant les vacances.

Per aquest motiu, durant els següents estius, vaig estudiar la temàtica del que esdevindria, en el futur, la tesi doctoral; vaig llegir tota la bibliografia relativa al tema —tant la que m'havia portat de Cuba, com la que em continuaven enviant des d'allà—; la vaig fitxar i resumir; i vaig començar la redacció de la tesi.

Durant el curs acadèmic 1987-1988, per facilitar als/les alumnes la preparació de l'assignatura d'Estructura Econòmica Mundial, com a conseqüència de la falta de manuals adequats al meu programa, vaig redactar i publicar els "Apunts d'Estructura Econòmica Mundial: introducció, teoria general i conceptes" i "Apunts d'Estructura Econòmica Mundial: les formacions socials socialistes". Això em va obligar a alentir el desenvolupament de l'elaboració de la tesi. Ha estat, doncs, a partir de l'estiu de 1988 quan m'he pogut concentrar en la redacció final de la tesi.

Les fonts bibliogràfiques utilitzades són, expressament, les autòctones, ja siguin d'autors cubans, o bé dels països socialistes traduïts per alguna editorial o publicació de Cuba. Només en comptades ocasions he fet servir autors no-socialistes. Les causes d'aquesta elecció són de diversa índole.

1a) Un dels objectius del present treball consisteix a mostrar què diuen els autors cubans —i en menor mesura els no-cubans, sobretot soviètics— que han estudiat el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba i, a partir d'aquí, poder observar els assoliments i les deficiències en l'aplicació de l'esmentat Sistema.

2a) S'ha de tenir present que les principals aportacions d'autors socialistes sobre el tema han estat traduïdes a la llengua espanyola a Cuba, i publicades per les revistes d'aquest país, lo qual simplifica la qüestió idiomàtica.

3a) El tema del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Cubana és gairebé desconegut fora del context del països

socialistes, per la qual cosa només es poden trobar algunes referències molt concretes i puntuals en la literatura econòmica dels països capitalistes.

4a) Aquesta investigació no pretén ser exhaustiva, sinó que limita, en general, el camp d'estudi a la bibliografia que tracta a bastament el tema.

Malgrat les limitacions mencionades, la bibliografia és prou àmplia, com es pot comprovar a l'apartat corresponent, on únicament es fa esment de la bibliografia utilitzada. El seu nucli, però, el constitueix, en bona mesura, la revista Economía y Desarrollo que, per la quantitat de números publicats i pel contingut, ha esdevingut la font bibliogràfica decisiva.

Quant al període estudiat del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba, s'ha limitat als anys 1975-1985. El 1975 perquè és l'any en què se celebra el I Congrés del Partit Comunista de Cuba i on s'aprova el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia. I el 1985, perquè és l'any en què finalitza el II Pla Quinquennal i quan el SDPE ha tingut ja una aplicació pràcticament total.

Pel que fa a la metodologia, s'han fet servir els instruments teòrics aportats pel Materialisme Històric que, en una versió a voltes massa encarcerada, utilitzen els autors cubans i socialistes, i que per a mi constitueix, de bon tros, el millor mètode dins del camp de les Ciències Socials.

A l'últim, vull fer uns agraïments a aquelles persones que més directament han contribuït al fet que aquest treball s'hagi dut a terme.

En primer lloc, a José María Vidal Villa, com a director de la tesi, el qual, des de fa anys, sempre m'ha animat a la seva elaboració, així com m'ha encoratjat en la continuació i l'acabament; que sempre ha estat disposat a donar-me idees i suggeriments sobre com enfocar-la; que em va facilitar contactes en el meu viatge a Cuba; que ha estat obert a la discussió del contingut; i que, a més, ha fugit dels tutelatges i ingerències més o menys opressius.

També vull agrair el Departament de Política Econòmica i Estructura Econòmica Mundial, encapçalat pel Dr. Jacint Ros Hombravella, on he trobat grans facilitats per desenvolupar aquest treball, així com les tasques docents i acadèmiques.

En aquest sentit, vull recordar els diversos tipus de suport que he rebut dels/la meus/va companys/a d'assignatura: Lola Casares, Javier Martínez Peinado, Pedro Talavera i Ramon Franquesa. Igualment, altres companys/es del Departament, com ara, Ramón Sánchez Tabarés, Susana Gordillo, Benjamí Bastida, Teresa Virgili, Marisol Rodríguez, Joaquim Novella, ..., que s'han interessat per l'estat i pel desenvolupament del present treball. I també la Lupe, que m'ha facilitat les qüestions de material i de paperam.

També vull agrair les facilitats atorgades pels membres del Tribunal que ha de jutjar la tesi. El Dr. Jacint Ros per l'interès que ha tingut, des del primer moment, a presidir-lo. El Dr. Carlos Berzosa i el Dr. José Déniz, que han facilitat tot el que era al seu abast, malgrat que s'han de traslladar des de Madrid.

El Dr. Lluís Argemí que, encara que pertany a un altre Departament i que el tema no és —si més no, a hores d'ara— directament del seu camp d'estudi, també s'ha ofert per a tot allò que calgués. I el Dr. Benjamí Bastida amb qui, a més, he pogut tenir un fructífer intercanvi d'impressions sobre diferents aspectes del contingut de la tesi.

Agraeixo des d'aquí les ajudes rebudes en la meva estada a L'Havana, sobretot pel part del professor Manuel Miranda, que m'orientà definitivament en el tema de la tesi i en l'acurada selecció de la bibliografia. També, les d'Alberto Vergara i Clara Bonne, que m'han continuat enviant bibliografia des de llavors.

Igualment, vull recordar les facilitats de què he fruit a la Secretaria de la Facultat, encapçalada per la Teresa Juanola; les del personal de les diferents dependències de la Divisió II; i del Servei de Publicacions de la Facultat, encapçalat pel Sr. Montes.

També, agraeixo els consells i els suggeriments que m'ha ofert, en assessorament lingüístic, el Servei de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, encapçalat per l'Esteve Clua.

Per acabar, i per la importància que han tingut en l'àmbit personal, vull fer explícit esment d'un seguit d'amics/gues que han col·laborat, fins i tot de forma decisiva, al desenvolupament i a l'acabament d'aquest treball: l'Ester —a qui correspon, des del punt de vista moral i a dreta llei, una bona part de la tesi—; la Pilar, la Dolors, la Maite, l'Ignacio i la Conchita, el Juan José i la Maribel, la Pepita, la Carmen, etc., etc.

INTRODUCCIÓ.

INTRODUCCIÓ.

El present treball d'investigació intenta esbrinar els principals trets del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Cubana i, dins d'aquest, especialment, el subsistema rector, que és el de la planificació.

Amb aquesta finalitat, el treball ha estat dividit en quatre parts —que inclouen dotze capítols—, a més a més de les conclusions, la bibliografia utilitzada i tres annexos. A grans trets, la investigació s'inicia pels conceptes de sistema, direcció i direcció de la societat socialista, fins a arribar al concepte de Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia, nucli central de la tesi. Després s'analitza el paper desenvolupat per la planificació dins del SDPE, per finalitzar amb una valoració del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba.

La Part Primera fa referència als aspectes més generals de la investigació, ja que tracta de què és un sistema de direcció de la societat socialista. Així, si ens proposem d'estudiar el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Cubana, abans cal que analitzem els trets propis del sistema de direcció de la societat socialista. Aquesta part conté tres capítols, que van avançant en l'explicació de l'esmentada temàtica.

El Capítol 1 es fixa en aquelles característiques que són comunes a tota societat humana, i que la diferencien d'altres collectius. Per això, ens dediquem a l'explicació dels conceptes bàsics, és a dir, què és un sistema, què és i com és la direcció de la societat, i com aquesta direcció ha de tenir un caràcter integral i sistemàtic, en forma de sistema.

Dins dels sistemes integrats, hi ha els autogovernats o autogestionats, de regulació pròpia, amb processos de direcció interna, com ara la societat. S'ofereixen aquí algunes definicions de gestió o direcció, en el seu sentit general, conceptes que incorporen l'aspecte de l'estudi en forma de sistema.

Tot i que la Cibernètica hi ha jugat un paper important en aquesta temàtica, per si sola mostra algunes insuficiències, les quals són superades pel Materialisme Històric, sobretot a partir de la utilització dels conceptes de mode de producció i de formació social (amb els elements que inclouen), l'observació de la formació social com a sistema integral, així com les lleis objectives de desenvolupament de les formacions socials.

La direcció és una necessitat de tota societat, i també de l'economia. Ara bé, aquesta direcció pot ser espontània o conscient, d'acord amb les característiques pròpies de cada mode de producció i de cada formació social.

El capítol inclou també la diferència existent entre la direcció científica de la societat i la Ciència de la Direcció, de manera que la direcció conscient de la societat no és una direcció necessàriament científica.

Per fi, s'explica que només amb el socialisme sorgeix la possibilitat i la necessitat (no necessàriament la realitat) de la direcció científica de la societat.

El Capítol 2 tracta de la direcció científica de la societat socialista, que és de caràcter conscient, ja que es basa en la utilització del mecanisme de la planificació, que funciona ex

ante, de manera que la formació social socialista suposa una interacció de les lleis objectives i dels factors subjectius.

En correspondència amb cada un dels tres nivells de la formació social socialista, apareixen tres tipus de direcció: la direcció organitzativo-tècnica, la sòcio-econòmica i la sòcio-política.

La societat, com a sistema autogovernat, representa la unitat dialèctica de dos subsistemes, constituïts per l'objecte i el subjecte de direcció, que són estudiats tot seguit. S'analitzen els diferents tipus de subjecte de direcció, les relacions de direcció, l'aparell de direcció i el paper dels quadres de direcció. Igualment, es detallen l'objectiu de la direcció, els diferents mètodes de direcció i l'estil de direcció.

El Capítol 3 continua i amplia la temàtica del capítol anterior, en analitzar el cicle, les funcions i els principis de direcció, així com la important funció que juga la informació en la direcció.

La Part Segona, dedica dos capítols al Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista, i altres dos al Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Cubana.

El Capítol 4 s'inicia amb una introducció teòrica, que conté les següents qüestions referides al SDPE: la importància dels elements objectiu i subjectiu; les relacions entre base econòmica i relacions de direcció, les diferències entre el sistema de direcció capitalista i el socialista, i la relació entre els nivells de decisió i la informació.

Després s'hi explica el concepte de Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia i la seva concepció com a mecanisme econòmic. Aquí s'ha de diferenciar entre el mecanisme d'acció de les lleis econòmiques objectives i el mecanisme d'utilització de les esmentades lleis. Per tant, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista és el mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques objectives del socialisme, és a dir, la utilització conscient i científica, per part de la societat, de les lleis econòmiques objectives del socialisme, amb la finalitat de fer avançar la societat en les millors condicions.

També s'hi explica com, precisament, en el mecanisme d'utilització de les esmentades lleis, té lloc la interrelació dialèctica de les condicions objectives i del factor subjectiu, i com parlar del Mecanisme Econòmic o del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia és la mateixa cosa, i així es considera al llarg del treball.

Després s'hi enumeren diferents tipus de definicions del Mecanisme Econòmic o Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia, que serveix per observar que no hi ha unanimitat entre tots els autors sobre aquest tema. A això, li segueix l'explicació de les característiques del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista.

El Capítol 5 es refereix a tres temes fonamentals. El primer, sobre els dos grans mètodes de direcció de l'economia socialista: la planificació, que només és apuntada, ja que és objecte d'estudi a la Part Tercera; i el càlcul econòmic, al qual es dediquen unes quantes planes, car no serà objecte de posterior anàlisi.

El segon tracta de les relacions verticals i les horitzontals en l'economia socialista, és a dir, la relació entre la centralització i la descentralització, entre la planificació i el càlcul econòmic, respectivament.

El tercer estudia, breument, els quatre grans subsistemes del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista: la planificació, la gestió, l'estimulació i les finances (els tres darrers regulats pel mètode del càlcul econòmic).

El Capítol 6 és el dels antecedents històrics del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba, i ha estat dividit en quatre etapes, fins a la celebració del I Congrés del Partit Comunista de Cuba, que aprovà i implantà el SDPE a Cuba. Les quatre etapes són les compreses entre els anys 1959 i la primera meitat de 1960, entre la segona meitat de 1960 i 1965, entre 1966 i 1970, i entre 1971 i 1975, respectivament.

El Capítol 7 tracta, en primer lloc, de les característiques del SDPE de Cuba, on s'analitzen temes com ara: el concepte de SDPE a Cuba, les diferents relacions de direcció, la diferenciació entre planificació i gestió, el paper del càlcul econòmic i de les categories mercantils en el SDPE de Cuba, i les causes de l'elevat grau de centralització del SDPE a Cuba.

A continuació es passa a l'estudi dels quatre subsistemes del SDPE de Cuba, tot parant atenció en les peculiaritats de cada un i en els organismes competents.

El capítol finalitza amb l'exposició del procés d'aplicació i implantació del SDPE durant els deu anys que contempla aquesta investigació, dividits en dues fases: la corresponent al I Con-

grés del PCC i al I Pla Quinquennal (1975-1980), d'aprovació i lent desplegament del SDPE; i la corresponent al II Congrés del PCC i al II Pla Quinquennal (1981-1985), del seu profundiment i perfeccionament.

La Tercera Part, dedicada al Subsistema de Planificació dins del SDPE, comprèn els capítols 8 a 11 inclusivament.

El Capítol 8 és teòric, referit a la planificació socialista, en general. S'inicia amb l'estudi de la possibilitat i de la necessitat del desenvolupament planificat de l'economia socialista, tenint en compte les característiques estructurals d'aquesta (fonamentalment la propietat social dels mitjans de producció). La planificació esdevé, doncs, l'element rector de tot el SDPE Socialista.

Això es basa en les diferents lleis econòmiques objectives del socialisme i, més concretament, en la llei del desenvolupament planificat o llei del desenvolupament harmònic i proporcional, i en les relacions entre totes aquestes lleis.

Després hi ha la definició de la planificació, com a direcció conscient de l'economia socialista, que consisteix en l'elaboració de diferents tipus de plans de desenvolupament econòmic i social, amb l'objectiu d'assolir les metes proposades per la societat i mantenint determinades proporcions de l'economia nacional. Així, doncs, es diferencia planificació de pla.

S'analitza, tot seguit, el paper de la planificació dins del SDPE Socialista, la seva importància com a baula rectora, i la necessitat de l'adaptació a cada moment històric, així com els seus principis generals.

La segona part del capítol és dedicada al procés de planificació, on s'inclouen temes tals com: el sistema de plans que componen el pla de l'economia nacional (d'acord amb l'horitzó temporal, els organismes que hi participen i la qüestió territorial), l'elaboració del plans (el procés d'elaboració, el sistema d'indicadors utilitzats i les indicacions metodològiques), els mètodes de planificació (sobretot el mètode de balanços, entre d'altres) i el control de la planificació.

A l'últim, s'hi estudia algunes formes recents del perfeccionament de la planificació, com per exemple els plans tensos, els contraplans, i la necessitat de la millora contínua en les indicacions metodològiques, en les normatives i en les condicions organitzatives.

El Capítol 9 és el primer dels tres dedicats a la planificació a Cuba, i és el que té un caràcter més general i, en certa mesura, paral·lel al capítol 8.

Les primeres qüestions tractades fan referència a les primeres pràctiques de planificació a Cuba, fins al 1975; la importància de la planificació dins del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba, el marc institucional de la planificació cubana; i l'organització de la informació estadística.

Després s'observen les característiques generals de la planificació cubana, com ara: el sistema de plans, l'elaboració dels plans, el sistema d'indicadors i el control dels plans.

A continuació s'analitzen dues qüestions més específiques,

com són la planificació territorial i la coordinació de plans amb els països membres del CAME.

El capítol acaba amb l'estudi dels dos primers plans quinquennals cubans (1976-1980 i 1981-1985, respectivament), tant pel que fa als projectes de plans, com a alguns dels resultats assolits, i l'anàlisi detallada dels plans anuals del període.

Els Capítols 10 i 11 són paral·lels, ja que tracten de la metodologia dels plans cubans, d'acord amb l'horitzó temporal: al primer hi ha el que es refereix als plans a llarg termini a Cuba (especialment, l'Estratègia de Desenvolupament Perspectiu Econòmic i Social fins a l'any 2000), així com la metodologia dels plans quinquennals, que comprèn 17 seccions; al segon hi ha la metodologia dels plans anuals, també dividida en 17 seccions, si bé no corresponen exactament a les anteriors.

La Quarta Part inclou únicament el Capítol 12, on es fa una valoració global i final, tant en el tema del SDPE de Cuba (deficiències observades, necessitat del perfeccionament i alguns resultats globals de l'aplicació), com pel que fa a la planificació (la nova metodologia aplicada, les tendències del perfeccionament futur i alguns resultats en l'economia cubana).

A continuació hi ha: a) les conclusions, a què hom ha arribat; b) la bibliografia utilitzada; i c) tres annexos, en els quals es reproduïxen els textos oficials del PCC sobre el SDPE de Cuba, aprovats en els tres primers Congressos; també hi ha algunes legislacions d'interès sobre el SDPE de Cuba; i, finalment, algunes legislacions sobre l'elaboració dels plans econòmics cubans.

Els tres annexos tenen com a finalitat aportar una documentació fonamental sobre els grans temes que han estat estudiats al llarg del treball, la consulta de la qual pot resultar d'interès.

PART PRIMERA.

CAPÍTOL 1. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT.

El Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Cubana és un cas específic de Sistema de Direcció de la Societat i de l'Economia Socialistes. A l'efecte d'estudi del primer —que és l'objectiu bàsic del present treball— és convenient iniciar-ne l'anàlisi amb el coneixement intensiu de tot allò relacionat amb el segon.

El mateix raonament del sistema de direcció de la societat i l'economia socialistes, ens mena al coneixement, d'una banda, per què és un sistema i, d'una altra, què hem d'entendre per direcció de la societat i de l'economia. D'aquesta manera procedirem en les pàgines que segueixen.

Hem de recordar, però, que aquí ens interessa el coneixement específic dels aspectes econòmics. Nogensmenys, com que l'economia forma part inseparable de la societat, els elements teòrics sobre "sistema" i "direcció" els podem referir a la societat, sense referència específica a l'economia, en el ben entès que aquella engloba aquesta.

De manera semblant, cal esmentar que, en aquest primer capítol, les referències són sobre la societat en general; a partir del segon, ja començarem l'estudi específic de la societat (i l'economia) socialista.

Vegem què diuen el I i el II Congressos del Partit Comunista de Cuba (PCC) sobre el tema del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba: «El Sistema de Direcció de l'Economia es refereix al conjunt de principis, subsistemes, mètodes i pro-

cediments a partir dels quals hom realitza l'organització, planificació, gestió i control de les activitats econòmiques» (PARTIT COMUNISTA DE CUBA [1978], pàg. 189); «El Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia constitueix un complex de mesures de direcció i organitzatives, d'índole global, els aspectes essencials del qual s'expressen de forma més acabada en la planificació i en el caràcter de l'empresa socialista» (PARTIT COMUNISTA DE CUBA [1981], pàg. 238) (subratllats: L1.A.).

Són, precisament, les dues frases subratllades les que analitzarem més pregonament en els tres primers capítols.

1.1. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT COM A SISTEMA.

1.1.1. SISTEMA I DIALÈCTICA.

En primer lloc, hem de tenir en compte la importància del concepte de sistema i d'alguns altres que hi van vinculats, com ara: l'enfocament sistemàtic (o en forma de sistema), els models i la modelació i la ciència en la qual estan basats, la Cibernètica.

Naturalment que les pàgines que vénen a continuació no volen ésser una visió exhaustiva del tema ni estar fonamentades en una àmplia bibliografia; el que es pretén és únicament d'introduir breument aquests conceptes amb l'objectiu d'establir-ne els trets més rellevants, a partir dels quals puguem comprendre la importància del "sistema" dins del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Cubana, fent servir una bibliografia limitada, basada en autors cubans i, si escau, d'altres països socialistes.

Com recorda TORRES ([1977], pàg. 133): «El terme "sistema" és conegut des de fa temps. Fou utilitzat per Arquimedes en l'antiguitat i per Leonardo da Vinci en l'edat mitjana. El terme, tal com fou usat per ells, no es diferencia gaire de l'ús que contemporàniament hom li dóna; les diferències rauen només en la complexitat».

MARX, ENGELS i LENIN, dins de la seva anàlisi dialèctica del món —natural i social—, també consideraven el sistema, i ho feien com una estructura dinàmica concreta, composta per cert nombre d'elements amb relacions entre el tot i les parts, de manera que aquestes corresponguin al primer, però no a l'inrevés.

Amb l'escola estructuralista, des d'aproximadament la meitat dels anys cinquanta i els principis dels seixanta del segle actual, el concepte de sistema ha tingut un auge i una difusió científics considerables, per bé que d'una dècada ençà n'ha minvat força l'ús ¹.

«En el fons de tota concepció sistemàtica hi ha el fet que qualsevol fragment del món, prou gran, en un domini de l'espai i per a un determinat interval de temps, constitueix una agrupació de cossos empírics, entre els quals tenen lloc determinades connexions empíriques» (BUENO [1981b], pàg. 147-148).

Per tant, per a la visió dialèctica del món —i, si ho extrapolem, això també és vàlid per a la major part de les concepcions modernes de sistemes— un aspecte cabdal és l'existència d'interconnexions entre els objectes i els fenòmens en l'univers.

¹ Per a un estudi breu dels aspectes més significatius de les aportacions de l'esmentada escola i per a una bibliografia succinta, vegeu ALÒS [1985], pàg. 21-30.

Això es fa ben palès en la següent afirmació d'ENGELS ([1978], pàg. 63-64): «Tota la natura que ens és accessible forma un sistema, una totalitat de cossos interrelacionats, i per cossos entenem ací totes les existències materials que van des dels estels fins als àtoms [...] En el fet que aquests cossos es trobin relacionats entre si ja s'inclou que reaccionen els uns sobre els altres i, precisament, aquesta reacció mútua constitueix el moviment. Aquí ja resulta evident que la matèria és impensable sense moviment. I si, a més a més, la matèria se'ns afronta com una cosa donada, tan increable com indestructible, hom en dedueix que el moviment també és increable i indestructible. Fou impossible rebutjar aquesta conclusió quan hom reconegué que l'univers és un sistema, una interconnexió de cossos».

Mentre que durant molts segles els conceptes de sistema, d'enfocament en forma de sistema i d'altres utilitzats per la Teoria General de Sistemes, foren emprats de forma més intuïtiva o explícita en les més variades activitats, solament atenyeren un lloc destacat en la Ciència amb la teoria marxista.

L'estudi marxista de la societat capitalista requeria -tal com féu el mateix MARX- l'aplicació del concepte de sistema i un enfocament en forma de sistema com a instruments científics. Ço queda prou clar quan exposà alguns trets del seu mètode d'investigació (MARX [1970], pàg. 268-269):

«Sembla el més correcte començar pel que hi ha de concret i real en les dades; així doncs, en l'economia, comencem per la població, que és la base i subjecte de tot l'acte social de la producció. Ben mirat, però, aquest mètode fóra fals. La població és una abstracció si deixo de banda les classes de què es compon. Aquestes classes són, alhora, un mot sense sentit si ignoro els

elements sobre les quals reposen, per exemple: el treball assalariat, el capital, etc. Aquests suposen l'intercanvi, la divisió del treball, els preus, etc. [...] Si comencés, doncs, per la població, en resultaria una representació caòtica del tot [...]; del concret representat arribaria a abstraccions cada cop més subtils, fins a atènyer les més simples determinacions. Arribat en aquest punt, caldria tornar a fer el viatge a l'inrevés, fins a trobar de nou la població, emperò aquest cop no amb una representació caòtica d'un tot, sinó amb una rica totalitat de determinacions i de relacions diverses. El primer és el camí que ha seguit històricament la naixent economia política [...] L'últim mètode és, de manera manifesta, el mètode científicament correcte. El concret és concret, perquè és la síntesi de moltes determinacions, és a dir, unitat del divers. Per això el concret apareix en el pensament com a procés de síntesi, com a resultat, i no com a punt de partida».

En la llarga cita anterior queda prou clara la visió sistemàtica de MARX, quan ell mateix nega la possibilitat d'estudi d'una totalitat —l'economia política— si comença pels elements, ja que això comporta oblidar les relacions sistemàtiques entre aquests, i les seves relacions i interconnexions tot constituint un sistema.

Aplicant aquest enfocament a l'examen del mode de producció capitalista, "El Capital" l'iniciarà per l'anàlisi de la mercaderia, la qual implica determinades relacions de producció i d'intercanvi, específiques d'aquest mode de producció, i que incorpora més tard d'altres categories, elements i relacions com a integrants d'una totalitat, d'un sistema, fins a arribar a una representació plena del conjunt.

També LENIN ([1960], pàg. 31-32) observà la naturalesa dialèctica dels sistemes quan afirmava: «interdependència i íntima i inseparable concatenació de tots els aspectes de cada fenomen (amb la particularitat que la història posa constantment de manifest aspectes nous), concatenació que ofereix un procés únic i lògic universal de moviment: tals són alguns dels trets de la dialèctica [...]».

GARMENDIA ([1983], pàg. 40) conclou d'aquesta manera el descobriment per part dels clàssics del marxisme d'aquesta metodologia: «L'enfocament en forma de sistema [...] [assoleix] una estructuració correcta dels fenòmens que són objecte d'estudi, ultra una metodologia en constant avanç per a la investigació, disseny i desenvolupament de sistemes econòmics o d'altres. D'això s'ocupa, entre altres disciplines, la Teoria de Sistemes».

Per a aquests autors, les connexions i la interacció dels fenòmens socials i la seva integració en forma de sistemes socials tenien un caràcter objectiu i investigador; hom ha de descobrir el caràcter de sistema en la mateixa societat per reflectir-ho correctament en la seva teoria, i no imaginar-se ni inventar-se sistemes ideals ni intentar imposar-los a la mateixa societat.

Referint-se a l'enfocament en forma de sistema, l'acadèmic soviètic AFANASSIEV ([1979]) assereix: «Tal enfocament és un dels requisits metodològics més importants de la dialèctica marxista-leninista, una de les formes amb què hom concreta la doctrina materialista dialèctica quant a la connexió universal i al moviment universal, del desenvolupament de la realitat material i de les seves formes de reflex en la consciència de l'home».

L'enfocament en forma de sistema és una forma de precisar els principis essencials de la dialèctica materialista, com ara: la interconnexió i la interacció universals, la unitat material del món, la inesgotabilitat de la matèria, la investigació multifacètica, la part i el tot, i d'altres.

1.1.2. CONCEPTE DE SISTEMA.

D'acord amb BUENO ([1981a], pàg. 148): «La noció de sistema [...] implica una nova concepció de la relació entre el tot i les parts. El tot no és una simple suma de les parts, com ha estat posat de manifest en moltes de les obres principals dels clàssics del marxisme» (subratllat: L1.A.).

Quant a la definició i concepte de sistema —dins de les limitacions que ens hem imposat en aquest treball, i a les quals ja ens referit supra— n'esmentarem diversos tipus que, grosso modo, podem agrupar de la següent manera:

a) Definicions descriptivistes. Són les que únicament mencionen els aspectes més visibles i immediats. En són exemples: «combinació de parts reunides per a obtenir un resultat o per a formar un conjunt» (GONZALEZ JUVIEL [1982b], pàg. 87); «conjunt d'òrgans que contribueixen al desenvolupament d'una funció» (ibidem, pàg. 87); «un grup qualsevol de variables pròpies del fenomen donat» (TORRES [1977], pàg. 133, nota 1); «un complex de relacions recíproques entre els seus components» (ibidem)²; «un conjunt d'objectes (els elements del sistema) entre els quals es donen determinades relacions que li atorguen un caràcter de

² Aquests dos textos citats apleguen d'altres definicions en la mateixa línia.

totalitat» (BUENO [1981b], pàg. 148) ³; «un conjunt organitzat d'elements que formen un tot unitari i complex» (PRADA [1978], pàg. 143); etc., etc. ⁴.

En general, baldament sintètiques, breus i clares, tenen com a inconvenients que són, adés massa simples, adés massa genèriques, adés no poden abraçar els sistemes lògic-formals (això darrer com ho recorda TORRES ([1977], pàg. 133-134). De tota manera, aquest grup de definicions ens serviran en el futur com a base conceptual primària, i d'ací la seva importància.

Des d'aquesta perspectiva, hom pot distingir alguns principis característics de qualsevol sistema, els quals, sintèticament, els podem qualificar així, segons el que hi afirma PRADA ([1978], pàg. 144-145): i) el tot és l'element primari i les parts, els secundaris; ii) les funcions de les parts són condicionades a l'objectiu del tot; iii) la posició de les parts dins del tot delimiten la naturalesa i el funcionament d'aquestes; iv) la integració és la condició d'interrelació de les parts bo i constituint el tot; v) la totalitat comença com una premissa, i les parts i les seves interrelacions evolucionen a partir del tot; vi) les parts formen un tot indissoluble, i cap d'aquestes no poden ser afectades sense afectar totes les altres parts; i vii) el tot es capté com una peça única, amb independència de la seva complexitat.

b) Definicions "abstractes". Tenim dos exemples prou clars d'aquest grup; el primer correspon a BUENO ([1973], pàg. 19):

³ Definicions molt semblants a aquestes, les podem trobar a: TORRES [1977], pàg. 133; GONZALEZ JUVIEL [1982b], pàg. 86-87; BUENO [1981a], pàg. 148; etc.

⁴ N'hi ha d'altres, com ara la de MORALES PITA [1979], pàg. 10.

«Per poder considerar qualsevol d'aquests fenòmens [d'una gran varietat] des d'una mateixa posició (punt de vista) o per considerar-los en el seu conjunt (en la seva vinculació) cal trobar una mesura d'abstracció tal que es relacioni amb tots aquests fenòmens en igual grau. Aquest concepte abstracte és precisament el de sistema [...]»[□].

L'aspecte abstracte dels sistemes és evidenciat encara més clarament en la següent frase de TORRES ([1977], pàg. 134): «és molt important tenir en compte que el 'sistema' no són pas les 'coses' o els 'fenòmens', sinó una abstracció científica, un instrument especulatiu d'investigació i de direcció».

Aquest autor, un cop aclarida la importància de l'abstracció com a base del sistema, en recorda els aspectes fonamentals, que són: una propietat 'P', una relació 'R' i un grup d'objectes o d'elements 'M'. Perquè 'M' constitueixi un sistema cal que hi hagi una 'R' (la condició necessària) i que la dita 'R' gaudeixi d'una 'P' fixada per endavant, és a dir, que 'R' sigui una determinada i no una altra (condició suficient).

Podem observar, per tant, que aquest grup de definicions està relacionat amb l'anterior, car consta de totes les coses de l'anterior. Aquí, però, hom subratlla la seva connexió amb els models, fonamentalment matemàtics i cibernètics[△].

c) Definicions integrals. De cara a aquest treball, les

□ A BUENO ([1974] pàg. 31 i 36-37) podem trobar una posició intermèdia entre el grup de definicions descriptives i les "abstractes".

△ Vegeu BUENO [1974] i [1981b]; PRADA [1978]; i MORALES PITA [1979].

definicions que accentuen aquest aspecte d'integració són, de bon tros, les més importants. En citarem quatre:

«S'entén per sistema integral el conjunt de components, la integració dels quals engendra noves qualitats (fruit de la integració, del sistema) que no posseeixen els elements integrants» (AFANASSIEV [1978], pàg. 9) (subratllat: L.I.A.).

«Un sistema és format per diverses parts que caracteritzen la seva complexitat, però aquestes parts han de posseir, unides, qualitats que no tenen per separat i que només les assoleixen quan s'interrelacionen de determinada manera». (MENDIOLA [1984], pàg. 42).

«[...] l'aspecte principal del sistema és l'existència de peculiaritats o símptomes resultats de la seva integració i formació, que no es redueixen únicament a la suma de les propietats dels components de què consta». (GONZALEZ JUVIEL [1982b], pàg. 85).

«[...] el sistema és una formació integral que posseeix noves característiques no implícites en els components que el constitueixen». (BIGORRA [1981], pàg. 20) ⁷.

El Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba el caracteritzarem com un sistema integral. Els seus elements no poden produir per separat l'efecte esperat si no estan integrats. Per això, ens aturarem una mica en els sistemes integrals a fi d'explicar-ne algunes qüestions.

⁷ Es poden trobar moltes més definicions integrals, com ara: MARTELL [1980], pàg. 4; BIGORRA [1981], pàg. 20; GARMENDIA [1983], pàg. 40; GARCIGA [1986], pàg. 16; i d'altres. Adhuc, observem definicions sintètiques de tots tres tipus a: GONZALEZ ALONSO i MONTERO CABRERA [1976], pàg. 169.

Podem distingir algunes proprietats dels sistemes integrals⁸.

a) La composició. És el seu aspecte substancial, la base de la seva estructura i organització, el conjunt de components i parts, les unitats estructurals, la interacció de les quals constitueix el tot i provoca i garanteix les peculiaritats qualitatives inherents al sistema. Com deia LENIN, «sempre existeix la divisió del tot en parts». Per tant, la naturalesa interna de les parts influeixen decisivament sobre la naturalesa i les peculiaritats del tot.

b) L'estructura. Té una importància significativa en la determinació de l'especificitat qualitativa del sistema i de les seves peculiaritats i propietats. L'estructura és la forma interna del sistema, la manera d'interconnexió i d'interacció dels components. L'estructura implica una organització, una determinada ordenació.

L'estructura es manté estable dins de certs límits, tot conservant així el sistema; s'oposa als canvis continus de les parts, i els conserva dins d'un cert marc. En absència d'estructura i d'organització, el tot, el sistema, es desintegraria.

En l'estructura hi ha diversos tipus de relacions, entre les quals podem assenyalar-ne les següents:

i) relacions espacials: tant el tot com les parts posseeixen dimensions; tots ocupen un lloc determinat, i s'ajusten els uns als altres; a vegades el tot només és estable en condicions

⁸ Sobre aquest tema tracten especialment: AFANASSIEV [1978], pàg. 9-17; BIGORRA [1981], pàg. 20-22; i GONZALEZ JUVIEL [1982b], pàg. 87-89.

òptimes, les quals no sempre són fàcil d'atènyer; aquestes relacions són contradictòries per naturalesa, cosa que significa que hi ha un procés continu de moviment i de desenvolupament del sistema integral;

ii) relacions temporals: marquen una certa periodicitat i un determinat ritme, un moviment i unes etapes, és a dir, el caràcter dinàmic del sistema integral; per tant, aquest és estable; en el temps, però, és dinàmic, de manera que hi ha canvis interns que fan madurar les condicions perquè amb el temps el sistema passi a un altre de diferent des del punt de vista qualitatiu; mentrestant, el sistema es manté dins de dos límits, un de superior i un altre d'inferior, entre els quals el sistema no experimenta modificacions qualitatives;

iii) relacions de coordinació: és l'harmonia i l'ajust dels components del tot, el caràcter específic de la dependència recíproca entre aquests, que assegurin l'equilibri dinàmic del sistema; d'aquesta manera, qualsevol part és, alhora, la causa i l'efecte, i es produeix un complex entrellaçament de causes i d'efectes;

iv) relacions de subordinació de les parts entre si: assenyalen el lloc especial i la significació desigual de cada part dins de la totalitat, de manera que unes acompleixen funcions i activitats més importants que d'altres.

c) Les funcions. L'activitat del sistema es manifesta en les seves funcions. D'altra banda, les funcions són el resultat integrat del funcionament dels components del sistema. Les funcions van lligades als components, en el marc de l'estructura interna del sistema; així, el canvi de composició del conjunt de

components, i també en l'estructura, provoquen necessàriament els respectius canvis en les funcions, tant dels mateixos components com de la totalitat del sistema.

d) La integració. és la propietat fonamental. Fa esment de l'existència de qualitats resultants de la integració i de la formació del sistema, que no es redueixen únicament a la suma de les propietats dels components de què consta. «La totalitat és diferent en les seves propietats i característiques a les característiques individuals dels elements que la integren» (BUENO [1981a], pàg. 148 i [1981b], pàg. 148). és el que s'anomena la propietat emergent.

La noció de sistema implica una nova concepció de la relació entre el tot i les parts. La formació del concepte de força productiva del treball social per part de MARX n'és un clar exemple (MARX [1983], pàg. 381-382): «[...] la jornada de treball combinada produeix quantitats més grans de valor d'ús i redueix, doncs, el temps de treball necessari per a la producció d'un determinat efecte útil. [...] en qualsevol circumstància la força productiva específica de la jornada de treball combinada és força productiva social del treball, o sia força productiva del treball social. Prové de la cooperació mateixa. En la col·laboració planificada amb d'altres l'obrer es desempallega de les seves limitacions individuals i desenvolupa les capacitats del seu gènere».

L'existència de propietats emergents d'un sistema significa que compta amb propietats intrínseques a la totalitat que es deriven de les dels seus elements i components. Per tant, és una de les formes de manifestació de la llei dialèctica del pas dels canvis quantitativs als qualitativs.

En les Ciències Naturals les propietats emergents apareixen en forma de lleis i de regularitats científico-naturals, mentre que la seva presentació en els sistemes sòcio-econòmics és molt variada. Els problemes sistemàtics estan vinculats a objectes, l'estudi i la investigació dels quals requereixen que hom els enfoqui com un sistema.

e) La interacció amb el medi ambient. Aquest és constituït per aquells objectes i fenòmens aliens al sistema integral, amb què aquest es troba en interacció, de forma que els modifica i es modifica a si mateix. En el medi ambient podem diferenciar les condicions necessàries –sense les quals el sistema no pot funcionar– i les concomitants –la influència de les quals no són notables–.

En resum, podem afirmar que «les característiques essencials del sistema integral són les seves qualitats estructurals i funcionals, la seva composició, és a dir, el conjunt de les parts específiques, l'estructura dinàmica i el caràcter de la interacció amb les condicions externes» (AFANASSIEV [1978], pàg. 17).

Un dels camps en què hi ha més bones perspectives per a l'aplicació de l'enfocament en forma de sistema és el de la direcció econòmica, i això és fàcilment intel·ligible si tenim present que la societat és el sistema amb una organització més gran i que és el més actiu de tots els existents.

Seguint GARMENDIA ([1983], pàg. 40-45), podem descobrir 12 propietats dels sistemes en general, i que, per descomptat, es poden aplicar al cas dels sistemes integrals:

a) efecte sistemàtic, efecte de sistema o en forma de sistema, efecte cinèrgic o, com l'hem anomenat fins ara, propietat

emergent: les propietats del conjunt són superiors qualitativa-
ment a les propietats dels seus elements; no és igual a la suma
dels efectes -o propietats- individuals, sinó que en resulten uns
de nous, a redós de les interrelacions del sistema;

b) disciplina del sistema en relació al mateix sistema i als
seus propis elements, ja que és dirigit per regles, lleis i
principis que en regulen el moviment;

c) collectivisme: en el sistema cada element actua en inter-
acció amb els altres;

d) estabilitat dins de determinats marges, i que els meca-
nismes de control del sistema n'eviten la destrucció;

e) ruptura, car els sistemes en desenvolupament tendeixen a
trencar-ne els marcs organitzatius;

f) agregació/desagregació, puix que tot sistema és compost
per elements que poden ésser considerats com a sistemes propis i,
a més, tot sistema és part d'un sistema més gran;

g) absència/addició: si al sistema li manca algun dels seus
elements és possible que no pugui produir alguns efectes, i si se
n'afegeix un de nou pot produir-se un efecte nou;

h) dinamisme: els sistemes estan en equilibri, en moviment
continu amb dos punts crítics, entre els quals es poden moure
sense deformat-se ni desaparèixer;

i) influència del medi ambient sobre el sistema que, tot i
que sense pertànyer l'un a l'altre, sí que es relacionen;

j) no espontaneïtat, car les relacions entre els elements
del sistema no són espontànies sinó que obeeixen a determinats
principis, lleis, normes i regles;

k) entropia, és a dir, que tothora hi ha una determinada
incertesa i les relacions entre els elements no sempre són pro-
noscificables;

l) rigidesa, per tant, l'estabilitat dinàmica dels sistemes,

que reaccionen contra els canvis, en forma de rebuig de les modificacions.

1.1.3. L'ENFOCAMENT EN FORMA DE SISTEMA.

El fet de parlar de sistema i del concepte mena a plantejar l'enfocament en forma de sistema. Aquest ha esdevingut un mètode, una eina útil per a la solució de diferents tipus de problemes, de manera que hom aconsegueixi un funcionament correcte dels elements i òrgans d'un determinat sistema, que és objecte d'estudi, amb un mínim de recursos. Hi podem distingir dos aspectes: una filosofia d'enfocament i d'anàlisi del fenomen (ço és, analitzar el problema i els seus components en la totalitat, no com a parts aïllades) i un mètode sobre com abordar la síntesi del fenomen.

La investigació i construcció de sistemes que corresponen a diferents tipus d'objectes materials i conceptuals han fet sorgir noves tasques metodològiques, les quals impliquen certes simplificacions i abstraccions, així com nous mètodes matemàtics. La dificultat en l'anàlisi i en la síntesi de tot tipus de temes complexos -com són els sistemes en general i els sistemes integrals en particular- comporten la necessitat de crear un instrument científic especial que és l'enfocament en forma de sistema, el qual està relacionat amb la Cibernetica.

Els principis generals metodològics d'investigació dels sistemes són objecte d'estudi per part de la Teoria General de Sistemes. La Cibernetica, per altra part, estudia i reflecteix un dels aspectes del comportament dels sistemes: el procés de direcció o control. A fi de fer això, substitueix els sistemes estu-

diats per models analítics o numèrics, amb la formulació d'un seguit de regles (normalment en forma d'algoritmes) que en determinen el comportament.

En aquest sentit és important investigar la possibilitat de representació del sistema en blocs funcionals o subsistemes, com a part de tot el conjunt de relacions i propietats. Abans d'investigar un sistema des del punt de vista cibernètic cal seleccionar l'esquema lògic, el mitjà formal de descripció del seu procés de funcionament, i construir-ne el model aproximat. Per a tal finalitat cal distingir els elements que integren el sistema, fixar-ne les relacions i explicar-ne els tipus i paràmetres fonamentals, com afirma TORRES ([1977, pàg. 136-137).

«L'estudi de l'economia com un sistema dinàmic complex de la seva conducta, del procés d'informació, i la descripció matemàtica del sistema amb l'objectiu de crear principis, mètodes i mitjans tècnics per atènyer resultats econòmics efectius en la direcció i planificació de la producció social, són també característiques consubstancials en la societat socialista desenvolupada». (PARRA [1981], pàg. 215) ♣.

Cap part substancial de l'univers és tan simple que pugui ser capida i controlada sense abstracció. L'abstracció consisteix a reemplaçar la part de l'univers considerada, per un model d'estructura similar, encara que més simple. Els models esdevenen, per tant, una necessitat del procediment científic.

♣ Cal fer esment de la importància que MARX concedia a la matemàtica: «Segons ell [MARX], una ciència no podia desenvolupar-se més que quan admetia l'estudi [utilització] de les matemàtiques» (LAFARGUE [1976], pàg. 549). Ara, però, «Marx s'oposava a aquells matemàtics-economistes que intentaven substituir les lleis objectives per fórmules matemàtiques i fonamentar sobre les esmentades fórmules concepcions errònies» (DORTICÓS [1973], pàg. 39).

Podem definir un model com «qualsevol sistema que serveix per a representar-ne un altre en un procés (o per a finalitats) d'investigació científica» (BUENO [1981b], pàg. 151) i la modelació en general com «una investigació indirecta, pràctica o teòrica, d'un objecte (sistema) en la qual es manipula directament, no l'objecte en qüestió, sinó un sistema auxiliar, natural o artificial» (ibídem).

En tractar el tema de la modelació hom arrenca d'un enfocament en forma de sistema, de manera que tant l'objecte d'estudi com el seu model són considerats com a sistemes, és a dir, com un conjunt d'objectes de naturalesa variada i interconnectats entre si, d'acord amb el que afirma BUENO ([1974], pàg. 32).

L'enfocament en forma de sistema parteix de la consideració que un objecte és un sistema, el qual incorpora altres objectes (igual a subsistemes del sistema) amb relacions mútues i que, a fi de resoldre el problema, cal considerar les relacions existents entre els diversos components. Quan s'investiga un objecte a partir de la construcció d'aquestes interrelacions, hom parla de l'emprament d'un enfocament en forma de sistema.

Així ho entén A. MORALES PITA ([1979], pàg. 10): «Per exemple, si hom desitja establir un pla de desenvolupament a llarg termini, s'utilitza un enfocament en forma de sistema quan s'analitza la interrelació amb el creixement de la població, amb els recursos naturals, les reserves de matèries primeres renovables i no renovables, els plans d'industrialització, el comerç exterior, la situació econòmica nacional i internacional, etc.».

L'enfocament en forma de sistema està clarament relacionat amb la Cibernètica, la qual la podem definir com «la ciència sobre les lleis generals de la direcció en la natura, la societat, els organismes vius i les màquines» (ibídem, pàg. 11). La seva aportació fonamental és —com ja s'ha dit— considerar que tot objecte investigat té com a trets inalienables interrelacions complexes i generals entre els seus processos i fenòmens; a més a més, analitza el comportament dels sistemes en interrelació amb d'altres que en conformen el medi. És, doncs, una ciència dialèctica i materialista per la seva mateixa essència.

Dos conceptes fonamentals de la Cibernètica són sistemes i informacions. Els sistemes cibernètics s'analitzen com a sistemes de direcció; d'ací la seva importància per a l'estudi dels Sistema de Direcció de l'Economia i, en concret, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba ¹⁰.

Podem observar, a continuació, algunes característiques de l'enfocament en forma de sistema, segons apunta PRADA ([1978], pàg. 146-147), de manera que aquest ha de ser: organitzador (per a resoldre grans problemes de diversa índole, la solució dels quals requereix abundants recursos en forma organitzada), creador (orientat més vers objectius i metes que vers mètodes particulars), teòric (la seva base són els mètodes científics, els quals subministren estructures teòriques per construir solucions pràctiques dels problemes), empíric (és important la recerca de dades empíriques vàlides i veritables) i pragmàtic (proveeix de resultats orientats cap a l'acció).

¹⁰ En relació amb el tema de la Cibernètica, consulteu, entre d'altres: MORALES PITA [1979], pàg. 9-16; BUENO [1975], pàg. 20-24; i, naturalment, vegeu infra, l'apartat § 2.

1.2. LA DIRECCIÓ COM A SISTEMA AUTOGOVERNAT.

Seguint AFANASSIEV ([1978], pàg. 17), podem dir que, de sistemes integrats, n'hi ha de molts tipus: mecànics, físics, biològics, socials, etc.; també els podem agrupar segons que siguin naturals (propis de la natura), artificials (creats per l'home) i mixtos (amb mescla d'elements dels dos anteriors, com per exemple els sistemes home-màquina). Tanmateix, ací ens interessa fonamentalment dividir-los en dos grans grups: sistemes autogestionats i sistemes gestionats dirigits; els primers són de regulació pròpia i, per això, incorporen els processos de direcció; la resta, en canvi, són sistemes no autogovernats, sense que la direcció hi sigui inherent.

A efectes de la direcció, l'atenció hom la centra en els primers, en els quals la influència de l'activitat humana és decisiva per al seu funcionament. També reben el nom de sistemes autogovernats, autodirigits o cibernètics, ja que són dirigits des del seu interior, i d'acord amb principis cibernètics. Com a exemples de tots dos grups, podem citar-ne els següents: una màquina d'escriure o un ramat són sistemes dirigits, mentre que la societat humana o una empresa agro-pecuària són sistemes autodirigits.

Per tant, de primer antuvi ensopeguem amb el concepte de gestió. Hi ha hagut intents de considerar-la com a categoria filosòfica, com aplicable a tot sistema i a tota forma de matèria. Ara bé, com que el concepte de gestió únicament és aplicable als sistemes dinàmics i entròpics, no se'n pot admetre aital accepció. Els processos de gestió només són aplicables als sistemes biològics i socials, i als sistemes de màquines i mecanismes automàtics creats per l'home.

Com a conseqüència, existeixen tres esferes principals de gestió o govern, que són: a) la direcció de sistemes de màquines i processos tecnològics, resultat de l'efecte conscient que l'home exerceix sobre la natura; b) la gestió d'activitats de collectivitats humanes amb alguna tasca a acomplir; i c) la direcció dels processos en els organismes vius.

Un aspecte polèmic a l'hora de definir la gestió és la de perfilar el mot exacte a emprar. Segons CARNOTA ([1975], pàg. 81): «La denominació d'administració [...], s'utilitzen igualment d'altres denominacions, tals com: gestió, direcció, ciències administratives, administració científica, organització científica, etc.».

I MARTELL ([1980], pàg. 6) és encara més concret: «La gestió s'accepta avui en dia com a sinònim d'administració». Doncs bé, aquí admetrem sense cap dificultat l'afirmació d'aquest segon autor, i farem servir, en el futur, administració i gestió com a sinònims, si bé prendrem fonamentalment la segona d'aquestes dues accepcions. No adoptarem, però, les accepcions del primer autor, per ser massa genèriques.

En pàgines i capítols posteriors diferenciarem gestió i direcció quan es refereixen a un sistema social i, en concret, al Sistema de Direcció de l'Economia, segons l'àmbit d'aplicació: direcció servirà per a àmbits macro (econòmics, polítics i socials) i gestió per als micro (en economia serà, sobretot, l'empresa) (*ibidem*, pàg. 11). De tota manera, en el present apartat —molt més genèric—, i en relació amb qualsevol dels tres tipus de sistemes autogovernats, usarem tots dos conceptes com a equivalents.

Quant a la resta d'accepcions anotades per CARNOTA, no les farem servir, llevat de la d'organització científica en el cas específic de l'organització científica del treball, que, com és obvi, té un significat molt especial, i no equival —en cap cas— a gestió o direcció.

Ara podem veure ja alguna definició d'administració, gestió o direcció: «s'anomena administració o gestió a l'organització d'efectes orientats a un fi concret» (MARTELL [1980], pàg. 6); «l'administració en el sentit més general, és l'ordenació i regulació del sistema en les condicions del medi intern i extern que constantment varia, la realització del sistema en correspondència amb les exigències de les regularitats objectives» (GONZÁLEZ JUVIEL [1982b], pàg. 84).

Podem observar com totes dues definicions, malgrat la seva diferència quant a la seva extensió, fan esment de l'aspecte de l'estudi en forma de sistema. I és que l'administració solament és possible dins d'un sistema integralment organitzat, les parts del qual s'interrelacionen i vinculen estretament i, com a resultat d'aquesta interacció efectuada per les forces de regulació, el sistema conserva la seva especificitat qualitativa i funciona amb normalitat, tot cercant algun efecte útil. D'això, se'n deriven dues conclusions: que la direcció porta a cap la regulació de l'activitat normal d'un sistema a un altre, i que la realització de la direcció no ha de dispersar el sistema de direcció —el sistema— sinó, ben al contrari, conservar-ne les particularitats i atènyer els objectius plantejats.

Per tant, «la direcció és el conjunt d'accions que sorgeixen de les necessitats d'autodesenvolupament [...] d'un tot com a

sistema» (GONZÁLEZ JUVIEL [1982b], pàg. 85). «La Direcció és una varietat de processos que tenen lloc en els marcs de la natura viva, de la societat i de la diversitat de màquines creades per l'home» (FONTE REYES [1984a], pàg. 1).

I encara una més, on ressalta, des del seu començament, l'enfocament sistemàtic: «La Administració [direcció] té totes les característiques d'un sistema, 9o és, constitueix un conjunt d'elements degudament interrelacionats, la interrelació dels quals es produeix sota determinades lleis i dins de determinades circumstàncies d'espai i de temps» (CARNOTA [1974], pàg. 60).

El sistema de direcció d'un objecte complex cal que s'analitzi com un organisme únic, tenint en compte tant els vincles interns entre les parts, com els exteriors amb el medi ambient. En això consisteix el seu enfocament en forma de sistema.

Com hem pogut comprovar, l'enfocament en forma de sistema és, en l'actualitat, la teoria més difosa sobre les problemes de gestió. Si l'apliquem a la investigació de sistemes d'organització, parteix del fet que tota organització és un sistema, els elements del qual tenen uns determinats objectius. La gestió tracta d'integrar els dits elements components del sistema. La missió principal d'aquest tipus d'enfocament és l'elevació òptima de l'eficàcia del funcionament de tota l'organització (no sempre de tots els elements).

Permet de veure tot el sistema de gestió com un complex integral d'elements concatenats i units per un objectiu comú; permet de mostrar les propietats integradores del sistema i les relacions internes i externes, i serveix de metodologia per a l'anàlisi dels problemes de la gestió d'estructura múltiple, amb

la qual cosa s'aconsegueix la necessària complexitat. Ofereix als dirigents un procediment lògic, una metodologia argumentada de solució de complexos problemes de gestió, valent-se al màxim de l'aparell matemàtic per utilitzar i tractar tota la informació necessària, i elegir les solucions encertades ¹¹. El seu valor recolza, doncs, en el fet que permet comprendre amb major profunditat l'essència del sistema de direcció, així com les seves estructura, organització, regularitats de desenvolupament i les vies i mètodes de regulació dels processos, tal com afirma BIGORRA ([1981], pàg. 18-19).

D'acord amb BUENO ([1981a], pàg. 147), l'enfocament en forma de sistema en la direcció és una forma sistematitzada de pensament que permet fonamentar la presa de decisions a partir de la determinació de l'objectiu general del sistema, i examinar-ne els diferents subsistemes i les propietats i relacions d'aquests com a mitjans per assolir els esmentats objectius.

Importància decisiva quant al concepte de gestió, com hem vist supra i veurem infra, l'ocupa la Cibernètica, ja que, malgrat les aportacions anteriors d'altres ciències —com ara la Biologia, la Sociologia i la Tècnica—, ha estat aquella la que ha revelat els trets generals inherents als processos de direcció, tot sintetitzant les lleis que regeixen la direcció de la naturalesa viva, la societat humana i la indústria.

¹¹ «[...] en incorporar-se la computació i els models econòmico-matemàtics a la direcció com a part orgànica i consubstancial. Aquesta incorporació possibilita que els sistemes i els models econòmico-matemàtics, que se'n derivaren, funcionessin en temps real, és a dir, acumulant i processant la informació que facilita les anàlisis i que permet que el dirigent prengui decisions objectivament fonamentades, les quals constitueixen el nervi central de la seva activitat de direcció» (PARRA [1981], pàg. 215).

Entre els esmentats trets generals, podem mencionar-ne alguns, com a lleis generals de la direcció:

A) La direcció solament té lloc en els sistemes dinàmics i molt complexos, amb una densa xarxa d'interrelacions de causes i d'efectes.

B) Els processos de direcció són antientròpics, són estabilitzadors del sistema, de manera que la direcció ha de reaccionar davant les modificacions mitjançant el canvi de l'estructura del sistema, per adequar-la a les noves condicions. El procés de direcció és, doncs, l'ordenació del sistema, de manera que acomodi el sistema a les lleis objectives.

C) Els processos de direcció són un atribut immanent de tot sistema autogovernat, de tal forma que el sistema esdevé autònom, la gestió la realitza amb les seves pròpies forces, amb òrgans, mecanismes i factors del mateix sistema. De fet, els sistemes autogovernats consten de dos subsistemes —un, el dirigent o rector, i l'altre, el dirigit—, que aplicats a la societat s'anomenen subjecte i objecte de direcció, respectivament. Entre tots dos hi ha una relació directa de direcció del dirigent sobre el dirigit.

Formen part del subsistema rector els òrgans que influeixen en el funcionament del sistema, siguin dirigents lineals o funcionals. El subsistema dirigit és compost per elements del sistema, els quals posseeixen la funció d'actuar d'acord amb la influència de la direcció, i que poden canviar d'un estat a un altre sota l'influx del subsistema rector. Aquest, per tant, actua sobre el dirigit, ja sigui modificant el seu estat, o perfeccionant-lo o mantenint-lo si aquest últim funciona tal com

l'orienta el dirigent. No cal dir que el rector ha de tenir un continu coneixement del dirigit, quant al seu estat i funcionament; d'ací la necessitat de la informació. Naturalment, la funció reguladora del dirigent depèn estretament de la finalitat del sistema.

D) La importància de la informació. S'entén per informació el conjunt de dades sobre el món circumdant, de les condicions internes del sistema i de les externes, les quals el sistema dirigent empra per realitzar els seus processos de gestió; el sistema autogovernat només pot conservar la seva integritat i característiques qualitatives en cas d'influències limitades des de dins i des de fora, influències no massa fortes, que no destrueixin el sistema, encara que suficients perquè el procés de gestió pugui ser dut a terme sense dificultats; aquesta forma suficient és la informació.

La informació revesteix la forma de senyals perquè pugui ésser utilitzada en el procés de direcció. El senyal porta una ordre al sistema, i un cop aquesta és captada, el sistema reacciona escaientment. La Cibernetica ha mostrat la indestructible unitat dels processos de direcció i d'informació. L'intercanvi d'informació és el que permet la interacció entre els seus components i amb el medi ambient, la qual cosa facilita l'estabilitat i la integritat del sistema.

Des del punt de vista de la Cibernetica, la direcció representa un procés de transformació de la informació. El sistema de direcció rep la informació sobre el seu objectiu, la reelabora i li serveix perquè hi pugui influir. D'aquesta manera, la informació actua com a baula d'enllaç entre el subsistema dirigent i el

dirigit. Resultat de tot això és la correspondència mútua entre els processos materials i els informatius.

E) L'existència de connexions inverses o retroconnexions, és a dir, la recepció per part del sistema dirigent dels efectes produïts, amb la seva acció, sobre l'objecte de gestió. Aquestes connexions suposen un complex sistema de dependència causal, en què el resultat de l'acció anterior influeix sobre els processos posteriors, i hom assoleix una interacció, en la qual causa i efecte s'alternen mútuament. Sense retroconnexions la direcció esdevindria impossible. Així, gràcies a les connexions directes i inverses, el sistema autogovernat funciona en circuit tancat.

F) La direcció té una orientació cap a un fi concret i, mitjançant les retroconnexions, pot saber els efectes assolits i replantejar les noves mesures per tal d'aconseguir l'objectiu previst. La Cibernètica no resol el problema de "amb quina finalitat hom dirigeix", sinó el de "com hom dirigeix".

G) La meta final de la direcció és atènyer el millor funcionament del sistema, l'obtenció del màxim efecte útil amb el mínim de recursos. Aquest és, doncs, l'objectiu de la Cibernètica com a ciència, que pretén assolir la més convenient i la millor direcció dels sistemes complexos.

Totes aquestes lleis generals de la direcció són vàlides també per a la direcció dels sistemes socials, i cal tenir-les presents en la teoria i en la pràctica de la Direcció Científica de la societat. Com que la Cibernètica és una ciència concreta, cal fonamentar l'anàlisi cibernètica sobre la metodologia del Materialisme Dialèctic, i completar-la amb una investigació sociològica del contingut. En aquest sentit s'expressen AFANAS-

SIEV ([1978], pàg. 17-29), BUENO ([1975], pàg. 20-24) i MENDIOLA ([1984], pàg. 42-44).

Per finalitzar aquest apartat, i seguint GARCIGA ([1986], pàg. 18-19), hem de recordar que, en la investigació i la direcció de la societat, la Cibernetica presenta, per si sola, certes insuficiències, com ara: emfasitza els aspectes funcionals i n'oblida els històrics; en centra l'atenció en els aspectes únicament formals; examina les baules estructurals del sistema social, sobretot, com a elements interrelacionats i no en el seu desenvolupament orgànic per les interaccions mútues; analitza, freqüentment, les relacions internes del sistema com a estables i sense contradiccions; i absolutitza el subjecte de direcció, de manera que considera la societat com una gran màquina que pot ésser dirigida igual que tota mena de procés tecnològic.

Per això, «en abordar la direcció de la producció social socialista cal no solament tenir en compte els trets comuns manifestats en tot sistema (estudiats per la cibernetica), sinó també els trets específics de la formació sòcio-econòmica socialista, car aquests darrers reflecteixen amb una major precisió, pregonesa i plenitud l'essència de la funció de direcció en el socialisme» (ibídem, pàg. 19) (subratllats: L1.A.).

1.3. LA SOCIETAT COM A SISTEMA INTEGRAL AUTOGOVERNAT.

1.3.1. EL MARXISME COM A CONCEPCIÓ INTEGRAL DE LA SOCIETAT.

Recordant els temes acabats de veure, podem dir que la direcció és una activitat i un procés racional d'adopció de decisions encaminades a assolir una adequada ordenació d'un

sistema determinat. L'objectiu de l'activitat de direcció és atènyer un òptim funcionament del sistema i aconseguir el màxim d'eficiència amb l'ús del mínim de despeses i el màxim de resultats. El procés de direcció inclou diferents fases: la selecció entre alternatives, l'agrupació d'activitats per al compliment de fins i plans, la cerca i provisió de personal dirigent idoni, l'establiment de les relacions de treball en tots els nivells i l'observació i correcció del rendiment amb la finalitat d'assegurar l'assoliment dels objectius previstos (GÓMEZ [1973], pàg. 45 i MARTELL [1980], pàg. 10).

Aplicada a la societat, podem afirmar que «la direcció científica de la societat no és altra cosa que una influència, amb fins determinats, sobre el sistema social, la posada d'aquest en consonància amb les lleis que li són inherents» (AFANASSIEV [1978], pàg. 30). Per tant, a l'efecte de creació de la teoria de la direcció científica de la societat, calia crear la ciència de la societat, de les lleis que en regeixen el desenvolupament, «formular les concepcions científiques de la societat com a sistema integral autogovernat i posar al descobert els mecanismes de direcció que li són immanents» (ibídem).

Mentre no són conegudes les regularitats del desenvolupament social i el seu mecanisme de funcionament i de moviment, no hi ha la possibilitat de dirigir-les conscientment ni d'influir-hi, tot subordinant-les als propis fins i interessos de l'home. En paraules d'ENGELS ([1968b], pàg. 106-107):

«Les forces socials actives operen, mentre no les comprenem i hi comptem, exactament igual com les forces de la natura: cegament, violentament, destructivament. Però quan les comprenem, quan copsem llur acció, llur direcció, llurs efectes, de nosal-

tres depèn supeditar-les cada vegada més a la nostra voluntat i atènyer els nostres objectius. Això és especialment aplicable a les gegantines forces productives d'avui. Mentre ens resistim obstinadament a comprendre llur natura i caràcter, [...] mentre les forces productives operin malgrat nosaltres, contra nosaltres, ens dominaran [...] Però quan comprenem llur natura, es poden transformar [...] de tirans demoníacs en servidors obedients».

Així, per tant, la ciència de la societat, com a sistema integral autogovernat, és el Materialisme Històric, creat per MARX i ENGELS. Amb el marxisme, doncs, apareix la teoria de la direcció científica de la societat. El problema de la direcció científica de la societat figura entre els problemes fonamentals de la teoria i de la pràctica del marxisme, ja que la tasca principal d'aquest consisteix a determinar les vies per exercir una influència coherent sobre els processos socials i, al capdavant, a organitzar un sistema social essencialment nou, car el marxisme no tan sols explica com és organitzat el món social i les lleis que regeixen el seu funcionament i desenvolupament, sinó que, a més a més, pretén de transformar-lo.

MARX i ENGELS deien que la seva doctrina era una guia per a l'acció. En la "1a Tesi sobre Feuerbach", MARX afirmava que «el defecte fonamental de tot el materialisme anterior [...] és que només concep les coses, la realitat, el món sensible en la forma d'objectes d'observació, però no com a activitat sensorial humana, no com a activitat pràctica, no subjectivament» (MARX [1967], pàg. 89 i també ENGELS [1970], pàg. 89).

VARLAMOV ([1985], pàg. 15-17) recorda les aportacions fonamentals del marxisme i de les Ciències Naturals a la direcció

científica de la societat. Dins del marxisme, hi distingeix tres branques importants sobre aquest aspecte, que són: la Filosofia (que estudia les lleis universals del desenvolupament de la natura, la societat i el pensament), l'Economia Política (que estudia les lleis econòmiques de direcció de la producció, la distribució, l'intercanvi i el consum) i el Comunisme Científic (que descobreix les lleis generals, les vies i les formes de la lluita de classes, de la revolució socialista i de la construcció del Socialisme i del Comunisme).

Quant a les Ciències Naturals, destaca quatre formes de manifestació de les seves influències sobre la direcció científica de la societat:

a) la utilització de llurs avenços i mètodes contribueix a l'avanç de les Ciències Socials; entre aquestes darreres hi ha les encarregades d'elaborar les bases científiques de la direcció;

b) l'anàlisi de les tendències de la revolució científico-tècnica i dels seus efectes socials és un mitjà de pronosticació científica del desenvolupament social;

c) algunes noves branques, com ara la Cibernetica, la Teoria de Sistemes, la Teoria dels Jocs, la Teoria de la Informació, etc., permeten de recórrer a mètodes més racionals en l'administració dels mecanismes econòmics i socials;

d) faciliten el fet d'efectuar transformacions socials radicals.

Com afirma DOMENECH ([1977], pàg. 25) «la societat [...] és un organisme viu que es desenvolupa, canvia, i perfecciona contínuament; per aquesta raó, el sistema de direcció de la societat no pot considerar-se com quelcom fix, immutable, sinó ben al contrari, caldrà que es desenvolupi a l'igual de la societat, tot

enriquant-se amb noves formes i continguts». És així com la direcció científica de la societat implica, abans de tot, el coneixement de la mateixa societat, com a mitjà de fer concordar el sistema social amb les lleis que el regulen. La direcció va d'acord amb l'objectiu que hom persegueix, del sistema social on es desenvolupa i de les lleis objectives que governen aquest sistema.

Com recorda AFANASSIEV ([1976], p.83), encara que «les bases teòriques de la direcció científica dels processos socials foren elaborades per K. Marx i F. Engels, els problemes de la direcció obtingueren un desenvolupament multiforme en els treballs de V.I. Lenin. I això no és casual, ja que, amb el triomf de la Revolució Socialista d'Octubre, la tasca de dominar les lleis socials, de construir la nova societat, es convertí en la tasca immediata». L'enfocament científic de la direcció significava l'enfocament en sistema integral de la societat com a objecte de direcció.

MARX i ENGELS descobriren —amb el concepte de formació social— la forma més general i universal d'integritat social. La formació social és el complex sistema dinàmic, al qual són immanents els processos de direcció. Com afirma AFANASSIEV ([1978], pàg. 31): «La formació social és un sistema integral excepcionalment complex, és un conjunt de fenòmens i processos socials (econòmics, sòcio-polítics, ideològics, familiars, etc.), que tenen com a base un mode històricament determinat de producció dels béns materials».

Rere del concepte de formació social hi ha el de mode de producció, o unitat dialèctica entre un grau determinat de desenvolupament de les forces productives i les relacions de producció corresponents, fonamentalment, a les formes de propietat i de

possessió dels mitjans de producció, així com les formes d'apropiació de l'excedent generat. Sobre aquesta base econòmicotècnica, dins de la formació social s'aixeca la superestructura. Els tres nivells d'infraestructura, estructura i superestructura, en interacció i interrelació mútues i directes, constitueixen tota formació social. A cada formació social li són inherents complexes dependències estructurals i funcionals i relacions causals no lineals, de manera que la formació social esdevé un complex sistema integral. La base primària de la dita interacció és la producció de béns materials ¹².

En canviar la producció, i per tant les forces productives i les relacions de producció, varia la resta de components de la formació social. És per això pel que no es pot parlar de "qualsevol societat" o de la "societat en general", sinó que cal referir-se a les societats històrico-concretes, les formacions socials amb un determinat grau de desenvolupament històric. Cada formació social té trets econòmics, polítics, socials, ideològics, etc., que li són característics, de forma que cada formació social es distingeix per les seves pròpies lleis objectives inherents, corresponents, en primer lloc, al mode de producció predominant i, en segon lloc, als modes de producció dominats i subordinats, articulats, però, al predominant. Amb el descobriment del concepte de formació social, el procés històric adquireix una periodització científica; a cada formació social acabada li segueix un procés de transició, que mena a un nou tipus de formació social, en la qual el mode de producció predominant serà diferent a l'inicial ¹³.

¹² Per a un estudi més pregon del concepte de mode de producció i de formació social, i per a una bibliografia bàsica, vegeu ALÒS [1985], pàg. 44-54, i [1988a], pàg. 32-90.

¹³ Sobre el tema de la transició entre formacions socials, consulteu ALÒS [1985], pàg. 12 i 48-54; [1988a], pàg. 76; i [1988b], pàg. 7-8.

Naturalment que no tots els processos de transició són iguals a totes les formacions socials i arreu del món; segons siguin les seves característiques internes i/o externes, les transicions condueixen a diferents resultats finals; igualment, el fet que puguem parlar d'aspectes comuns a certes formacions socials no implica l'exclusió de les particularitats específiques dels diferents pobles pertanyents a diverses formacions socials històricament determinades i, àdhuc, a la mateixa formació social. També cal recordar que en la realitat no hi ha modes de producció purs, sinó que les formacions socials contenen un seguit de modes de producció, entre els quals un predomina sobre els altres, llevat de les èpoques de transició.

Així, «el desenvolupament de la societat és un procés objectiu, històrico-natural, del pas de la humanitat d'un sistema (formació) integral a altre, amb la particularitat que aquesta tendència s'obre camí mitjançant una multitud d'esdeveniments concrets i molt diversos. La concepció marxista de la societat [...] és una concepció integral, dialèctico-materialista» (AFA-NASSIEV [1978], pàg. 35).

Per consegüent, tenim que les principals aportacions del marxisme, quant a la revolució en la concepció de la societat, són: el descobriment dels conceptes de mode de producció i de formació social; l'anàlisi de les particularitats de la formació social com a sistema integral; i l'establiment de les lleis objectives d'aquesta, quant a la seva base i al seu desenvolupament com a procés històrico-natural de successió de les formacions socials. La formació social és un sistema que sorgeix i es modifica segons lleis objectives, de forma que aquest és un

procés tan objectiu com el procés del desenvolupament de la natura.

La formació social no és un conglomerat mecànic de fenòmens socials, sinó un sistema que es basa i es transforma d'acord amb lleis objectives. Les connexions, la interacció dels fenòmens socials i la seva agrupació en sistemes socials revesteixen un caràcter objectiu. Així, la tasca d'investigador és la de descobrir el caràcter de sistema en la mateixa societat i reflectir-ho correctament en la teoria.

LENIN en una de les seves primeres obres mostra l'opinió de MARX i ENGELS sobre aquests temes, i n'aporta la pròpia: «El meu punt de vista —diu Marx— consisteix en el fet que considero el desenvolupament de la formació econòmico-social com un procés històrico-natural»; «Marx posà fi a la concepció de la societat com una suma mecànica d'individus [...], suma que es produeix i canvia casualment, i situà per primer cop la sociologia sobre una base científica, en formular el concepte de formació econòmico-social com a conjunt de determinades relacions de producció, en establir que el desenvolupament d'aquestes formacions constitueix un procés històrico-natural»; «la societat [...] com quelcom definit, integral, penetrat per un principi fonamental» (LENIN [1974-1978], vol. 1, pàg. 146, 152 i 150, respectivament) ¹⁴. Amb aquesta darrera frase LENIN defensa i desenvolupa la concepció estructural/funcional, integral, sobre la societat, que és una aportació fonamental del Materialisme Històric.

L'enfocament científic de la direcció significava per a LENIN l'enfocament en forma de sistema integral de la societat

¹⁴ A "Qui són els 'amics del poble' i com lluiten contra els socialdemòcrates", escrita entre la primavera i l'estiu de 1894.

com a objecte de direcció, la qual cosa dimana de la mateixa essència del marxisme, basada en la idea de la formació social com a organisme social complex. També es pronunciava a favor del mètode dialèctic, que considera la societat com un organisme viu en el seu funcionament i desenvolupament.

Per tant, cal no perdre de vista que l'elaboració i la resolució dels problemes de la direcció científica de la societat tenen la base en el marxisme, més concretament en el Materialisme Històric, tot i que solament en els últims temps, amb el desenvolupament de la revolució científico-tècnica i el naixement de la Cibernètica, la Ciència de la Direcció s'ha desenrotllat com a branca independent del coneixement científic.

La Ciència de la Direcció és tot un sistema d'opinions sobre l'organització de l'administració social, un sistema de conceptes i d'idees sobre els subjectes, mètodes, operacions, funcions i principis concrets de la direcció sistemàtica de la societat, tots els quals, aplicats a la societat socialista, els estudiarem en el pròxim capítol. LENIN plantejava que no es pot dirigir sense conèixer la Ciència de la Direcció i sense posseir determinades qualitats i aptituds de caràcter subjectiu.

La Ciència de la Direcció «com tota ciència social, té un esperit eminentment classista. Això significa que el seu mode d'acció serà determinat, en primer lloc, per la formació socio-econòmica que regeixi el sistema social on la precitada ciència sigui aplicada [...] [la direcció] tindrà determinades connotacions, tant pel que fa al contingut, com a la forma, segons que l'objecte de direcció sigui un element d'una societat socialista o d'una societat capitalista» (CARNOTA [1975], pàg. 83).

Recordem que a les relacions de direcció, els corresponen un lloc molt important en el sistema de relacions socials, en la formació social. Les relacions de direcció són relacions entre collectivitats humanes (objectes i subjectes de direcció), tant de tota la societat com dels seus subsistemes; són les relacions internes de les collectivitats establertes amb el fi d'aconseguir la coordinació i la major eficàcia de l'activitat dels homes, d'acord amb AFANASSIEV ([1978], pàg. 30-38) i DOMENECH ([1977], pàg. 25-27).

La direcció de la societat està vinculada amb el diferents modes de producció de cada formació social; està vinculada, doncs, al nivell de desenvolupament de les forces productives i de les pròpies relacions de producció. «[...] són el mode de producció i les relacions de propietat les que determinen les bases de la gestió a qualsevol formació econòmico-social» (VILARIÑO i DOMENECH [1988], pàg. 11-12).

La gestió -tot i que en la seva forma més simple- apareix amb el treball individual. Aquest és una activitat conscient encaminada cap a un fi determinat; és a dir, implica una finalitat concreta, l'elecció dels mitjans per a obtenir-la i l'ús premeditat d'aquests. Ara bé, el treball és realitzat per l'home, que és un ésser social, l'activitat del qual també és social, per la qual cosa la direcció és, com a tal, una funció social.

Entre el desenvolupament de les forces productives i la direcció existeix una interrelació dialèctica; en la mesura que les primeres avancen, s'eleva la importància, el contingut i la complexitat de la segona. La direcció garanteix la cooperació del treball en el temps i en l'espai i crea les premisses necessàries per aconseguir la utilització més eficaç dels mitjans de produc-

ció i de la força de treball, ço és, de la seva combinació dialèctica en forma de forces productives i, a més, la reducció de les despeses de producció, l'estalvi de recursos, és a dir, l'elevació de l'eficiència de la producció social.

D'altra banda, l'activitat de direcció és condicionada per les relacions de producció dominants en la formació social, per tant, per les lleis objectives pròpies del mode de producció predominant en aquest formació social. Així, l'activitat de direcció, a més a més de les funcions tècniques de la producció, ha d'assegurar la solució de tot un complex de problemes d'organització —econòmics i socials—, sense els quals és impossible la producció. La funció de direcció és, doncs, una necessitat objectiva de la producció social i la seva anàlisi no es pot fer independentment de la formació social en què té lloc i del seu mode de producció predominant.

La direcció té un caràcter classista, de conformitat amb les lleis pròpies de la formació social corresponent. En paraules de BIGORRA ([1981], pàg. 4): «En la societat dividida en classes, [la funció de direcció] revesteix un doble caràcter: a) funció especial que es desprèn de la naturalesa del procés social de treball; b) funció d'exploatació».

Aleshores, hom pot diferenciar dos aspectes de la direcció: el tècnico-organitzatiu, que depèn i es determina pel desenvolupament de la tècnica i la tecnologia i l'organització social —en suma, del desenvolupament social de les forces productives i de les relacions de producció existents—; i el polític-social, que depenent totalment de les formes de propietat i de possessió dels mitjans de producció, estableix, entre altres qüestions, els objectius i els mètodes de direcció.

1.3.2. DIRECCIÓ ESPONTÀNIA I DIRECCIÓ CONSCIENT DE LA SOCIETAT.

La formació social, com a sistema integral i conjunt de fenòmens i processos concatenats orgànicament, és un sistema dinàmic autogovernat. El seu funcionament i desenvolupament ve condicionat per lleis objectives pròpies i pels mecanismes específics de direcció, essent aquests últims els que mantenen la integritat del sistema social.

«La formació sòcio-econòmica és un sistema integral excepcionalment complex, un conjunt de fenòmens i processos socials —econòmics, sòcio-polítics, ideològics, etc—, que tenen per base un mode històricament determinat de producció dels béns materials. Des del punt de vista estructural i funcional, la societat constitueix un complex sistema integral diferenciat en una jerarquia de subsistemes de diferents graus de complexitat i d'organització. Cadascun d'aquests subsistemes, en tant que component, parteix d'un sistema d'ordre superior, enclou al seu torn subsistemes propis, els quals són també susceptibles de subdivisió, per la qual cosa hom requereix, per a la direcció científica, l'anàlisi integral» (GONZALEZ JUVIEL [1982b], pàg. 89).

La direcció és una propietat inherent de la societat en qualsevol grau de desenvolupament en què es trobi. Aquesta propietat es desprèn de la societat en quant sistema, i emana del treball social, del caràcter social del treball, de la necessitat de les relacions entre els homes en el procés de treball i en la mateixa vida.

Des del punt de vista de la producció, «la direcció és una propietat interna, inherent a la producció en qualsevol grau del seu desenvolupament, ço és, constitueix una part inseparable de la producció, un aspecte necessari de qualsevol mode de producció, ja que està condicionada per la forma de treball com a treball social» (GARCIGA [1986], pàg. 9). El treball sempre ha estat social; els homes sempre han hagut d'agrupar-se en col·lectivitats i treballar en comú; ara bé, la col·lectivitat de treball és inconcebible sense organització, sense divisió del treball.

«Per afrontar les forces de la natura i aconseguir-ne els mitjans de subsistència, els homes s'agruparen en col·lectivitats i realitzaren el treball en comú, el qual requeria, encara que fos de forma espontània, una direcció, és a dir, l'establiment de certa organització i cert ordre per transformar els objectes de la natura i assegurar l'organització dels mitjans i de l'home» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982a], p.1). Sense direcció és inconcebible no tan sols l'activitat, el procés de producció, sinó també la distribució, l'intercanvi —si n'hi ha— i el consum.

La direcció, com a part del procés global de la producció social, representa un tipus específic d'activitat, l'objectiu de la qual consisteix en el plantejament exacte de les tasques davant de cada col·lectiu de producció i de cada treballador, en l'elaboració dels programes de compliment d'aquestes tasques i en la garantia de les condicions de la seva realització.

«Els processos de direcció s'avancen, acompanyen i finalitzen els processos de producció. En el Sistema de Direcció sorgeixen, al principi, en qualitat d'informació ideal: la producció, la tecnologia, les noves empreses i els complexos productius, els quals es materialitzen després en el procés de producció. En

aquest sentit, l'organització i la direcció s'avancen a la producció material. Aquelles acompanyen la producció material directa, tot realitzant els processos de coordinació, regulació i estimulació del treball dels col·lectius laborals, i finalitzen els processos de producció material, tot realitzant el control i el registre dels seus resultats» (KAMENITZER i MÈLNIK [1980], pàg. 36) (subratllat: L1.A.).

MARX formulà de la següent manera —prou coneguda— la necessitat de la direcció: «Tot treball immediatament social, en comú, fet a gran escala, necessita més o menys una direcció que faci possible l'harmonia de les activitats individuals i dugui cap a les funcions generals que es deriven del moviment del cos productiu global, diferent del moviment dels seus òrgans independents. Un sol violinista es dirigeix ell mateix; una orquestra necessita un director» ([1983], pàg. 383). «[...] aquesta regla i aquest ordre són, al seu torn, un factor indispensable de tot règim de producció que hagi d'adquirir una fermesa social i sobreposar-se a tot allò que sigui simple arbitraritat i mer atzar» ([1973], pàg. 735).

Aquesta mateixa idea és reflectida, de la següent manera per LAZLO ([1977], pàg. 5): «Tot procés de treball, transformació de la naturalesa per l'home per adaptar-la a les seves necessitats, persegueix una finalitat concreta i requereix, des de la presa de la natura fins a la seva total adaptació, una organització i una direcció conscient de l'home sobre tots els elements i els moments del procés».

La direcció, però, no es refereix només a la producció social; l'home és un fenomen social que pertany a un determinat sistema social —formació, classe, grup social—, per la qual cosa

la direcció actua, a més, en les relacions socials que sorgeixen en els diversos processos econòmics i en la conducta social; la direcció és inherent a tota societat, a tots els aspectes de la vida social.

D'ara endavant, desenvolupament de la producció material, la divisió social del treball i l'especialització i cooperació que aquesta genera, es converteixen en premisses bàsiques del sorgiment de l'activitat de direcció com a tal. Als factors espontanis del treball de direcció en les primeres col·lectivitats, s'uneixen aquells conscients, utilitzats pels òrgans i institucions socials orientats a fins concrets. Fou MARX qui descobrí dos tipus de mecanismes d'influència dirigent en el sistema social: l'espontani i el conscient.

En el mecanisme espontani, l'efecte dirigent sobre el sistema és el resultat mitjà del xoc, de l'entrellaçament i encreuament d'una multitud d'actes diferents, fortuïts, individuals i, en moltes ocasions, contradictoris. Aquest efecte s'obre pas, com a tendència general, mitjançant aquest joc cec de casualitats. És automàtic per essència i no requereix la intervenció dels homes. Encara més: els homes no poden suprimir el joc de les forces cegues i espontànies i sotmetre-les als seus interessos i objectius. Els homes es veuen forçats a adaptar la seva activitat a les exigències de les forces cegues; només poden accelerar o alentir el curs d'aquest joc, però no poden imposar-s'hi. Una manifestació clara i coneguda de mecanisme espontani és el mercat en el mode de producció capitalista, el joc casual dels nombrosos actes de compra-venda, rere els quals actua la llei del valor.

Les forces cegues del mercat en l'economia capitalista són les que exerceixen el principal efecte dirigent, tant en la

producció com en les relacions socials i la conducta dels homes, tot obligant-los a actuar, independentment dels seus propis objectius i interessos, en consonància amb la natura i les exigències del sistema social. Els homes no són lliures per a elegir, malgrat l'aparent llibertat dels seus actes, i això es pot aplicar tant als capitalistes com als obrers i a l'home com a ciutadà normal, car les lleis objectives del mode de producció capitalista i el seu mecanisme espontani d'acció determinen, al capdavant, les formes superestructurals i de conducta i consciència humanes ¹⁰. Les forces cegues del mercat i les lleis d'anarquia i de la competència, immanents al capitalisme, no se sotmeten al control humà.

Això últim no significa que sota el mode de producció capitalista els homes no tinguin cap coneixement de les esmentades forces cegues i que no les utilitzin en absolut, sinó que només poden adaptar-s'hi, però sense dominar-les.

A la societat actuen, juntament amb els factors espontanis, factores conscients de govern, relacionats amb l'activitat dels homes orientada a fins concrets. Es constitueix un conjunt d'òrgans i organitzacions que exerceixen un efecte conscient sobre el sistema, a fi d'assolir determinats resultats. En tractar-se de gestió conscient, el capteniment dels homes i de les col·lectivitats socials es col·loca dins de certs límits, segons l'essència econòmica de la societat. «La gestió conscient [...] és la més important manifestació de l'activitat humana, la forma necessària de consolidació d'aquesta o d'aquella societat, de la seva consolidació i perfeccionament» (AFANASSIEV [1978], pàg. 44).

¹⁰ Recordeu, sobre aquests darrers punts, el famós Prefaci a la "Contribució a la crítica de l'economia política" de MARX ([1967], pàg. 73-75; i [1970], pàg. 36-38).

Com podem veure, l'element fonamental esdevé el factor objectiu: assegurar la determinació quantitativa del sistema i el seu desenvolupament, assegurar-lo i emancipar-lo de la influència dels factors espontanis, és a dir, oposar-se als elements espontanis i automàtics de direcció. En la societat socialista l'emancipació és relativa, ja que, com a formació social en transició, hi regeixen tant factors conscients com espontanis, segons que veurem al proper capítol.

A cada tipus de formació social li correspon una determinada combinació de mecanismes espontanis i conscients de direcció. «La gestió conscient de la societat adquireix, d'aquesta manera, un caràcter històric concret. Els límits de la gestió, [...] el contingut, els objectius i principis d'aquesta gestió depenen de l'essència de la societat, de les relacions econòmiques que hi dominen i del caràcter del règim sòcio-polític. En la societat dividida en classes, la gestió conscient adquireix un caràcter de classe [...] atès que no existeixen ni poden existir ordres i sistemes socials eterns i immutables, no existeixen ni poden existir sistemes eterns i immutables de gestió. La naturalesa del sistema de gestió i les tasques que aconsegueix depenen de la societat i de les classes que hi dominen» (*ibídem*, pàg. 45).

Així doncs, en qualsevol societat existeixen dos mecanismes de direcció: l'espontani i el conscient. Amb el progrés social, canvia la relació entre tots dos a favor del segon, cosa que no significa la desaparició del primer, si més no en la fase actual de desenvolupament de les formacions socials socialistes; així, no són d'estranyar la següent expressió de CSIKÓS-NAGY ([1982], pàg. 64): «concedeixo gran èmfasi a la política de mercat [...]. Als països socialistes s'ha de prestar més atenció a la planifi-

cació, la regulació i l'organització, tot permetent una millor política de mercat. En l'actualitat i en el futur, el mecanisme de l'economia socialista pot millorar-se molt si hom resol aquest problema».

El mecanisme espontani es forma com a resultat de la interacció objectiva dels factors reals de la vida social, mentre que el mecanisme conscient es conseqüència de l'acció del factor subjectiu del desenvolupament històric: participació conscient de la població, de les classes socials, de l'estat, etc., en l'administració dels afers de la societat. Un exemple del primer, com ja hem vist, és el mercat; un exemple del segon és la planificació.

«[Ultra aquests dos mecanismes] en la direcció de la societat existeixen els mecanismes objectiu i subjectiu, afins —no idèntics, però— als primers» (VARLAMOV [1985], pàg. 13) (subratllat: L.I.A.). La direcció es pot concebre en un sentit ample o en un sentit estret del mot. En el sentit ample, la direcció és la propietat de cada societat d'autoorganitzar-se i d'autoregular-se; tota societat es desenvolupa segons lleis objectives que no depenen de la voluntat i la consciència de l'home. En el sentit estret, s'entén per direcció l'activitat conscient i coherent dels homes, l'activitat subjectiva,

Per comprendre la relació entre aquests quatre tipus de mecanismes cal considerar què s'entén en el marxisme per allò objectiu i allò subjectiu. L'objectiu és el món circumdant, la realitat objectiva que existeix independentment de la voluntat i de la consciència de l'home i que es desenvolupa segons les seves pròpies lleis implícites. El subjectiu és secundari respecte a l'objectiu, al món material, perquè és el reflex d'aquesta realitat en la consciència de l'home.

Mentre les lleis objectives romanen desconegudes, actuen espontàniament, fins i tot en contra de la voluntat i dels interessos de l'home, tot dominant-lo. Mes, un cop conegudes i aprofitades, disminueix el grau d'espontaneïtat de llur acció. En paraules ja citades d'ENGELS ([1968b], pàg. 106-107): «Les forces socials actives operen, mentre no les comprenem i hi comptem, exactament igual com les forces de la natura: cegament, violentament, destructivament. Però quan les comprenem, quan copsem llur acció, llur direcció, llurs efectes, de nosaltres depèn supeditar-les cada vegada més a la nostra voluntat i atènyer els nostres objectius».

Per això, «la direcció de l'activitat sòcio-econòmica és dirigida a eliminar les conseqüències no desitjades, provocades per la influència negativa de la natura sobre la producció social o el no perfeccionament del mecanisme d'aplicació de les lleis econòmiques» (IGNATOVSK [1981], pàg. 74).

En ésser conegut, allò objectiu no es converteix en allò subjectiu, sinó que continua essent el que era, baldament perd en certa mesura l'espontaneïtat. L'objectiu aconsegueix sempre un paper determinant en relació al subjectiu, en el qual queda reflectit; i el subjectiu, com a materialització de l'objectiu, és el reflex d'aquest en la consciència. Tota activitat humana orientada a perfeccionar la vida social, en certa manera s'expressa en la interacció de l'objectiu i del subjectiu, en la tendència espontània o conscient, a assolir-ne la correspondència i unitat entre aquests.

«La comprensió de la dialèctica de les coses conscients i de les espontànies, d'allò subjectiu i d'allò objectiu, és una

condició de l'exitosa direcció científica de la societat, perquè aquesta direcció consisteix a atènyer que l'activitat subjectiva dels homes correspongui a les lleis objectives existents històricament. Per aquest motiu, no tota direcció, ni tampoc la conscient, és direcció científica» (VARLAMOV [1985], pàg. 14) (subratllat: Ll.A.).

Aquest autor distingeix la direcció científica de la societat de la Ciència de la Direcció ¹⁶; diu així (ibidem, pàg. 18-19): «La direcció científica de la societat és un procés fundat en el coneixement de les lleis i categories objectives en la seva aplicació conscient, cosa que suposa una activitat conscient del subjecte d'acord amb les lleis objectives. En altres paraules, la direcció científica de la societat és l'acció conscient i coherent exercida pels homes i les institucions socials sobre el sistema social en general o sobre les seves distintes baules i subsistemes, partint del coneixement científic i de la utilització de les lleis objectives inherents a aquest sistema, a fi d'assegurar el funcionament i el desenvolupament òptims i d'atènyer l'objectiu plantejat».

D'altra banda, «la Ciència de la Direcció és un sistema de conceptes i d'idees sobre les relacions i formes concretes d'organització dels diferents aspectes de la societat, sobre els principis, funcions, operacions i mètodes concrets i sobre els subjectes de la influència planificada, la direcció i l'autoadministració de la societat en el procés del seu desenvolupament socialista i comunista».

¹⁶ Sobre aquest tema s'han publicat recentment dos articles: DÍAZ CRESPO [1989]; i RAMOS [1989], pàg. 158.

Altrament, podem veure tot seguit l'opinió de DOMENECH ([1977], pàg. 27): «Dirigir la societat sobre bases científiques significa, abans de tot, partir del caràcter dialèctic d'aquesta societat, del seu desenvolupament sotmès a lleis, del coneixement d'aquestes lleis i la seva aplicació conscient. Prendre la societat com un organisme viu, canviant i dinàmic».

Però al mateix temps, significa considerar les particularitats en cada moment històric, segons el nivell de desenvolupament de les forces productives, i actuar en conseqüència, de manera que puguin ser conegudes les contradiccions que hi apareixen. La direcció científica de la societat crea la possibilitat del desenvolupament del sistema en el seu conjunt, com un tot harmònic i, alhora, del desenvolupament de cada part per separat, dins, però, del context social general.

«Amb el desenvolupament de les forces productives, aquest treball de direcció adquireix una importància especial: en el control i regulació del sistema; en les formes d'influir en el subjecte i l'objecte de direcció per eliminar els obstacles i desviacions que entorpeixen el bon funcionament del sistema de direcció; per garantir, en fi, els objectes proposats; per la qual cosa, el caràcter classista de la direcció determina que només el socialisme creï la possibilitat i la necessitat de la direcció científica» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982a], pàg. 3) (subratllat: L1.A.).

CAPÍTOL 2. LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA DE LA SOCIETAT SOCIALISTA, I. ¹

2.1. EL SOCIALISME COM A SISTEMA INTEGRAL.

«Des del punt de vista estructural i funcional, la societat socialista és un complex sistema integral diferenciat: una jerarquia de subsistemes de diferent grau de complexitat i organització» (AFANASSIEV [1978], pàg. 97) (subratllat: L1.A.). En quant component, cada subsistema forma part del sistema superior, però alhora engloba al seu interior subsistemes propis, els quals també són susceptibles de noves subdivisions.

Dins del sistema dinàmic integral, la societat socialista incorpora fonamentalment dues esferes, que són:

1) D'una banda, l'administrativo-territorial; aquesta, segons els països, és composta de repúbliques federades, repúbliques autònomes, regions autònomes, territoris, províncies, ciutats, municipis, etc., cada un/a dels/ de les quals constitueix, al seu torn, un altre sistema amb tota una gamma de components.

2) De l'altra, tenim les esferes de la vida social, subdividida en quatre esferes, que són l'econòmica, la sòcio-política, l'espiritual i la familiar, cadascuna de les quals reuneix igualment un complex conjunt de sistemes. Per exemple, l'econòmica abraça les diferents branques de l'economia: indústria, agricultura, construcció, transport i comunicacions, serveis productius, etc.; la indústria se subdivideix en branques i aquestes en

¹ Sobre la temàtica d'aquest capítol i del següent, vegeu el recent llibre d'un dels autors impulsors de la "perestroika" soviètica: POPOV ([1986], cap. I a XI), en el qual, però, no hi ha aportacions que suposin canvis metodològics o conceptuals rellevants sobre el tema.

associacions industrials, agrupacions, combinats, unions d'empreses, empreses, etc., i les empreses en seccions, tallers, equips, etc. També pertany a l'esfera econòmica el sistema de relacions de producció, components del qual són les relacions de producció en el sentit estricte, les formes de propietat i possessió dels mitjans de producció i les relacions d'intercanvi i de distribució. L'esfera social és integrada per la societat, les classes socials, els grups i estrats socials, etc. D'igual manera podríem obtenir les corresponents subdivisions en relació amb les altres dues esferes de la vida social.

A l'hora d'analitzar la societat socialista com a sistema integral, hem de considerar alguns aspectes com a bàsics, raó per la qual farem aquest estudi tenint en compte tres nivells principals, com són els components socials (subjecte i objecte de gestió), l'estructura o organització interna i les relacions amb el medi ambient.

A.- Quant als components, hem de distingir, d'una banda, entre subjecte i objecte de direcció, segons la seva funció; i, de l'altra, els components específics, que formen part dels dos anteriors, és a dir: l'home, les coses i les idees que constitueixen una formació social socialista com a sistema integral.

«Cada un dels sistemes integrants de la societat socialista [...], igualment que el seu conjunt -tota la societat- és objecte de gestió. A més, tant a tota la societat, com a qualsevol dels seus subsistemes [...], els és inherent, a totes, llur subjecte (òrgan o sistema d'òrgans) de gestió» (AFANASSIEV [1978], pàg. 98).

El component bàsic de tot el sistema social és l'home, com a ésser social; és la base del sistema social i, alhora, únicament per mitjà del sistema adquireix el seu ser social. Això, en paraules de MARX i ENGELS ([1978], pàg. 150) queda expressat de la següent forma: «Si l'home és social per naturalesa, només en la societat desenvoluparà la seva vertadera naturalesa, i haurem de mesurar el poder de la seva natura no segons el poder de l'individu aïllat, sinó conforme al poder de la societat».

L'home governa i és governat. A cada formació social en són molt diferents el paper, el lloc i les funcions; així, a la formació social socialista, l'home és alhora governant i governat, puix que és, ensems, subjecte i objecte de la direcció de la societat. També això ho podem reflectir amb paraules de MARX i ENGELS (*ibídem*, pàg. 105): «La història res no fa, "no posseeix una immensa riquesa", "no entaula cap lluita"! És, al contrari, l'home, l'home viu, real, qui fa tot això, qui tot ho posseeix i qui entaula totes les lluites; no és la "història", per ventura, la que usa l'home en quant mitjà per atènyer laboriosament els seus objectius, els d'aquella -com si fos una persona a part-, sinó que aquella no és cap altra cosa que no sigui l'activitat de l'home que persegueix els seus propis objectius».

En canvi, les coses i, en certa mesura, les idees, acompleixen el paper de baula que serveix de base a les relacions entre els homes; així, els mitjans de producció i les formes de propietat dels homes envers aquells, constitueixen la base de totes les relacions socials. D'altra banda, les idees reflecteixen les relacions objectives entre els homes. Les coses, les idees i els processos són components del tot social, ja que són inseparables dels homes, i formen part, com acabem de dir, de les relacions socials.

B.- A partir d'aquí podem caracteritzar l'estructura del tot social, és a dir, l'organització interna de la societat, com el conjunt de les relacions socials, dins de les quals les relacions de producció són les determinants. Per consegüent, les formes de propietat i de possessió dels mitjans de producció, com les d'apropiació de l'excedent, són la base, tant de l'estructura econòmica, com de la resta d'estructures socials (sòcio-polítiques, del mode de vida, etc.). Pertanyen també a l'estructura de la societat socialista les relacions de direcció que li són pròpies.

Un tipus de relacions característiques del socialisme són les de col·laboració mútua, si bé aquestes funcionen de forma limitada i es manifesten de formes diferents a escala social que a escala, per exemple, de les empreses.

«En dir que l'estructura de la societat és multiforme i es manifesta en les distintes connexions i relacions, no es pot oblidar per un sol instant que, siguin els que siguin els components relacionats amb el tot social, sigui la que sigui la forma de l'estructura, aquesta es manifesta necessàriament, al capdavant, mitjançant els homes. I els actes dels homes constitueixen totes les estructures i totes les relacions en la societat. [...] rere l'estructura, s'hi troba l'home com a ésser social [...]. La base de totes les coses, els processos, els fenòmens i les idees socials, resideix en el mode de producció dels béns materials, és a dir, en les relacions econòmiques» (AFANASSIEV [1978], pàg. 102-103).

Hem de tenir present que qualsevol component del sistema social figura sempre, a més, com una relació i constitueix un

procés. Per això, podem afirmar que la interacció dels components socials sempre adquireixen un caràcter complex, no lineal. No hi ha, doncs, dependències causals simples entre aquells, sinó que les dependències són universals i múltiples, de manera que, en la societat, les causes són, alhora, efectes, i viceversa.

En la societat tenen molta importància les connexions estructurals/funcionals, per virtut de les quals l'activitat funcional d'un component és complementada i enriquida per la funció d'un altre, i hom registra la coordinació i la concordança de les diferents funcions. A més a més, cal fer esment que tota concordança inclou la seva pròpia contradicció, de forma que aquest caràcter contradictori és un factor integrador del sistema social, font important del seu funcionament i desenvolupament.

C.- En últim lloc cal considerar també, ultra els components i l'estructura específica del tot social, la interacció d'aquest amb el medi ambient, amb les condicions naturals i el medi geogràfic circumdant. El treball és la forma fonamental i específica social i humana d'interacció amb les condicions naturals. En el món actual cal tenir present, de més a més, la interacció amb el medi social, ço és, amb els països socialistes i capitalistes arreu del món.

2.2. DE LA DIRECCIÓ ESPONTÀNIA A LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA.

A.- La formació social socialista com a sistema autogovernat de forma conscient. Ja hem vist com LENIN plantejava que hom no pot dirigir sense conèixer la Ciència de la Direcció i sense posseir determinades qualitats de caràcter subjectiu. En aquest

context podem incloure les paraules de MARTELL ([1980], pàg. 10): «en la labor de direcció s'entremesclen la ciència i l'art».

és en la societat socialista on té lloc, per primer cop, la direcció conscient i integral dirigida a l'assoliment d'un fi únic i comú per a tots els elements integrants del sistema social. En aquesta línia trobem l'afirmació d'ENGELS ([1968b], pàg. 113), pel que fa al cas: «L'organització social de l'home, que fins ara se li enfrontava com una necessitat imposada per la natura i la història, esdevé [en possessionar-se socialment dels mitjans de producció] el resultat de la seva pròpia acció lliure. [...] Només a partir d'aquest moment podrà l'home fer la seva pròpia història, cada vegada més conscientment».

La societat socialista no és tan sols un complex sistema dinàmic, sinó que, de més, és un sistema autogovernat. En la societat socialista el regulador espontani deixa de regir plenament, i aquest regulador objectiu passa a ésser subordinat a un nou mecanisme, de caràcter subjectiu i conscient, que s'erigeix en el principal regulador: es tracta de la planificació. En paraules d'AFANASSIEV ([1978], pàg. 105): «Les forces cegues del mercat, l'anarquia i la competència cedeixen lloc a la direcció científica i organització d'acord amb un pla».

B.- Les relacions entre els factors objectius i els subjectius en la direcció socialista. En el socialisme la direcció és un tipus d'activitat laboral necessària i possible a causa de l'existència d'un determinat nivell de desenvolupament de les forces productives i de la nacionalització dels principals mitjans de producció. La direcció s'assenta sobre un aprofitament conscient de les lleis objectives pertanyents a l'objecte dirigit, i la seva finalitat és la realització de les esmentades

lleis; tot això s'efectua per mitjà d'un sistema de direcció que inclou els diferents subjectes de direcció.

La direcció en el socialisme persegueix una influència conscient dels òrgans de direcció en el desenvolupament de la societat, en el procés de producció de béns materials, en la seva organització econòmica, sòcio-política i espiritual, i el seu contingut només és real si satisfà les necessitats fonamentals de la societat, en correspondència amb el desenvolupament de les forces productives de la formació social concreta.

Així doncs, el socialisme és resultat lògic del desenvolupament històric natural de la societat sobre la base de les lleis objectives i en correspondència amb el nivell de desenvolupament atès per les forces productives i les relacions de producció. En virtut de les mateixes lleis, el coneixement i la utilització conscient d'aquestes és una necessitat objectiva i específica, que només comença a ser possible amb el socialisme, on augmenta la importància del factor subjectiu.

Quan hom parla de les condicions objectives, cal considerar no tan sols l'activitat econòmica, principalment de producció de béns materials, sinó també la vida sòcio-política, així com certs factors espirituals (la consciència social), a més a més del medi ambient.

Les lleis objectives de la societat són producte de l'activitat de la població i es manifesten concretament en la conducta i en els actes dels homes, els quals, en entrellaçar-se, troben llur expressió en certa tendència i resultats generals, és a dir, precisament en forma de llei. En el socialisme, els objectius dels individus coincideixen, en allò que és fonamental i princi-

pal, amb el resultat comú i, per tant, aquest ja no és una força cega i d'altri —si més no, parcialment—, sinó un objectiu esperat, planificat i obtingut amb l'esforç comú.

La major part de les lleis socialistes no es mostren en els actes i en el capteniment dels individus separats i isolats l'un de l'altre, sinó mitjançant els actes conjunts dels membres de la societat. D'ací el creixement del paper del factor subjectiu en el socialisme. En aquest creixement influeix també la mateixa activitat conscient del factor subjectiu en la construcció de les formacions socials socialista i comunista.

El factor subjectiu té una influència considerable sobre la formació i desenvolupament de la formació social socialista, alhora que possibilita una direcció de la societat que comença a ésser científica.

El desenvolupament de la societat socialista és, doncs, una interacció de lleis objectives i de factors subjectius, amb una importància creixent d'aquests darrers, en la mesura que la societat avança gràcies al coneixement cada cop més pregon de les lleis objectives. Així, per tant, «la missió principal de la gestió científica de la societat consisteix a atènyer que l'activitat subjectiva dels homes correspongui a les exigències de les lleis i de les condicions objectives i a assolir que s'utilitzin degudament per obtenir el màxim d'efecte. El marxisme és la base teòrica de la gestió científica [...]» (AFANASSIEV [1978], pàg. 117).

«La gestió conscient dels processos de desenvolupament de la societat sols és possible en raó del coneixement i aprofitament de les lleis del desenvolupament econòmic i social, per la qual

cosa el sistema de direcció es presenta com un mètode de la realització conscient de les lleis i, ensems, la gestió científica és inseparable del pronòstic científic, necessaris per a la regulació dels canvis en l'esfera econòmica i social* (BIGORRA, pàg. 9).

Entre el Materialisme Històric i la teoria de la direcció científica de la societat no hi ha coincidència pel que fa al contingut de les condicions objectives i al factor subjectiu. Per al primer, ambdós conceptes s'estudien aplicats, o bé a tota formació social, o bé, si més no, a una determinada formació social. Dins d'aquest marc general, s'entén per condicions objectives el mode de vida social, material, dels homes, independent de llur consciència, mentre que el factor subjectiu és l'activitat conscient de tots els homes adreçada a la transformació del mode de vida.

En la segona els límits entre els dos conceptes són més dinàmics: la direcció és sempre el govern d'un objecte concret, d'un sistema concret amb unes condicions objectives, internes i externes, que el factor subjectiu ha de regular.

Ara bé, el factor subjectiu no coincideix amb l'activitat conscient de tots els homes pertanyents al sistema, sinó solament comprèn l'activitat dels que acompleixen funcions dirigents, dels qui estan investits de poder per a decidir. En el socialisme no tots els ciutadans prenen part directa en la direcció, raó per la qual el factor subjectiu és més estret que en el Materialisme Històric. Ensems, les condicions objectives són més àmplies en la teoria de la direcció científica de la societat que en el Materialisme Històric, puix que, ultra les condicions generals comu-

nes a tota la societat, la primera inclou les circumstàncies específiques de l'objecte concret, siguin internes o externes.

Ara bé, la base de la vida de la societat és la producció de béns materials, cosa que, en paraules d'ENGELS ([1968b], pàg. 85): «La concepció materialista de la història parteix de la proposició que la producció dels mitjans de subsistència de la vida humana i, després de la producció, l'intercanvi de les coses produïdes, constitueixen la base de tota l'estructura social; que en tota formació social històrica la forma en què la riquesa és distribuïda i en què la societat es divideix en classes o estaments depèn d'allò que es produeix i de com s'intercanvien els productes».

Per a viure, els homes necessiten aliments, vestits i d'altres béns materials i, per a posseir-los, cal que els produeixin. La constant necessitat de renovació i de repetició del procés de producció és el que s'anomena reproducció social, basada en la unitat dialèctica de les quatre fases que comprèn l'activitat econòmica. Aquest procés orgànic abraça la producció del producte social, de la força de treball i les relacions de producció.

L'essència de la reproducció social ve determinada pel caràcter i contingut del mode de producció de cada formació social concreta i, per tant, pel sistema de lleis econòmiques objectives pròpies. «Però en cap formació econòmico-social el procés de producció apareix com un acte aïllat, sinó com un procés que ha de repetir-se continuament. No es pot viure sense consumir i, en conseqüència, tampoc sense produir constantment i periòdica. Per tant, tot procés de producció és un procés de reproducció» (Humberto PÉREZ [1978a], vol. 1, pàg. 263).

és a dir, la reproducció és la restauració de les condicions materials i socials per a la realització de la producció; per això, cada procés social de producció és, alhora, de reproducció. Igual que l'activitat productiva és objecte de direcció, el complex procés de reproducció, en la seva totalitat, també ha de ser objecte de direcció. Per a la direcció científica de la reproducció socialista hom ha de tenir present tot el sistema de lleis econòmiques que influeixen en el desenvolupament de l'economia nacional. En expressió de GONZALEZ JUVIEL ([1982a], pàg. 22): «La funció de la direcció científica de l'economia consisteix a endegar el desenvolupament de la reproducció material tenint en compte la interacció de les lleis econòmiques».

C.- El caràcter científic de la direcció socialista. El fet que a la formació social socialista sorgeixi, per primera vegada en la història, la possibilitat i la necessitat de la direcció científica de la societat, i dels seus processos econòmics i socials té la seva raó en el fet que la base econòmica del socialisme és la propietat social dels mitjans de producció, cosa que no assegura automàticament el desenvolupament harmònic de la societat, però sí que crea la viabilitat que això esdevingui realment.

«Aquest procés o acció revesteix un caràcter conscient i científic, ja que existeix la possibilitat d'utilitzar les lleis objectives, han desaparegut les contradiccions antagòniques entre el subjecte dirigent i l'objecte dirigit, però, alhora, es troba regulat per l'organització socialista i la planificació, essent, a més, centralitzat» (BIGORRA [1981], pàg. 8).

Seguint AFANASSIEV ([1978], pàg. 105-106), podem dir que: «La gestió científica de la societat socialista és l'efecte

conscient i sistemàtic que els homes exerceixen, amb fins concrets, sobre tot el sistema social o sobre les seves diferents baules, mitjançant el coneixement i la utilització de les lleis i tendències objectives que hi són inherents, en benefici del funcionament i del desenvolupament òptims del sistema per assolir els objectius plantejats».

Per la seva part, OMAROV ([1977], vol. 1, pàg. 1) fa la següent definició de direcció socialista: «Sota el socialisme, la direcció constitueix el procés de l'activitat conscient dels homes, l'eficiència de la qual depèn de com, en resoldre's cada tasca concreta, hom considera les regularitats del desenvolupament de la societat socialista».

A partir d'una definició de la direcció econòmica socialista, podem avançar en el concepte de direcció científica de la societat socialista: «és el sistema dels organismes de planificació i gestió econòmica, així com els principis i mètodes de direcció de l'economia nacional» (BATXURIN [1979], pàg. 17).

Dirigir la societat sobre bases científiques significa revelar les tendències progressives del desenvolupament social i orientar, és a dir, planificar, organitzar, regular i controlar-ne el moviment en consonància amb aquestes tendències; igualment implica revelar les contradiccions del desenvolupament social i donar-los solució; i, finalment, assegurar la unitat estructural i funcional del sistema, tot eliminant-ne les pertorbacions.

La direcció científica no és simplement una gestió conscient en la qual el subjecte de direcció, en exercir-ne l'efecte sobre la societat, es recolza en les lleis objectives del desenvolupament social, tenint en compte llur caràcter específic de manifes-

tació. El subjecte de gestió ha de conèixer i utilitzar les lleis objectives del socialisme, de més a més, totes plegades, en forma de sistema, i amb la major profunditat possible.

D.- L'objectiu de la direcció socialista. Una important característica de la direcció socialista és, precisament, l'objectiu perseguit: «La direcció socialista és un tipus de direcció social qualitativament nou. La novetat consisteix, de primer antuvi, en l'objectiu de la direcció» (VARLAMOV [1985], pàg. 29-30).

La qüestió dels objectius plantejats pel socialisme és important, i així s'ha d'entendre la següent afirmació: «La direcció científica de la societat socialista no suposa simplement el coneixement de les lleis que regeixen en aquest període, [...] sinó que implica principalment utilitzar-les segons els objectius que hom planteja conscientment en la construcció socialista» (TOLEDO DÍAZ [1983], pàg. 173).

Més específicament, l'objectiu general de la direcció de la formació social socialista és la utilització més convenient de les lleis objectives del socialisme i del seu desenvolupament fins a arribar a la construcció d'una nova societat —la societat comunista—, com a etapa final de la societat socialista, la qual és només la fase de transició per a arribar al comunisme.

En expressió de MARX ([1972], pàg. 266): «[...] la societat dels treballadors es relaciona científicament amb el procés de la seva reproducció progressiva, de la seva reproducció en plenitud cada cop més gran: per consegüent, ha cessat d'existir el treball en el qual l'home fa tot allò que [ara] pot aconseguir que les coses facin en comptes d'ell».

E.- Limitacions i perfeccionament de la direcció de la societat socialista. El futur del socialisme i del comunisme és un procés històrico-natural, subjecte a lleis objectives, que no depenen de la voluntat i de la consciència dels homes, ja que les relacions econòmiques i socials corresponents al socialisme i al comunisme no s'estableixen de forma arbitrària, sinó d'acord amb el nivell de desenvolupament de les forces productives.

Cal recordar que el socialisme, com a societat de transició al comunisme, manté encara diversos processos que són regulats de forma espontània. Això és d'especial importància en el referent a l'existència de categories mercantils en l'economia socialista, tant quant a les seves causes, com als efectes produïts i l'esfera i la influència de la seva actuació. Tot això, però, serà objecte d'estudi en un capítol posterior, i ens hi remeten a hores d'ara.

Per això, en el socialisme és inevitable que una part de les condicions objectives resti sense conèixer, i donarà lloc al fet que regeixin en forma de reguladors espontanis. Per aquesta raó, ens sembla massa optimista la següent afirmació, tan categòrica, si no s'hi introdueix algun matis: «La gestió de la societat sobre bases científiques és un tret inalienable, una llei objectiva del desenvolupament del socialisme. El socialisme és una societat gestionada sobre bases científiques» (AFANASSIEV [1978], pàg. 108).

El perfeccionament de la direcció socialista, pel que fa al seu aspecte econòmic, es basa en la necessitat de les reformes econòmiques, les primeres de les quals foren empreses a l'URSS durant els darrers anys de la dècada dels cinquanta i cap a la

meitat dels seixanta. BIELOÚSSOV ([1984], pàg. 268-269) observa les reformes, des del punt de vista de la direcció econòmica, amb les següents paraules: «la direcció de l'economia nacional, el perfeccionament dels seus mètodes, formes i organització, constitueixen l'eix de tota l'activitat del partit i de l'estat. [...] l'essència de la reestructuració consisteix a dominar a la perfecció els mètodes i els instruments d'incidència sobre els factors d'eficàcia de la producció social a fi d'eleva-ne les taxes de creixement de manera substancial» (subratllat: L1.A.).

I OMAROV ([1983], pàg. 36) ho expressa així: «En l'actualitat, ha crescut extraordinàriament la importància de la direcció de la producció i han augmentat les possibilitats del seu perfeccionament». La causa és que «el dit perfeccionament es fa necessari, entre altres raons, pel fet que el progrés de les forces productives i la revolució científico-tècnica, en general, han posat en crisi els mètodes tradicionals de direcció» (BUENO [1975], pàg. 12) ².

2.3. L'ENFOCAMENT ESTRUCTURAL I FUNCIONAL DE LA DIRECCIÓ.

L'enfocament científic de la direcció socialista significa un enfocament dels processos socials com a processos de sistemes complexos. Com ja sabem, la societat és un sistema dinàmic, excepcionalment complex, en el qual totes les esferes de la vida social, tots els fenòmens i processos socials estan units indissolublement i s'hi troben en interacció.

² El tema del perfeccionament de la direcció de la societat i l'economia socialistes és tractat per la major part dels autors; per aquesta raó, no l'exposarem més, i únicament oferirem aquella bibliografia més rellevant. Des del punt de vista dels mètodes de direcció, vegeu § 2.5.2.e), i les notes núm. 16 i 17.

«L'estructura organitzativa del sistema es presenta com un conjunt reglamentat de subdivisions de l'aparell de direcció i les seves interrelacions, que determinen la subordinació d'aquestes subdivisions tant en allò vertical, com en allò horitzontal. Per consegüent, el sistema de direcció, en l'aspecte organitzatiu, inclou els òrgans de direcció, l'ordre de llur subordinació, les relacions administrativo-productives de les subordinacions estructurals, els fluxos d'informació, el contingut i l'ordre del compliment de les funció de direcció. Tots aquests elements del sistema es troben en relacions bastant estables i han de desenvolupar-se com un tot» (OMAROV [1982b], pàg. 113).

D'una manera més sintètica, tenim que «l'estructura organitzativa de direcció d'un sistema és el conjunt d'elements que s'integren conscientment amb un objectiu definit, i que es relacionen i s'organitzen d'acord amb relacions de cooperació, coordinació i subordinació» (RAMÍREZ REYES [1984], pàg. 128). O bé: «l'estructura organitzativa de la direcció de l'economia socialista forma un sistema complex de relacions entre diferents baules de l'economia nacional, per mitjà del qual el subjecte de direcció de l'economia exerceix l'acció conscient sobre els processos econòmics» (DÍAZ MARTÍNEZ [1983], pàg. 74).

Dins de les esferes de la vida social de la formació social socialista, la principal tasca és la creació de la base material i tècnica, com a punt de partida per a la solució de la resta dels problemes de l'esmentada formació social. La direcció de l'economia té, per tant, una importància decisiva per a la direcció dels processos socials. Ara bé, la formació social també abraça la superestructura, dins de la qual la política juga un rol destacat. Tot i que les arrels de la política són determinades pel nivell de desenvolupament de les relacions econòmiques, pels

interessos econòmics dels homes i per les peculiaritats de l'organització social de la producció, aquella influeix també sobre l'economia, directament sobre el desenvolupament econòmic (la política econòmica) o indirectament per mitjà de la superestructura (el Dret, la família, etc.). Aquest paper actiu de la política palesa la seva importància per a l'organització de la direcció científica de la societat.

A fi de determinar els tipus principals de la direcció social i la seva subordinació, cal destacar en l'estructura social els grups d'elements, el conjunt i la interacció dels quals influeixen en el funcionament normal de la societat. Aquests elements són els tres nivells existents dins de tota formació social i, per tant, també de la formació social socialista: l'infraestructural (combinació específica de les forces productives existents), l'estructural (conjunt de relacions econòmiques) i el superestructural (polític i consciències social i individual). Així, d'acord amb VARLAMOV ([1985], pàg. 33-34) podem parlar de tres tipus de direcció, relacionat cadascun amb el control d'un dels tres nivells de la formació social socialista: a) l'organitzativo-tècnica, b) la sòcio-econòmica i c) la sòcio-política, respectivament.

a) L'objecte de la direcció organitzativo-tècnica, és el funcionament de les forces productives i, més en concret, de la força de treball, dels mitjans de producció i dels processos de producció immediats, tot incloent-hi la tècnica i la tecnologia. Té un vessant que tracta de la relació home-naturalesa i home-mitjans de producció, però també té orientació social, puix expressa les connexions entre els qui participen en la producció, del grau de socialització del treball, la distribució i utilització dels treballadors, etc. Hom no concedeix al importància

primordial a les forces productives com a tals, sinó al seu desenvolupament, com a criteri suprem del progrés social. Dins de les forces productives el lloc cabdal l'ocupa l'home, en qualitat de centre i base del grau de desenvolupament d'aquelles.

b) La direcció sòcio-econòmica comprèn les relacions de producció en sentit ampli, l'essència econòmica i de classe que revesteix la producció, els ressorts i palanques econòmics, les formes i mètodes econòmics de direcció, els estímuls, la independència, la iniciativa i la responsabilitat dels treballadors i dels col·lectius. El seu nucli és constituït per les formes de propietat i de possessió dels mitjans de producció i de l'apropiació de l'excedent per part dels grups i classes socials.

Aquesta direcció està en relació directa amb la direcció organitzativo-tècnica; aquesta abraça únicament les relacions pròpies de la producció immediata, provinents del treball col·lectiu (relacions tècniques de producció i divisió tècnica del treball). La direcció sòcio-econòmica, que tracta de les relacions socials de producció i de la divisió social del treball, orienta el desenvolupament de la direcció organitzativo-tècnica, igual que les relacions de producció orienten el grau de desenvolupament de les forces productives en tota formació social, sense descuidar en cap del dos casos la influència que la base i la direcció econòmico-tècnica exerceixen sobre els aspectes sòcio-econòmics.

La direcció sòcio-econòmica s'encamina a crear l'organització econòmica, la carcassa, l'estructura econòmica de la societat. Aquesta direcció executa el paper determinant en el sistema de direcció. L'organització social del socialisme dóna lloc a un seguit de lleis econòmiques pròpies del socialisme. Per tant,

l'aspecte sòcio-econòmic de la direcció social és el conjunt de mitjans per assegurar el progrés eficaç de la producció, d'acord amb els interessos de la societat.

c) La direcció sòcio-política, inseparable de l'anterior, té com a finalitat i contingut la creació i desenvolupament de l'organització política de la societat. Entre política i economia existeix una dependència recíproca. En el socialisme és inadmissible la direcció de l'economia sense tenir en compte els interessos polítics de la societat, d'igual forma que la política no es pot portar a cap sense relacions amb l'economia. El problema de la direcció científica de l'economia ha d'analitzar-se com una qüestió política. Cal l'enfocament de classe, polític, de la direcció de l'economia, i això perquè la política aconsegueix un paper organitzador i orientador en el procés de desenvolupament de l'economia.

Com deia LENIN ([1960], vol. 3, pàg. 544-545): «La política no pot estar-se de tenir supremacia sobre l'economia. Pensar d'una altra manera significar oblidar les beceroles del marxisme [...] [ja que] sense un enfocament polític adequat a la qüestió, la classe existent no en mantindrà la dominació i, per consegüent, tampoc podrà complir la seva tasca de producció»³. LENIN, per tant, «s'oposava terminantment als qui subestimaven l'enfocament polític, classista, de la direcció del procés de construcció socialista» (VARLAMOV [1985], pàg. 34-35).

No obstant això, el mateix LENIN també era conscient que «la política és l'expressió concentrada de l'economia» ([1960], vol.

³ A "Insistent sobre els sindicats, el moment actual i els errors de Trotski i Bukharin", original de gener de 1921.

3, pàg. 544) *, i això denota que la política es deriva de l'economia. La importància de l'economia és ben comprensible, car el desenvolupament econòmic constitueix la premissa i la força motriu del progrés social.

En paraules d'ENGELS (MARX i ENGELS [1967], pàg. 283-284) trobem una altra formulació de la relació dialèctica política-economia: «Hi ha una acció recíproca de dues forces desiguals, del moviment econòmic, d'una banda, i, de l'altra, de la nova força política, que aspira a la màxima independència possible i que, un cop construïda, és dotada, també, d'un moviment propi; el moviment econòmic s'imposa, certament, en línies generals, però es veu obligat, també, per la seva banda, a sofrir el retop del moviment polític que aquell mateix ha constituït i que és dotat d'una independència relativa».

La interrelació economia-política és comprensible si tenim en compte que el desenvolupament de l'economia va lligat a la solució de problemes polítics, ideològics i espirituals de la societat. Cada una de les esferes de l'activitat social posseeix una independència, però, a més, representa una unitat determinada. Aquesta unitat ha de garantir-se en el procés de la direcció de les activitats de les esferes corresponents. Això queda reflectit en el fet que, en el socialisme «[...] l'estat encarna alhora l'organització política i econòmica de la societat. L'estat efectua la direcció de l'economia com un institut de superestructura política, que garanteix al mateix temps la unitat de l'enfocament polític i econòmic de la solució dels problemes de l'esfera material de la vida de la societat [...] l'organització estatal ja no és i no pot ésser una força exterior en relació amb

* Vegeu la nota anterior.

l'estructura econòmica» (OMAROV [1982a], pàg. 44-45) (subratllat: L1.A.).

La força econòmica de l'estat en el socialisme rau no solament en el seu poder polític, sinó també en la seva funció econòmico-organitzativa, en forma de direcció planificada de l'economia nacional. La unitat de l'activitat política i de l'econòmica de la direcció de la vida econòmica existeix gràcies a la nova essència de l'organització estatal del socialisme.

La política juga un paper primordial en la creació de les condicions perquè l'economia es desenvolupi com a socialista. Ara bé, la supremacia de la política sobre l'economia en el desenvolupament de la societat socialista i en la seva direcció, no nega, ni de bon tros, la prioritat de les relacions econòmiques en la vida global de la societat, com ja ho hem dit.

Podem aturar un moment la investigació amb el fi de recordar la gran aportació de LENIN al tema de la direcció de la societat socialista, a més de la relació política-economia, que acabem de veure. Com ja sabem, la societat socialista, així com —en l'esdevenidor— la comunista, no es creen espontàniament, sinó que són resultat de l'activitat conscient de la població i de les seves organitzacions, en especial el partit comunista i l'estat socialista. Crear conscientment el socialisme significa dirigir els complexos processos socials basant-se en el coneixement de les lleis objectives i la seva utilització. Les bases teòriques de la direcció científica dels processos socials foren elaborades per MARX i ENGELS.

Els problemes de la direcció obtingueren un desenvolupament multiforme en els treballs de LENIN, ja que el triomf de la

Revolució d'Octubre plantejava noves tasques, com ara la de dominar les lleis socials i construir la nova societat. Per a ell, el problema de la direcció dels processos socials passava a ser el problema central, raó per la qual elaborà la teoria i introduí en la pràctica la direcció científica. Així escriví (LENIN [1960], vol. 2, pàg. 681): «Nosaltres, el Partit Bolxevic, hem convençut Rússia. L'hem conquistada de mans dels rics per als pobres, de mans dels explotadors per als treballadors. Ara hem de governar-la»².

L'enfocament científic de la direcció significava per a ell l'enfocament en forma de sistema integral de la societat com a objecte de direcció; per a això, usava el mètode dialèctic, i l'estudi quedava centrat en la formació social com a organisme social complex. Assegurava que només amb el socialisme la societat comença a ser dirigida científicament, i ell mateix amplià els límits de la direcció a escala de tota la societat (és a dir, un enfocament en forma de sistema, integral).

LENIN assenyalà qui era, en les condicions del socialisme, el subjecte de direcció (el partit comunista, l'estat, les organitzacions socials, cada ciutadà), l'objectiu de la direcció (garantir el ple benestar i el lliure i total desenvolupament de tots els membres de la societat) i els principis de direcció (que són la base científica de la direcció del socialisme). Tots aquests temes s'analitzaran en els pròxims apartats.

D'acord amb GVIXIANI ([1975], pàg. 108), «l'activitat teòrica i pràctica de Lenin en el domini de l'organització i de la gestió abasta un cercle molt vast de problemes», els quals van

² A "Les tasques immediates del Poder soviètic", escrit l'abril de 1918.

des dels temes ja indicats, a les funcions de direcció, l'estil de direcció, etc., fins a arribar als problemes de la direcció socialista de l'economia (planificació, càlcul econòmic, estimulació, etc.), i molts d'altres. LENIN formulà força tesis concretes d'aplicació general en l'etapa socialista.

«La gegantina labor pràctica realitzada per Lenin al capdavant del govern soviètic, la solució dels difícils problemes de direcció de l'economia nacional, anaven acompanyats d'investigacions teòriques en l'esfera de la gestió, les quals trobaren reflex en la major part del seus treballs d'aqueix període [el de la construcció del socialisme a Rússia]: "Les tasques immediates del Poder soviètic" [abril de 1918], "Una gran iniciativa" [juny de 1919], "Insistent sobre els sindicats, el moment actual i els errors de Trotski i Bukharin" [gener de 1921], "Sobre la cooperació" [gener de 1923], "Com hem de reorganitzar la Inspecció Obrera i Camperola" [gener de 1923], "Més val poc i bo" [març de 1923], etc., així com als informes, discursos, decrets i cartes. En aquests treballs, Lenin resol un extens cercle de problemes de gestió de la producció social contemporània» (*ibídem*, pàg. 109-110) ⁶.

Ja per acabar aquest apartat, i a tall de resum, podem transcriure dues cites més sobre aquest tema: «La direcció científica crea la possibilitat del desenvolupament del sistema en el seu conjunt, com un tot harmònic i, alhora, del desenvolupament de cada part per separat, dins, però, del context social general. Només en el socialisme es creen les condicions per a la direcció científica de tota la societat, de tots els processos econòmics i socials» (DOMENECH [1977], pàg. 27).

⁶ Les citades obres de LENIN poden ésser consultades a LENIN [1960]: vol. 2, pàg. 675-711; i vol. 3, pàg. 217-239, 532-566, 778-785, 790-794 i 795-808, respectivament.

La direcció científica del socialisme es distingeix pel seu enfocament en forma de sistema i pel seu afany d'abraçar i d'organitzar racionalment tot el conjunt de relacions socials en llur interacció. «L'enfocament estructural/funcional permet de tenir en compte tot el conjunt dels factors que influeixen en la marxa dels processos socials, de determinar el lloc i la significació de cada un en el sistema social, de fixar les tasques principals, la solució de les quals permet de donar compliment a tota la diversitat de tasques de direcció. Permet de revelar les desproporcions i les contradiccions en el funcionament i en el desenvolupament de la societat i de trobar les maneres de la seva oportuna superació» (AFANASSIEV [1978], pàg. 131-132).

2.4. EL SUBJECTE DE DIRECCIÓ.

2.4.1. ELS DIFERENTS SUBJECTES DE DIRECCIÓ.

Tot sistema autogovernat –inclosa la societat– representa la unitat dialèctica de dos sistemes, constituïts per l'objecte i el subjecte de direcció. Entre tots dos hi ha una interacció basada en connexions directes i retroactives, sense que hi existeixin línies divisòries absolutes: l'objecte determina el subjecte, així com la composició, l'estructura i les funcions d'aquest.

«En el concepte subjecte de direcció incloem tant la persona que dirigeix com l'entitat que, en determinat moment, assumeix el paper dirigent en relació amb una altra. En el concepte d'objecte de direcció incloem tant la persona subordinada a una altra com

l'entitat que depèn jeràrquicament d'una de superior» (LODOS FERNANDEZ [1984], pàg. 67) (subratllat: L1.A.).

La missió de la direcció científica consisteix a reproduir, de la forma més precisa possible, l'objecte de direcció en el subjecte de direcció, per assegurar el funcionament i el progrés òptims del sistema social. El subjecte ha de conèixer tots els elements de l'objecte, i també les seves connexions recíproques. A cada nivell d'organització de la societat li correspon un nivell específic de direcció.

Aquesta interacció entre objecte i subjecte de direcció la podem observar en el paràgraf següent (FONTE REYES [1984a], pàg. 6): «L'objecte de la ciència de la direcció consisteix en l'estudi de les condicions d'ús de les lleis sociològiques generals i de les lleis econòmiques, l'estudi de l'acció dels òrgans de direcció sobre els objectius de llur competència en els processos socio-econòmics i l'estudi de les formes de combinació més racional de l'activitat d'aquests objectius» [en l'original, tot el paràgraf és subratllat per l'autor].

De forma semblant —i per al cas de l'economia política— s'expressa RUSSANOV: «En la direcció de l'economia nacional cal conjuminar els factors objectius i subjectius. Fins i tot en les condicions de la producció capitalista [...]. En les condicions de la societat socialista, més que en qualsevol altra, la gent pot influir en el desenvolupament de la producció, tot dirigint-lo vers la direcció necessària per a la societat, accelerant-ne o retardant-ne els ritmes, canviant l'estructura de la mateixa producció, tot utilitzant mesures, tant administratives com econòmiques, per a aquest fi» (RUSSANOV [1984], pàg. 86).

El caràcter escalonat del sistema de direcció és la base del seu funcionament segur i econòmic. Cada subjecte exerceix la direcció de l'objecte corresponent al seu nivell. Les operacions de gestió dels nivells inferiors són més concretes i, a més, més riques en contingut, mentre que els nivells superiors tenen més responsabilitat i les seves tasques són més vastes. Així, els nombrosos subjectes de direcció es distingeixen, tant per l'escala de llur activitat, com per la competència i el caràcter específic de les funcions complertes. Tot subjecte, de més, és un sistema, independentment del graó on es trobi.

La societat socialista és un conjunt complex de subsistemes autogestionats de diferents nivells, cada un amb les seves particularitats i condicions específiques de funcionament i desenvolupament, les seves feines especials i els mètodes i vies per al seu acompliment. «El subjecte de gestió de la societat socialista és el complex sistema d'organitzacions estatals i no estatals. [...] Aquest sistema ve determinat pel règim econòmic de la societat i depèn de l'estructura de classe d'aquesta», afirma AFANASSIEV ([1978], pàg. 160).

Els components d'aquest sistema són: 1) els partits polítics, normalment entorn del partit comunista, 2) l'estat amb els seus òrgans i 3) les organitzacions polítiques i socials.

1) Al capdavant dels subjectes de direcció hom troba el partit comunista. La política del partit és un element bàsic de la direcció científica de la societat socialista. «En la societat socialista, el partit comunista dirigeix multifacèticament tots els aspectes de la política, l'economia i la vida sòcio-cultural de la societat. [...] El partit no és un òrgan d'administració i, per tant, no administra; dirigeix políticament el poder estatal i

el govern. [...] és l'única organització que pot reflectir els interessos generals de tots els treballadors [...] perquè com a organització d'ordre superior no és limitada per cap tipus d'interessos aïllats de classes, professionals o d'organismes» (FONTE REYES [1984b], pàg. 16).

«El paper dirigent de la política del partit en l'obra del govern consisteix, precisament, a definir la línia política, en la labor d'organització i d'educació, i en el control sobre el compliment de la feina encarregada» (AFANASSIEV [1978], pàg. 175).

El principi bàsic de la tasca del partit és el principi leninista de la direcció col·lectiva, és a dir, de la unió voluntària de persones solidàries d'un mateix ideal. «La finalitat de tota aquesta labor del partit consisteix a formar la mentalitat comunista en les vastes masses treballadores i a educar-les en les idees del marxisme-leninisme» (AFANASSIEV [1978], pàg. 178).

D'acord amb un autor ANÒNIM ([1982a], pàg. 60) podem «definir la direcció partidista com la influència conscient sobre la societat o sobre les seves baules, seleccionades sobre la base del coneixement de les regularitats i tendències objectives del desenvolupament. D'aquesta definició es deprèn el doble aspecte de la direcció partidista: a) aspecte gnoseològic: coneixement de les lleis objectives; b) aspecte pràctic: combinació adequada de l'economia i la política» (subratllats: Ll.A.).

a) Tenint en compte que la base teòrica de la política del partit és el marxisme-leninisme, aquesta s'assenta sobre el coneixement de les lleis que regeixen el desenvolupament de la societat, i és l'expressió de les necessitats objectives de la

societat i dels interessos de la població. Així, la unitat orgànica de ciència i política és un principi de direcció del partit. LENIN escrivia que, per primera vegada en la història, «[...] la política ha deixat de ser un caos i un engany per a convertir-se en ciència» ⁷, i «[...] la política és una ciència i un art que no cauen del cel, que no s'obtenen de franc» ⁸. L'important no és tan sols traçar una línia política encertada, sinó també dur-la a la pràctica.

La política del partit es basa en el coneixement i la utilització de les lleis i les possibilitats objectives, amb la qual cosa expressa la meta de la societat socialista; a més, exerceix la direcció de la població per assolir aquesta meta, i això és direcció científica de la societat. La direcció científica és posar l'activitat subjectiva dels homes en correspondència amb les exigències de les lleis objectives. Valent-se del coneixement de les lleis i descobrint el mecanisme de llur acció, sintetitzant l'experiència del poble i recolzant-se en aquesta experiència, el partit aconsegueix la direcció científica de la vida de la societat socialista, traça la línia política única per a tota la vida del país i realitza la labor d'organització i la ideològica per a l'aplicació pràctica d'aquesta línia. El partit compleix el seu paper dirigent per mitjà del sistema d'organitzacions estatals o no estatals. «El paper dirigent del partit comunista és una necessitat objectiva del desenvolupament de la societat socialista i la base de la direcció científica de la societat» (AFANASSIEV [1978], pàg. 172).

b) Tot el sistema d'òrgans de direcció és determinat per la política del partit. Aquesta penetra totes les esferes de la vida

⁷ A "Obres completes", en rus, vol. 23, pàg. 443.

⁸ A "Obres Completes", en rus, vol. 25, pàg. 130.

i del desenvolupament de la societat socialista; penetra la direcció de l'economia, car és la seva expressió concentrada, la seva síntesi i culminació. La política econòmica adquireix una gran rellevància per la importància que té l'enfocament polític per a crear la nova economia, procurant unir la direcció política i l'econòmica. El partit dirigeix l'economia, però sense suplantar els qui en reponen.

Això mateix expressa FONTE REYES ([1984b], pàg. 16 i 18): «El partit elabora la política econòmica general, determina l'estratègia econòmica del desenvolupament, traça les directives dels plans perspectius i quinquennals, i n'organitza la realització. [...] La direcció partidista de l'economia s'efectua mitjançant: a) l'elaboració de la política econòmica [...]; b) la direcció de l'economia per mitjà de les decisions preses sobre els problemes més importants [...]; c) la direcció dels processos de creació dels òrgans de direcció estatal de l'economia i el control de les seves activitats; d) la selecció, distribució, preparació i educació dels quadres de direcció».

Un factor decisiu de la direcció partidista, en la construcció econòmica de la societat socialista, és l'elaboració de la política econòmica. El partit divulga aquesta política, i les tasques que se'n deriven, però el partit no és un òrgan econòmic, ni pot suplantar els òrgans administratius; només és el dirigent polític del poder estatal i de tot l'aparell econòmic. Seguint l'autor ANÒNIM ([1982a], pàg. 62) que s'acaba d'esmentar, «la política econòmica ha de basar-se en lleis econòmiques objectives del desenvolupament social, en tendències internes i externes del desenvolupament del país i en necessitats internes i externes del país». Allò principal de la política econòmica —que cal que sigui

estable i alhora flexible— és aconseguir el desenvolupament de les forces productives del país.

Així doncs, «la política econòmica està vinculada estretament amb la direcció de l'economia [...]. Aquella determina els objectius estratègics i les tasques corrents, així com traça les vies concretes per assolir els objectius plantejats. La realització exitosa de la política econòmica del partit està vinculada estretament amb el perfeccionament constant de la planificació i direcció, i amb el desenvolupament de tots els principis de direcció econòmica» (BATXURIN [1979], pàg. 27-28).

Cal assenyalar, tanmateix, que la política del partit no exhaureix tot el contingut de la tasca de direcció. Com afirmen SAVIN i FONTE REYES ([1982], pàg. 26): «La política del partit uneix els esforços de les organitzacions estatals i les organitzacions de masses, coordina la seva activitat i les orienta cap a un objectiu determinat. [...] L'estat es manifesta com a òrgan suprem de poder, com a subjecte suprem de gestió».

2) Un lloc important l'ocupa l'estat socialista, com a regulador dels processos socials. Té la funció legislativa, disposa dels òrgans i mitjans de coerció, així com els d'influència ideològica, i també és el principal promotor de la política del partit i organitzador del compliment dels acords del partit.

L'estat és un complex sistema dinàmic que consta de l'aparell estatal amb òrgans representatius, executius i administratius (de caire econòmic, sòcio-polític, espiritual, ...), sistema judicial, supervisió fiscal, forces armades, òrgans de seguretat de l'estat, etc. L'aparell estatal comprèn diversos nivells, d'acord amb l'organització de la societat; hi ha dos plans: el

vertical (esferes, branques, tipus de servei, etc.) i l'horitzontal (segons la distribució territorial). En cada un dels plans —i en llurs subdivisions— hi ha un determinat tipus de subjecte concret de direcció, els quals els estudiarem, per al cas cubà, més endavant.

Entra en la competència de l'estat la direcció immediata de tots els processos socials, tant interns (econòmics, sòcio-polítics, espirituals, ...), com externs (relacions amb altres països, etc.). «L'estat exerceix la seva direcció d'acord amb la línia política elaborada pel partit, amb la particularitat que el terreny de l'activitat de l'aparell estatal abasta totes les esferes de la societat. Aquesta activitat comprèn l'acompliment de diverses funcions administratives, legislatives i d'altres, les quals, en llur conjunt, asseguren una direcció eficaç dels sistemes» (MENDIOLA [1984], pàg. 47).

3) La participació dels treballadors és un factor molt important en la millora del sistema de direcció de l'economia, i una de les seves forces motrius. A tal fi, cal que hi hagi un continu enfortiment dels principis democràtics en la societat. Fet i fet, «la participació de les masses en la gestió productora i en els afers públics constitueix una necessitat del desenvolupament de la societat» (MOLINA [1984], pàg. 80).

En la pràctica de la societat i de l'economia socialistes hi ha diferents formes de participació dels treballadors en la direcció —especialment des del punt de vista de la producció—, que «poden relacionar-se en dos grans grups: les directes i les indirectes. Mitjançant les formes directes de participació, els treballadors: formen part dels òrgans del Poder Popular; participen en les assemblees de producció i serveis dels centres de

treball i en les assemblees de representants; discuteixen les propostes de xifres directives a les assemblees generals; utilitzen l'emulació socialista com la forma més activa de participació activa dels treballadors.

»Són formes indirectes de participació les següents: l'elecció dels membres de l'estat (Poder Popular); la participació del moviment obrer al consell de ministres; la participació dels dirigents sindicals al consell de direcció dels organismes i empreses; el moviment d'innovadors i racionalitzadors» (MOLINA [1984], pàg. 83).

«La participació dels treballadors en la direcció pot ser col·lectiva o individual, i es classifica per diferents índexs» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982c], pàg. 236). Naturalment, l'èxit del sistema depèn, en gran mesura, del grau de participació que hi tinguin els treballadors.

Hom ha de considerar que, al capdavant, les organitzacions socials són importants baules del sistema de l'organització política de la societat socialista: «La societat socialista és un complex sistema de relacions socials, raó per la qual la seva direcció es basa en la conjuminació de la direcció centralitzada, que executen els òrgans estatals, amb l'àmplia participació dels col·lectius i dels treballadors en la discussió dels plans i en les principals decisions» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1980], pàg. 13).

4) Entre les organitzacions socials, destaquen per la seva amplitud i importància els sindicats, que juguen un paper decisiu en el foment de les forces productives del país, participen en la planificació i direcció de l'economia, en l'emulació socialista, en l'elevació de la disciplina conscient en el treball; a més a

més, tenen dret d'iniciativa legislativa, administren les assegurances socials de l'estat, controlen l'observança de la legislació laboral; també es preocupen per la millora de les condicions de treball, de vida i de descans dels treballadors; igualment dirigeixen les institucions culturals; etc., etc.

Dins de les empreses, cada cop adquireixen una importància més gran les brigades com a forma d'organitzar la producció i de dirigir-la des de dins. El seu establiment, però, és un procés complex, que implica un canvi radical en el sistema de direcció de les empreses. «[...] un dels principis bàsics de l'establiment d'aquestes [les brigades] rau precisament en la implantació de sistemes racionals de direcció que s'adeqüin a les exigències que aquelles posseeixen com a ens econòmics que són de l'empresa» (GONZALEZ FONTES i RAMÍREZ REYES [1984], pàg. 63).

2.4.2. LES RELACIONS DE DIRECCIÓ.

Entre els diversos subjectes de direcció s'estableixen unes determinades relacions de direcció: «són relacions complexes entre els homes i entre les diverses col·lectivitats socials, les quals sorgeixen en el procés de compliment de les funcions de govern i de direcció, sobre la base dels principis generals de gestió» (AFANASSIEV [1978], pàg. 164). Les relacions de direcció no creen directament cap tipus de béns, encara que són condició indispensable de tota producció eficaç. En cada esfera de direcció adquireixen una orientació concreta (econòmica, sòcio-política, ideològica).

Això no obstant, les relacions de direcció no són ni econòmiques, ni polítiques, ni ideològiques. Per exemple, les rela-

cions de direcció en l'esfera econòmica no són idèntiques a les relacions econòmiques; mentre que aquestes darreres són relacions entre els homes i grups socials en el procés de producció material, les relacions de direcció són entre subjecte i objecte de direcció en l'esfera econòmica, és a dir, entre administradors o dirigents i el personal subaltern o dirigit en l'esfera de l'economia (verbigràcia: les relacions entre els obrers, d'una banda, i el contramestre, el cap de secció i el director de fàbrica, de l'altra).

Per tant, les relacions de direcció són relacions de subordinació, administració i disposició, per una part, i d'execució i compliment, per altra part. També hom podria incloure en el segon grup les relacions de coordinació, disciplina i iniciativa.

D'altra banda, les relacions econòmiques, sòcio-polítiques i ideològiques són més àmplies que les de direcció. Les econòmiques i les polítiques no sempre arriben a la consciència dels homes, mentre que les de direcció sempre passen per llur consciència, puix neixen de l'activitat subjectiva dels homes. Les relacions polítiques i ideològiques desapareixen quan ho fan les classes socials; en canvi, les relacions de direcció no són passatgeres: sempre han existit i existiran en la societat humana, car el treball social conjunt —base de la societat— necessita ser dirigit.

Dins del grup de relacions socials, les de direcció són les més dinàmiques; mentre que les econòmiques, sòcio-polítiques i espirituals mantenen llur essència durant la vida d'una formació social concreta, i són objectives i independents de la voluntat dels homes, les de direcció constitueixen una esfera de relacions subjectives, sotmeses a l'efecte de la voluntat dels homes en major mesura que les anteriors.

Les relacions de direcció, d'organització i tècniques són extraordinàriament dinàmiques, ja que van lligades a les canviants tècniques i tecnologies. Les de subordinació adquireixen un caràcter lineal o funcional. En les lineals cada dirigent pot tenir diversos subalterns, baldament cadascun d'aquests té només un dirigent. En les funcionals, un treballador o sector pot tenir, alhora, diversos dirigents, i cada dirigent exerceix la direcció del compliment d'una funció específica. Als països socialistes, sol haver-hi una conjuminació, un tipus mixt, de relacions de direcció, de caire lineal/funcional.

«La direcció és realitzada per dos tipus de dirigents: el dirigent lineal o executiu, que respon per la direcció de l'objecte en el seu conjunt: taller, establiment, empresa, unió, branca, etc. i pren les decisions, i el dirigent funcional, que ajuda a l'adopció de les decisions i respon per l'execució de tasques referides a una de les funcions de direcció» (Rosendo MORALES [1985], pàg. 87).

2.4.3. L'APARELL DE DIRECCIÓ.

L'aparell de direcció ocupa un lloc destacat en el sistema de la direcció de la societat socialista. Es tracta d'un complex sistema d'òrgans i organitzacions que exerceixen la tasca de direcció de l'economia nacional, a més de les activitats administrativa, política, social, cultural i la política exterior de la societat. Consta de diversos òrgans relacionats entre si i amb la resta d'elements del sistema de direcció. L'aparell de direcció és un instrument d'aplicació directa de la política de direcció directa de les diverses esferes de la vida social.

Aquest aparell ha de reunir unes determinades condicions, que explicarem breument a continuació:

a) experiència i esperit pràctic; és a dir, coneixement de la matèria i de la ciència de governar, amb coneixements especials i profunds, i, a més a més, fer les coses, portar-les endavant —puix que els coneixements no usats en la pràctica no serveixen gens—, utilitzar-les racionalment, amb la major eficàcia possible;

b) conjuminació dels mètodes administratius i científics, ja que els primers, malgrat que són els fonamentals, solament resulten eficaços quan descansen sobre bases científiques, i la investigació i l'ús de la ciència necessiten regulació administrativa;

c) sistema; per tant, que existeixi un determinat sistema en l'activitat de l'aparell de gestió, de manera que el seu treball ha de ser un conjunt ben meditat de mesures ordenades i coordinades, amb una exacta i detallada distribució de funcions, l'especialització de cada òrgan dirigent, la concordança entre aquests i l'absència de funcions simultànies i paral·leles ¹⁰.

2.4.4. ELS QUADRES DE DIRECCIÓ. ¹⁰

Per finalitzar l'apartat, dediquem unes línies als quadres de direcció. «El sorgiment de la funció de direcció comporta

¹⁰ Per a més informació sobre l'aparell de direcció, podeu consultar OMAROV [1983], pàg. 49-63, que tracta, especialment, l'estructura de l'aparell de direcció de les empreses i llurs subdivisions internes, així com les vies del perfeccionament de l'aparell de direcció en general.

¹⁰ Una bibliografia recent és RAMOS [1989], pàg. 158-159.

l'aparició de persones que exerceixin aquesta funció de manera professional. Tanmateix, aquí resulta necessari diferenciar la direcció com a procés que en el socialisme és acomplida per tot el poble; aquesta és la direcció política. La direcció dels processos econòmics, com a professió, implica un conjunt d'exigències a qui l'exerceixen, les quals les podríem classificar en dues categories: competència professional i art de la direcció» (GÓMEZ PASCUAL [1988], pàg. 162).

Per tant, en formen part, dels quadres de direcció econòmica, tots els qui treballen en el sistema de direcció —òrgans i organitzacions estatals i no estatals—, que es dediquen al treball de direcció. La població, consegüentment, no en forma part, baldament hi influeix indirectament mitjançant el sistema d'òrgans i organitzacions. El treball directe de direcció l'executa un grup, per al qual la labor administrativa és una professió, grup que és molt heterogeni, i molt divers el grau de la seva participació en la feina de direcció.

Els quadres dirigents de l'economia socialista tenen una enorme importància, ja que «són els encarregats d'utilitzar les lleis i regularitats econòmiques en el seu diari quefer; aquestes constitueixen, ensems, el fonament de les decisions de planificació, organització, execució i control de les activitats econòmico-productives i de serveis» (Rosendo MORALES [1982], pàg. 110).

Els treballadors del sistema de direcció poden ésser dividits en tres grups: a) dirigents amb atribucions per a adoptar acords; b) especialistes que dirigeixen els processos tècnics i tecnològics de la vida econòmica i social; i c) executors tècnics, encarregats del treball auxiliar d'acompliment de les funcions d'administració.

«[...] resulta indispensable que els quadres dirigents tinguin un alt nivell científic i tècnic, un domini dels coneixements econòmics, polítics i ideològics que garanteixi l'aprofitament màxim dels recursos humans i materials de què disposem. Cal, a més a més, que cada quadre dirigent sigui capaç de prendre, en cada moment, la millor decisió [...]. En fi, que conegui els mètodes i les tècniques de gestió en tots els camps» (Rosendo MORALES [1985], pàg. 85-86). Per aquestes causes, s'ha d'assegurar, en qualitat i en quantitat, la formació i el perfeccionament dels quadres dirigents, tant pel que fa a la preparació, com per a llur distribució i perfeccionament.

La missió fonamental de «la política de quadres [...] consisteix a crear les condicions que garanteixin la millor execució de les tasques plantejades a cada una de les baules de la societat [...]. La política de quadres es manifesta concretament en la preparació, selecció, ubicació, promoció, actualització dels coneixements, elevació de la qualificació, avaluació, estimulació i atenció que hom els brinda a totes les baules de la vida social» (Rosendo MORALES [1982], pàg. 108).

Hem de considerar que «les condicions concretes del treball del dirigent vénen donades per: el grau de maduresa de les relacions socialistes de producció; el nivell i desenvolupament dels mitjans de producció; el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia; el grau de participació del col·lectiu laboral en la direcció de la producció; el desenvolupament cultural i educacional dels treballadors i del col·lectiu en el seu conjunt» (Rosendo MORALES [1985], pàg. 88).

A l'últim, hom ha de tenir ben present que «amb el desenvolupament econòmic i social [...] canvien les exigències i els requisits dels càrrecs de direcció i cal que els quadres de direcció elevin els seus coneixements a fi d'estar en correspondència amb les exigències dels càrrecs. [...] Només amb un treball diari meticulós de selecció, preparació, superació i ubicació dels quadres, és possible la creació d'un aparell de direcció amb la qualificació necessària i l'estabilitat requerida que podrà satisfer plenament les necessitats del sistema» (Roberto MORALES VENA et al. [1981], pàg. 10 i 12).

2.5. OBJECTIUS, MÈTODES I ESTIL DE DIRECCIÓ.

2.5.1. ELS OBJECTIUS DE DIRECCIÓ.

Un dels elements principals de la teoria de la direcció és el seu objectiu, el qual expressa el punt de partida del procés de direcció. Cada procés laboral suposa l'existència de l'objectiu; tota activitat humana és dirigida a la realització d'algun/s objectiu/s. La realització de l'objectiu és el contingut de l'activitat de l'home. El nivell de realització de l'objectiu serveix de base a l'indicador de l'activitat.

En paraules de LENIN ([1974-78], vol. 6, pàg. 72), l'objectiu de la direcció de la societat socialista és el de «garantir el ple benestar i el lliure i total desenvolupament de tots els membres de la societat» ¹¹.

¹¹ A "Observacions al segon projecte de Plekhànov", original de març de 1902.

En el seu fonament, les finalitats són objectives. En aquestes resten reflectides, de bell antuvi, les lleis objectives, les exigències de les lleis econòmiques i socials, que determinen, al capdavant, els objectius i anhels dels homes, l'orientació i llurs formes d'activitat. Altrament, els objectius sempre són el producte de l'activitat, i es formulen en el procés de la que realitzen les persones. En els objectius de la direcció es combinen els aspectes objectius i els subjectius de la direcció.

«Els objectius del sistema de direcció són els referents a la condició desitjable futura de l'objecte de direcció i del seus diferents paràmetres. Els objectius determinen la direcció i l'estructura del comportament de l'objecte de direcció, dut a terme per a l'assoliment o per a la conservació d'aquestes desitjables posicions» (BOURZAC [1984], pàg. 25). En la mesura de la realització de l'objectiu plantejat originalment, les condicions desitjables plantejades de l'objecte de direcció poden canviar-se sota la influència de diferents factors. La formació de l'objecte de direcció és el punt de partida, i el seu aconseguiment el punt final del procés de direcció.

La determinació dels objectius és l'element més important de l'estratègia del partit. Ara bé, la seva diversitat provoca la necessitat de llur classificació. Així, els objectius de la direcció es poden classificar, a) atesa l'esfera de què es tracta, b) l'horitzó temporal i c) els nivells de direcció.

a) Dins del primer grup cal dir, de primer moment, que el contingut dels objectius reflecteix la complexitat i la diversitat de les relacions socials del desenvolupament de la societat, i es determina pel sistema de les relacions socials i les lleis

del seu desenvolupament, així com pel nivell de desenvolupament de les forces productives.

Des d'aquest punt de vista, els objectius es poden dividir en econòmics, socials, polítics, ideològics i científico-tècnics. Els econòmics són determinats pel sistema de lleis econòmiques del socialisme, i són els elements més importants de l'estratègia del partit, i la condició necessària del desenvolupament de les forces productives; com que no existeixen aïlladament, han de combinar-se amb els objectius socials. Aquests caracteritzen les necessitats materials i espirituals dels membres de la societat i les exigències del desenvolupament de les estructures socials.

Els polítics determinen les vies més importants de l'activitat del partit i del govern. Els ideològics són condicionats per l'existència d'una esfera ideològica, present en tota activitat social conscient. I els científico-tècnics reflecteixen les lleis objectives del desenvolupament de la ciència i la tècnica. Tots aquests objectius van vinculats al desenvolupament de la societat i caracteritzen el contingut dels diferents subsistemes que es troben en estreta cooperació i condicionalitat recíproques.

b) Segons el temps de durada, els objectius de direcció hom els pot classificar a terme curt, mitjà i llarg. Els primers solen ser denominats operatius; els segons, tàctics; i els tercers, estratègics.

c) Atès el nivell dels objectius, hom els divideix en nacionals, per branques, territorials, d'associacions productives, d'empreses, tallers i grups i brigades de treballadors. És important atènyer una situació en la qual cada treballador consideri l'objectiu general com un dels seus objectius

individuals, ço és, «ha de tenir lloc la integració de la persona i del col·lectiu, tot prenent en consideració l'objectiu general» (ibídem, pàg. 28).

2.5.2. ELS MÈTODES DE DIRECCIÓ.

La importància dels mètodes de direcció la podem comprovar en la següent afirmació de RUMIANTSEV ([1982], pàg. 6): «La ciència sobre la direcció de l'economia socialista és, de primer antuvi, una ciència sobre l'establiment, en determinades condicions, dels mètodes i procediments de direcció més efectiva» (subratllat: L.I.A.).

Sobre la base de l'objectiu plantejat, hom constitueix els diferents procediments per a la seva obtenció, és a dir, els mètodes de direcció: «Les funcions de direcció es realitzen mitjançant diferents mètodes de direcció» (VARLAMOV [1985], pàg. 78). Qualsevol activitat pràctica o funció de direcció va lligada a un mètode de direcció determinat. El grau de perfeccionament i l'eficàcia dels mètodes depenen del grau de correspondència amb les lleis objectives del socialisme, ja que la direcció constitueix una activitat que s'organitza d'acord amb els seus requeriments.

Els mètodes representen el contingut fonamental de l'activitat de direcció. Les tasques de direcció es realitzen per mitjà dels mètodes de direcció. El mètode és l'element més complex i flexible del sistema de direcció, puix sorgeix com la manera possible de realització de l'activitat de direcció. Tot canvi del caràcter del moviment del sistema implica la necessitat de modificar els mètodes de direcció.

Per tant, «el govern del procés de gestió [...] s'efectua mitjançant mètodes de direcció. Els mètodes de direcció es presenten, d'aquesta manera, en tots els sistemes. Tanmateix, cada forma per mitjà de la qual té lloc el procés o l'activitat de direcció determina un mètode específic de direcció» (MARTELL [1980], pàg. 7).

Cada dirigent, cada treballador de l'aparell de direcció, realitza les funcions de la seva competència amb l'ajut d'un conjunt de procediments, amb què hom garanteix els objectius del sistema. Aquests procediments representen els mètodes de direcció, com a formes d'influència dels òrgans directius sobre l'objecte de direcció.

Passem al concepte de mètode de direcció; en veurem, tot seguit, les següents definicions:

a) «Hom entén per mètodes de direcció el conjunt dels procediments de l'activitat de direcció» (OMAROV [1983], pàg. 45). És una definició molt sintètica, que és ampliada per les properes.

b) «El concepte de mètode en la teoria de la direcció s'utilitza per a designar la forma d'influència que exerceix el sistema de direcció sobre l'objecte de direcció, en particular en la producció socialista, o quan es refereix a les maneres en què unes baules del sistema de direcció influeixen sobre les altres» (SAVIN et al. [1982], pàg. 41).

c) «Un mètode de direcció és un grup relativament homogeni d'accions i tècniques que el subjecte de direcció (persona i òrgan dirigent) empra per atènyer determinat efecte en l'objecte

de direcció (persona o òrgan dirigit)» (LODOS FERNÁNDEZ [1984], pàg. 68).

d) «Els mètodes de direcció representen el conjunt de procediments utilitzats pels òrgans de direcció sobre els col·lectius de treballadors que hi estan subordinats, i per mitjà dels quals es realitzen les tasques del sistema» (BOURZAC [1982b], pàg. 245).

Com podem comprovar hi ha una concordança clara entre tots els autors pel que fa al tema d'estudi. El mètode de direcció representa la manera de realització de l'activitat de direcció; representa el procediment de realització de les exigències de les lleis objectives, la forma d'assolir els objectius de direcció i la manera de realitzar l'activitat de direcció. Per tant, el mètode no és una activitat sinó un possible procediment de la realització de cert objectiu. Té un caràcter alternatiu entre els procediments a fer servir, és a dir, que existeix la possibilitat de seleccionar el procediment.

A partir d'aquí podem observar la diferència fonamental entre principi i mètode de direcció. El principi és també el procediment de l'activitat de direcció, però representa la base general per als mètodes. «A diferència dels principis, els mètodes són maneres alternatives de dur a terme el procés de direcció. És a dir, els principis són inevitables, els mètodes s'escullen» (LODOS FERNÁNDEZ [1984], pàg. 68). El principi representa el punt de partida dels mètodes de direcció, mentre que aquests són formes d'organització dels principis. Podem veure les relacions entre els principis i els mètodes de direcció en l'esquema següent:

QUADRE 2.1.

Relació entre els principis i els mètodes de direcció	
Principis	Mètodes
• Regularitats objectives, normes fonamentals. • Requisits, punts de partida, guies per a l'acció. • Són objectius (se segueixen i es compleixen).	• Procediments concrets elaborats per l'home. • Formes específiques, mitjançant les quals s'organitzen el compliment i els principis. • S'escullen (són alternatives o variants).

Font: LODOS FERNÁNDEZ [1984], pàg. 69.

En la societat socialista, el grau de perfeccionament i l'eficiència en els mètodes de direcció depenen, sobretot, del grau de correspondència que tinguin amb les lleis objectives i els principis de direcció. Només sobre la base dels principis de direcció és difícil o impossible assolir els objectius de la direcció; el coneixement dels mètodes permet comprendre, entre tots els procediments existents, quin són els més escaients.

Alhora d'efectuar una classificació dels mètodes de direcció, observem que hi ha de diferents tipus. Per començar, «els mètodes es caracteritzen per procediments concrets de direcció. Hom pot parlar de mètodes de direcció per unitat de producció, taller, empresa, regió, etc.; també es pot parlar de procediments de realització d'una o altra funció de direcció. Per això, podem diferenciar els mètodes en generals i locals; generals, aquells que són comuns per a qualsevol sistema —els utilitzats per l'economia nacional— i locals, els utilitzats pel director i els distints nivells de direcció» (BOURZAC [1982b], pàg. 246) (subratllat: L1.A.).

Cal remarcar que darrera de les funcions de direcció hi ha elements comuns en els procediments utilitzats per realitzar determinades funcions, elements que són la base del mètode de

direcció. L'existència d'un mètode no exclou d'altres, sinó que, més aviat, es complementen; ara bé, alguns seran més utilitzats, segons quin sigui el subjecte de direcció. L'èxit de l'activitat de direcció va vinculat estretament a l'ús d'una combinació racional del conjunt de mètodes.

Els mètodes també poden ésser directes o indirectes; els primers es fonamenten en la capacitat executiva que té el subjecte de direcció, la seva autoritat per a manar i fer-se obeir; així, el sistema dirigent prescriu de manera concreta, en forma d'ordre o d'orientació, les accions i conducta que ha de complir l'objecte de direcció. Els segons s'assenten sobre la capacitat del subjecte per a promoure en l'objecte determinat tipus de capteniment, acció o discussió, encara que sense ordenar-lo de manera executiva. És a dir, que el subjecte motiva, influeix l'objecte perquè aquest tendeixi a actuar segons es proposa aquell.

És interessant mostrar allò que indica GARCIGA ([1986], pàg. 272) sobre els diferents conceptes i la classificació dels mètodes de direcció: «Malgrat que existeix una gran diversitat de definicions sobre el concepte de mètode de direcció, la gran majoria dels autors coincideix que representen un mecanisme d'influència del subjecte sobre l'objecte. En canvi, en enfocar-se la classificació dels mètodes és corrent observar, fins i tot, enfocaments contraposats».

Així doncs, els mètodes de direcció cal analitzar-los des dels diversos punts de vista per què es poden caracteritzar, tot classificant-los en tres grans grups: A) sistema de mètodes de direcció segons llur contingut; B) segons la seva influència

sobre els treballadors; i C) d'acord amb les formes d'organització de la influència.

A) El contingut del mètode de direcció fa referència al sistema de lleis i regularitats de la direcció. En aquest grup, hi podem distingir-ne els següents: a) administratius o d'organització, b) econòmics, c) sòcio-psicològics, d) jurídics i e) científico-tècnics.

a) Mètodes administratius o organitzatius: «es fonamenten en l'existència de les relacions de coordinació i de subordinació de tot sistema, així com en el principi de poder i autoritat que són consubstancials a l'activitat de direcció» (GARCIGA [1986], pàg. 295). Usen lleis, principis i regles de la direcció i, en particular, de l'organització de la direcció. Poden ser directes o indirectes.

El subjecte influeix sobre l'objecte basant-se en l'autoritat de què frueix, en les lleis objectives i principis de direcció, i en les funcions de direcció. Fan servir instruments tals com disposicions, instruccions, ordres, normes, indicacions, reglaments, etc. L'importància és més gran en els òrgans superiors de direcció, i més petits en els òrgans inferiors.

b) Mètodes econòmics: són els procediments mitjançant els quals hom realitza la influència del subjecte sobre l'objecte per mitjà de lleis econòmiques i de l'estimulació material. Això fa que aquests mètodes impliquin una certa iniciativa dels col·lectius laborals, que aquests disposin de certa independència d'actuació i de plena responsabilitat per les decisions adoptades, i que, a més, cerquin els seus interessos col·lectius i, fins i tot,

individuals, sense menyscarbar els interessos generals de la societat. El més important és, sens dubte, el càlcul econòmic.

Entre aquests dos mètodes hi ha una unitat, coexistència i complementaritat, ja que hi ha «trets generals inherents a ambdós mètodes» (OMAROV [1980, vol. 2, pàg. 136]). Seran objecte d'estudi parcial, en relació amb la planificació cubana, més endavant ¹².

La importància de tots dos mètodes és primordial, sobretot en el present treball, que tracta dels aspectes econòmics de la direcció de la societat socialista, i de la seva aplicació als cas cubà. Per això, cal fer esment de les paraules de NIKOLOV ([1982], pàg. 22): «El mètode és un mitjà principal, fonamental per assolir els objectius plantejats en el desenvolupament socio-econòmic. Són coneguts una sèrie de mètodes utilitzats en la direcció de l'economia nacional: l'econòmic, l'administratiu, l'integral, el programàtic d'objectius, etcètera. Tanmateix, quan els analitzem des del punt de vista de la solució dels problemes globals [...] els mètodes es redueixen a dos: l'administratiu i l'econòmic» ¹³.

c) Mètodes socio-psicològics. Les relacions socials influeixen sobre la consciència dels individus, de forma individual i col·lectiva. Utilitzen diferents procediments i tècniques, entre les quals destaquen la planificació social, ço és, la previsió dels possibles canvis socials del col·lectiu, en el marc d'una

¹² Per ampliar aquesta temàtica, des del punt de vista que constitueixen part dels mètodes de direcció, consulteu: OMAROV [1977], vol. 1, cap. 13 a 17, pàg. 304-468, i [1980], vol. 2, cap. VII, pàg. 131-144; i GARCIGA [1986], pàg. 284-295.

¹³ A propòsit, aquest mateix autor afirma a la pàgina següent: «com més es desenvolupen les relacions productives socialistes, més disminueix la importància del mètode administratiu i creix el paper del mètode econòmic en la direcció de la vida social». Sobre aquest tema —tan en voga avui dia—, vegeu ALÒS [1988b], pàg. 38-39.

entitat específica, prenent en consideració les condicions particulars. Tenen una aplicació creixent en l'activitat de les empreses, i comprèn diversos elements i objectius ¹⁴.

d) Mètodes jurídics. Són els basats en l'ús del dret com a forma d'influència del subjecte sobre l'objecte. «El dret, en les condicions del socialisme, és la voluntat del poble treballador expressada en les disposicions legals» (LODOS FERNANDEZ [1984], pàg. 73). Aquests mètodes, que tenen diverses característiques, apareixen normalment combinats amb d'altres ¹⁵.

e) Mètodes científico-tècnics. Reflecteixen les exigències de les lleis científico-tècniques de l'organització social. Són els mètodes matemàtics i estadístics, amb aplicació en els anteriors mètodes. Són d'especial rellevància els econòmico-matemàtics. S'utilitzen fonamentalment per al perfeccionament de la direcció econòmica ¹⁶.

La funció complementària i auxiliar d'aquest tipus de mètodes es palesa en les paraules de DORTICÓS ([1973], pàg. 42): «és clar que, sobre aquesta qüestió de l'aplicació dels mètodes matemàtics i de la computació, és bo posar molt d'èmfasi [...] que tot i que esperem molt de la utilització d'aquests instruments científics i tècnics, no ens ha de menar mai al perill que

¹⁴ Aquest tipus de mètodes de direcció no seran objecte d'estudi en el present treball. Per a llur estudi poden ser consultades les següents obres, entre d'altres: LOMOV [1974]; TIKHOMIROV [1974]; ARMENGOL i D'ANGELO [1977]; D'ANGELO [1977] i [1982]; OMAROV [1977], vol. 2, cap. XIX i XX, pàg. 43-82 i 83-118, i [1980], vol. 2, cap. V, pàg. 100-117; HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982d]; DÍAZ LLORCA [1983]; SUÁREZ LUGO [1988].

¹⁵ Aquests mètodes no seran analitzats; per al seu estudi teòric, consulteu GARCIGA [1986], pàg. 297-303; i per a llur aplicació al cas cubà, en donarem una referència bibliogràfica al capítol 7.

¹⁶ Vegeu el final de l'apartat § 2.2., i les notes 2 i 17. Una bibliografia recent és GÓMEZ NODARSE i TOBOSO [1989].

potencialment existeix, d'arribar a una concepció "tecnocràtica" de la direcció de l'economia, com si, al capdavant, dirigir l'economia no fos un exercici i funció de la direcció política d'un país, amb la participació de les masses, dels obrers».

Com afirma BUENO ([1975], pàg. 13) «el perfeccionament de la direcció de l'economia és un problema summament complex que inclou tot un conjunt de problemes diversos, tot i que íntimament relacionats. Aquesta realitat demanda que la solució del problema del perfeccionament ha de fonamentar-se en l'enfocament sistemàtic complex, que garanteixi l'examen de totes aquestes qüestions com una unitat orgànica, en llur interconnexió.

«La via fonamental que permet realitzar l'enfocament sistemàtic al problema plantejat la constitueix la creació dels anomenats sistemes automatitzats de direcció» ¹⁷.

Com hem vist, el contingut dels mètodes ha de correspondre a les exigències de les lleis objectives; per això, davant la

¹⁷ Aquests mètodes tampoc seran objecte d'estudi -igual que els dos anteriors-. L'ur bibliografia és molt extensa, entre la qual destaquen:

- teòrica: TXERNIAK [1970]; ANÒNIM [1972a]; CARNOTA [1972b], pàg. 120-125; FEDORENKO [1972a], pàg. 35-57; BUENO [1974] i [1975]; GLUIXKOV [1974]; OMAROV [1977], vol. 2, cap. XXVIII-XXX, pàg. 339-439; AFANASSIEV [1978], cap. VIII, pàg. 347-397; VILLANUEVA i TORRES [1978], pàg. 47-53; BARRERA ORTEGA et al. [1980], pàg. 84-93; OMAROV [1980], vol. 2, cap. VIII, pàg. 145-158; ZAITSEVA [1980]; BLANCO ENCINOSA [1981b] i [1981c]; Josefina MORALES [1981]; ALBERTOS et al. [1982]; CARNOTA i VILLANUEVA [1983]; BIELOUSSOV [1984], cap. IV, pàg. 262-362; ORTIZ MARTÍN et al. [1984], pàg. 127-140; PÉREZ VIERA i PALACIO CORNIDE [1984]; ÚRINSON et al. [1986].

- aplicada: CHACÓN [1972]; FEDORENKO [1972a], pàg. 57-78, i [1972b], pàg. 6-54; DÍAZ LLORCA i QUESADA [1974]; ELIOTIN [1974]; CASAMAYOR i LANDA [1977]; BARRERA ORTEGA i FERNÁNDEZ CANCELADA [1978]; JAM MASÓ i ORTIZ CASTRO [1978]; VILLANUEVA i TORRES [1978], pàg. 53-69; BARRERA ORTEGA et al. [1980], pàg. 93-102; CUESTA BRANIELLA [1980]; BLANCO ENCINOSA [1981a] i [1982]; VALDÉS et al. [1981]; COTS [1984]; ORTIZ MARTÍN et al. [1984], pàg. 140-145; VILLANUEVA i DOMENECH [1984]; DÍAZ LLORCA [1985]; CASTIÑEIRAS [1986]; ÚRINSON et al. [1986]; etc.

direcció es planteja, de forma constant, la tasca del perfeccionament dels mètodes de direcció, per fer-los correspondre a les exigències de les dites lleis. Però el susdit perfeccionament requereix, primerament, quadres de direcció que dominin la teoria i la pràctica de la direcció. «Els resultats del funcionament de tot sistema [...] es determina, al cap i a la fi, per la qualitat i la quantitat dels quadres de direcció preparats» (OMAROV [1977], vol. 2, pàg. 236). No n'hi ha prou amb la implantació d'un sistema de direcció, sinó que, ensems, cal l'existència de quadres que sàpiguen aplicar correctament els mecanismes del sistema, de conformitat amb les exigències de les lleis objectives socialistes.

B) La influència dels mètodes de direcció sobre els treballadors i els dirigits es fa per mitjà de la motivació, i atesos aquests elements, aquests mètodes els podem classificar en tres grups: a) motivació material; b) motivació social; i c) motivació autoritària. Cada un d'aquests conté una motivació positiva (l'estímul) i una altra de negativa (multes, sancions, etc.). Aquestes motivacions són de caràcter col·lectiu i no es donen en forma pura. Les podem analitzar un xic més, tot seguit.

a) Motivació material. Té tres formes: social, col·lectiva i individual, segons que considerem, respectivament, l'aspecte material global i els interessos generals de la societat, l'aspecte material d'un col·lectiu determinat i els interessos vinculats i l'aspecte material individual i el seu interès material immediat. Atès que en el socialisme és important l'aportació de cada individu a la societat, les motivacions individuals juguen un paper eminent i el salari esdevé no l'únic, però sí el més important mètode de motivació material.

b) **Motivació social.** Aquesta és ben específica del socialisme, on bona part dels treballadors tenen un alt grau de consciència i de desenvolupament ideològic, cosa que enforteix el paper d'aquests mètodes.

c) **Motivació autoritària.** Obliguen els dirigits a actuar, sigui com sigui. Per exemple, dins de la planificació de l'economia nacional cada pla és sempre una directiva, una llei estatal.

C) Les formes d'organització de la influència. Tot sistema de direcció té una organització inherent. Per això, qualsevol mètode de direcció té una forma organitzativa, independentment del seu contingut i dirigibilitat. La característica de la forma organitzativa dels mètodes de direcció inclou uns quants elements, tals com: tipus d'influència, caràcter de la influència, mètodes d'elaboració, característiques temporals, espacials i quantitatives, i particularitats organitzatives. Segons el caràcter de la forma d'organització de la influència, els mètodes de direcció poden ser dividits en directes, d'establiment de feines i de creació de condicions estimulants. Les formes d'organització dels mètodes de direcció n'exigeixen la correspondència amb les normes del dret, car el dret és una forma específica de formalització de la influència de direcció.

«L'anàlisi teòrica dels diferents mètodes de direcció permet de revelar-ne el caràcter multifacètic, però en la pràctica s'utilitzen mètodes concrets de direcció, en els quals es combinen el contingut, la dirigibilitat i la forma organitzativa dels mètodes de direcció [...]. L'aplicació dels mètodes de direcció en la pràctica no és solament una branca de la ciència, sinó també una esfera de l'art de la direcció» (BOURZAC [1982b], pàg. 253).

2.5.3. L'ESTIL DE DIRECCIÓ.

Dedicarem, a continuació, unes línies a l'estil de direcció. L'estil de direcció es relaciona amb els aspectes relativament empírics de la direcció. Com que la direcció és efectuada per persones, és impossible separar-ne el matis subjectiu. D'altra banda, nombroses qüestions de la direcció no estan resoltes en l'ordre científic i, per tant, han de solucionar-se a partir de la capacitat, la personalitat i les qualitats del subjecte de direcció. El dirigent ocupa un càrrec, al qual vénen associades determinades funcions, distintes a la de la resta dels membres del col·lectiu, objecte de direcció. El poder del dirigent «es materialitza pel dret de disposar dels mitjans, d'imposar sancions, de satisfer tals o tals necessitats dels membres del col·lectiu» (OMAROV [1980], vol. 2, pàg. 114).

En dependència del nivell de desenvolupament ideològic i dels coneixements adequats a la seva funció, així com d'altres característiques de la personalitat del dirigent, aquest pot disposar del poder, assignat de diferents formes, cosa que comporta un cert estil de direcció.

OMAROV ([1980], pàg. 118) entén per estil de direcció «determinat sistema de mètodes i procediments de realització de les funcions de direcció». Una definició en la mateixa línia és la de GARCIGA ([1986], pàg. 333): «L'estil de treball del dirigent pot definir-se com el conjunt de mètodes estables que fa servir per solucionar les tasques i problemes que es presenten en el procés de realització de les seves activitats de direcció».

Altres autors, com ara GVIXIANI ([1973], pàg. 112) consideren que «l'estil de treball del dirigent incorpora no tan sols el mètode, sinó també la seva actitud envers el treball». Una opinió semblant, però amb un matis un xic diferent és la de SAVIN et al. ([1982], pàg. 51): «Per estil de direcció hom entén un determinat sistema de mètodes i experiències de treball emprats constantment, així com el caràcter de la conducta del dirigent en el procés del desenvolupament de les tasques de direcció». Per fi, LODOS FERNÁNDEZ ([1984], pàg. 75) diu que «l'estil de direcció és la forma personal que imprimeix el dirigent al seu treball i que marca, per dir-ho així, la seva manera de guiar els subordinats i de conduir-los al compliment dels objectius».

Cal no confondre l'estil de direcció amb una suposada independència del treball del dirigent. Tot dirigent, en el socialisme, ha d'exercir la seva activitat a partir de lleis, principis, mètodes i instruccions generals i ha d'impedir que sorgeixi una manera personal de convertir aquestes disposicions i orientacions en realitzacions concretes. per tant, el cercle d'obligacions del dirigent, allò que ha de fer, gairebé sempre és prescrit i reglamentat, però res es recomana sobre com convé fer-ho.

«Tradicionalment, els mètodes de direcció s'agrupen en dos estils fonamentals: democràtic i autocràtic o autoritari; certs autors distingeixen també l'estil anomenat "laissez-faire" [...] i d'altres prefereixen diferenciar els estils de direcció en dependència de si el dirigent "se centra en la tasca" o "en les relacions humanes", etc.» (D'ANGELO [1982], pàg. 41-42). Aquí, d'acord amb aquest autor, seguirem la primera diferenciació, que és, d'altra banda, la més coneguda i acceptada ¹⁰.

¹⁰ També és seguida, per exemple, per part de SAVIN et al. [1982], pàg. 53-55.

a) L'estil autocràtic es caracteritza per una centralització excessiva del poder, de manera que el dirigent segueix una política unipersonal i limita l'esfera d'acció dels subordinats.

b) L'estil democràtic queda marcat pel fet que el dirigent cerca una participació màxima dels membres en les activitats dels grups, facilita i afavoreix la discussió en el col·lectiu i recolza la seva activitat en els organismes polítics i populars.

A cop d'ull sembla que el primer estil és incompatible amb el socialisme; tanmateix la qüestió no és tan senzilla, per diferents raons: influeix la personalitat del dirigent (el seu caràcter, qualitats, etc.), certs factors situacionals (tasca que s'ha d'efectuar en un moment determinat, el grau d'experiència, les característiques morals i ideològiques dels membres del grup, etc.) i el tipus d'activitat (que pot requerir certes característiques, per exemple l'activitat militar). També cal tenir present que, en realitat, entre un estil i un altre hi ha diverses graduacions i matisos.

«L'estil es manifesta, essencialment, com una relació social entre el subjecte de direcció i el col·lectiu que hi està subordinat. És en el marc d'aquesta relació i en la tendència que assumeix, on es posen de relleu els trets essencials d'un estil determinat de direcció» (LODOS FERNÁNDEZ [1984], pàg. 75). És clar, no tots aquests trets són desitjables; alguns són francament negatius, com ara l'autocràcia (com a inclinació exagerada als mètodes directes), la tecnocràcia (la direcció reposa fonamentalment en la superioritat tècnica del subjecte de direcció sobre els subordinats), el paternalisme (el subjecte de direcció

com a "protector" del grup) i el democratism (portar fins a extrems exagerats) la participació del col·lectiu en la direcció).

L'estil socialista de direcció descansa, d'una banda, en l'aplicació correcta del principi del centralisme democràtic¹⁷ i, d'altra banda, en una combinació adient de l'autoritat formal i la moral. L'autoritat formal ve donada pels instruments administratius i legals, que determinen que una persona en particular ocupi un càrrec concret de direcció. Mentre que la moral ve caracteritzada pel reconeixement i l'acceptació espontanis dels subordinats, perquè aquests compleixen les tasques assignades voluntàriament i amb grat, i perquè responen fàcilment i ràpidament als ordres del dirigent; en certes ocasions, pot substituir l'autoritat formal.

La motivació és important per a l'estil socialista de direcció; es tracta d'un mecanisme clau per al desenvolupament de l'autoritat moral i, al capdavall, és un mètode indirecte de direcció. La motivació recolza sobre factors tals com els tres nivells de la formació social socialista, els mecanismes de persuasió i de convenciment, i la creació de condicions materials, psicològiques, socials i organitzatives que estimulen el treball efectiu del personal.

A l'últim, un altre element present en l'estil de direcció és la forma en què el dirigent condueix el seu col·lectiu cap als fins traçats. La conducció del col·lectiu és una combinació de factors i mètodes, en els quals la motivació té un paper preponderant. El dirigent socialista en guia el personal mitjançant la combinació de la disciplina i l'entusiasme, la iniciativa i l'acatament de les decisions, el tracte correcte i el compliment

¹⁷ Sobre aquest principi, vegeu infra, cap. 3, § 3.1.

dels principis polítics i morals de la societat socialista ²⁰.

²⁰ Per ampliar l'estudi del treball del dirigent en la direcció de la societat socialista, consulteu: CARNOTA [1973] i [1981], cap. 7; FERNANDEZ CABALLERO [1973]; OMAROV [1977], vol. 2, cap. XXI i XXII, pàg. 119-138 i 139-173, i [1980], vol. 2, cap. VI, pàg. 118-130; DD.AA. [1985], pàg. 240-277; i GARCIGÀ [1986], cap. VI, pàg. 310-358.

CAPÍTOL 3. LA DIRECCIÓ CIENTÍFICA DE LA SOCIETAT SOCIALISTA, II.

3.1. EL CICLE I LES FUNCIONS DE DIRECCIÓ.

3.1.1. EL CICLE DE DIRECCIÓ.

«En qualsevol activitat humana, productiva o social en general, a escala de la societat o d'una empresa, establiment o collectivitat, la direcció sempre és un cicle únic de compliment de les diferents tasques» (VARLAMOV [1985], pàg. 75; subratllat Ll.A.). Es tracta d'un cicle relativament tancat que comença per la fixació de les feines i acaba en complir-se aquestes, amb el consegüent resultat. Després, sobre la informació dels resultats obtinguts, hom fixa noves tasques, i el cicle torna a iniciar-se.

El procés de direcció de la societat socialista consta d'infinitat de cicles individuals, tots aquests diferenciats sobretot pel caràcter específic de l'objecte de direcció. Igualment varien els cicles en relació a la durada i a les labors que cal acomplir, per l'etapa i el nivell de desenvolupament d'un mateix objecte, pel marc espacial, etc.

En el cas de la direcció de tota la societat socialista, ens trobem davant d'un cicle global administratiu, el qual comprèn gran nombre de subcicles intermedis, i aquests inclouen altres subcicles sobre els objectes bàsics i inicials de gestió. Aquesta subdivisió es pot fer en conformitat amb el principi territorial o segons les esferes de la vida social i les branques. Els cicles particulars no solen coincidir amb el global; només en són els components, l'expressió concreta i detallada.

Malgrat que els cicles concrets són molt nombrosos i variats, en el procés de compliment de cada cicle, independentment d'altres factors, el subjecte de gestió, ço és, el sistema d'òrgans i organitzacions dirigents, realitza un seguit d'operacions consecutives i ben establertes. Aquesta successió de les operacions efectuades pel subjecte és deguda al fet que tot procés concret de direcció, en ser cíclic, se subdivideix en determinades etapes i fases, que ocorren necessàriament. Cada fase posseeix certa independència, i cada fase precedent constitueix una premissa obligada per a la següent. D'aquesta manera, les fases se succeeixen fins que conclou el respectiu cicle de direcció.

3.1.2. LES FUNCIONS DE DIRECCIÓ.¹

«Les operacions i els actes del subjecte de gestió que corresponen a les fases consecutives del cicle de gestió constitueixen les funcions de gestió, i el conjunt d'aquestes funcions, el contingut del procés de gestió» (AFANASSIEV [1978], pàg. 208-209). «La funció de direcció representa un tipus particular d'activitat de direcció, la qual sorgeix com a producte de la divisió del treball i de l'especialització en l'esfera de la direcció. En aquest sentit, la funció denota una activitat de caràcter més o menys especialitzat que és assignada a un individu o grup d'individus dins d'una organització» (GARCIGA [1986], p.49).

Cal tenir en consideració que les funcions de direcció, en quant execució d'operacions d'acord amb les fases del cicle de direcció, són diferents de les funcions-tasques que compleix un

¹ Sobre aquest tema vegeu també la següent bibliografia recent: POPOV [1987], pàg. 65-77; i RAMOS [1989], pàg. 160-161.

determinat subjecte de direcció en governar certes esferes de la vida social.

En les primeres són típiques les operacions i els actes de direcció, amb independència de l'objecte concret, de les feines concretes que compleix el subjecte i del seu caràcter específic. Aquestes funcions les compleix qualsevol subjecte en dirigir qualsevol objecte. En les segones es tracta d'objectes concrets, de tasques concretes que compleixen subjectes concrets.

BOURZAC ([1982a], pàg. 95], i [1984], pàg. 28) dóna una definició una mica més àmplia de funció de direcció com a «conjunt d'operacions i d'actes que correspon realitzar al subjecte de direcció, d'acord amb les facultats i atribucions que le competeixen, i mitjançant els quals poden ésser aconseguits els objectius del sistema que es tracta».

Aquest autor arriba a aquest concepte tot partint de la direcció com a activitat laboral, com a funció específica que té el seu origen en la direcció del treball, cosa que comporta l'especialització i la necessitat de la cooperació del treball. El desenvolupament de la direcció en el treball de direcció implica l'especialització de determinades activitats que executa l'òrgan de direcció. Aquestes són les funció de direcció, per mitjà de les quals es manifesten llur essència i llur contingut.

Pel que fa a la direcció de l'economia socialista, OMAROV ([1982a], pàg. 48-49) ens diu el següent: «La direcció de l'economia socialista es refereix [...] a la branca de l'organització estatal. [...] l'organització estatal està cridada a efectuar no sols les funcions econòmiques, sinó també les polítiques; la direcció de l'economia es realitza en correspondència amb la

línia elaborada pel partit. D'aquesta forma es garanteix la unitat de la direcció econòmica i política, la qual es reflecteix en les funcions dels òrgans estatals [...]. Per mitjà de la direcció de l'economia, l'estat en realitza la funció econòmico-organitzativa».

Quant al mot "funció", podem comprovar que té diferents accepcions, entre les quals podem destriar les següents (ENCICLOPÈDIA CATALANA [1983], pàg. 774):

- «acció especial, pròpia o normal d'un òrgan o d'un aparell d'un animal o d'una planta»;
- «acció pròpia, característica, d'una facultat natural»;
- «acció que pertany fer a una persona pel seu càrrec, el seu ofici, etc.».

Doncs bé, el procés de direcció es duu a terme amb la realització de diverses funcions de direcció, que reflecteixen el contingut de l'activitat de direcció i, en bona mesura, determinen la seva estructura. Els objectius de l'òrgan o entitat objecte de direcció, estableix quines són les funcions que hom requereix per a convertir en realitat aquests objectius. Per al compliment de les funcions de direcció, els òrgans de direcció han de realitzar un seguit d'activitats i tasques. Però, funció i activitat no són sinònims: la funció és un conjunt d'operacions i actes que realitzen els òrgans de direcció sobre la base de llurs facultats i atribucions, i significa deure i obligació; l'activitat, d'altra banda, és moviment, acció necessària per a complir una funció.

El sorgiment i posterior desenvolupament de les funcions de direcció són determinats per l'efecte inevitable de la divisió social del treball i el seu aprofundiment. Com ja hem vist supra,

des del punt de vista històric, l'activitat de direcció és tan antiga com la humanitat. Ara bé, l'apregonament de la divisió del treball comporta l'aparició de noves funcions, cada cop més complexes, a més de les que han delimitat la ciència i la tècnica.

Les funcions de direcció es caracteritzen per una gran mobilitat, a causa del mateix dinamisme de l'objecte de direcció. Per tant, en la mesura que es desenvolupen els sistemes, sorgeixen noves funcions, d'altres perden importància, o bé s'extingeixen, cosa que implica la necessitat de realitzar una anàlisi periòdica per precisar les funcions i la seva importància en cada moment. No obstant això, el caràcter dinàmic de les funcions de direcció no impedeix que en la seva base siguin prou estables, puix responen a les lleis objectives i als principis de direcció.

Podem parlar de la classificació de les funcions de direcció, atesos diferents criteris. La més freqüent és la que les divideix en generals (o comunes) i específiques (o especials). BOURZAC ([1982a], pàg. 96) ens en parla de la següent manera: «En el marc de la societat en el seu conjunt, com en cada una de les seves esferes, són comunes aquelles funcions que hom determina per les característiques tecnològiques estrictament pròpies, de forma interna inherent al sistema de direcció donat, mentre que les funcions específiques serveixen de reflex de la naturalesa classista d'aquest sistema».

Una altra interpretació, basada en el fet que les funcions comunes sorgeixen com a producte del moviment dels òrgans independents d'un sistema, és la que parteix de dos punts per a la classificació de les funcions: de les posicions de l'objecte (reflecteixen l'estructura, el nivell de direcció, les fases del procés i els seus elements) i de les posicions del subjecte

(direcció prèvia, direcció operativa i etapa final de la direcció; també hi ha diferències entre les de l'estat, el partit i la societat).

Tots aquests criteris de classificació de les funcions tenen validesa; ara, aquí considerarem com el més adient el criteri exposat a continuació: «Funcions generals són aquelles que realitza qualsevol òrgan de direcció, independentment de l'esfera (política, econòmica, social, ideològico-espiritual), de les característiques i particularitats de les activitats concretes (producció, educació, etc.) i del nivell de direcció (nació, sector, branca, empresa, establiment, etc.) [...]. Funcions específiques són aquelles que sorgeixen com a conseqüència de les característiques i particularitats de l'objecte de direcció» (BOURZAC [1984], pàg. 30).

En aquest apartat esmentarem, especialment, les primeres, és a dir, les que són generals a qualsevol subjecte de direcció, car les funcions específiques de direcció estan relacionades amb aspectes particulars o parts de la producció, en el cas de l'economia socialista, i no amb el sistema en la seva totalitat; per això, cal analitzar-les quan s'estudien els diferents òrgans de direcció. De tota manera, ací avançarem la classificació de les darreres «en tres grans grups: les funcions tècnico-productives, les funcions econòmiques i les funcions sòcio-polítiques de direcció» (GARCIGA [1986], pàg. 150).

En relació amb les funcions generals, tampoc no hi ha un criteri únic de classificació, tot i que les diferències són petites entre els diferents autors. Ací presentarem una mena d'híbrid entre l'aportació de diversos autors, fonamentalment:

a) d'una banda, d'AFANASSIEV ([1978], pàg. 209): «Aquestes funcions són: la preparació i l'adopció de decisions d'administració; l'organització; la regulació i les correccions; la comptabilitat i el control»;

b) d'una altra, d'OMAROV ([1980], vol. 1, pàg. 54; i [1982a], pàg. 51), la qual és seguida per BOURZAC ([1982a] pàg. 102-112, i [1984] pàg. 30): «[...] planificació, organització, regulació, càlcul [registre] i control, que formen les fases [nivells] afins intercondicionades del cicle de direcció»; per a GARCIGA ([1986], pàg. 54), «les funcions generals de direcció són: la planificació, l'organització, la regulació, la coordinació i el control; i, també, per a Rosendo MORALES ([1985], pàg. 86): «planificació, organització, control i regulació del funcionament de l'objecte dirigit»;

c) i, per últim, de VARLAMOV ([1985], pàg. 75-78): «l'elaboració i presa de decisió; [...] la labor organitzativa; [...] la correcció i regulació; [...] i el control i la comptabilitat»; i una de més àmplia, a càrrec d'OMAROV ([1983], pàg. 38): «pronosticació, planificació, organització (regulació), coordinació, control i registre».

Per descomptat que n'hi ha d'altres, però s'allunyen més dels nostres propòsits, fonamentalment en el títol, com ara la de SAVIN et al. ([1982], cap. III), en què es parla de la preparació i de l'adopció de la decisió, l'organització de l'execució de la direcció, i del control de la realització de la decisió.

Així, per tant, considerarem quatre funcions, les quals són efectuades pels diferents òrgans de direcció del sistema, tenint en compte que aquestes funcions generals no constitueixen una

prerrogativa exclusiva dels departaments dedicats a la planificació, organització, regulació, control, etc., sinó que tals funcions formen part del cercle d'obligacions de la resta d'òrgans de direcció, i que cadascun dels òrgans de direcció les compleix d'acord amb la seva activitat.

En tot sistema social, el compliment de les funcions de direcció depèn de la realització d'un sens fi d'operacions, que poden resumir-se en tres grups de processos, el compliment dels quals es porta a cap per part de les distintes subdivisions especialitzades de l'aparell de direcció, integrades per especialistes propis. Cada una d'aquestes subdivisions participa en forma concreta en la realització de les funcions generals de direcció. Podem representar les funcions generals segons l'esquema de BOURZAC ([1984], pàg. 31):

Contingut del procés de direcció. Processos de direcció i funcions:

a) Processos principals. Funcions: l'activitat dels funcionaris dirigents de tots els sistemes socials (polítics, econòmics, socials, etc.).

b) Processos de preparació i realització de les decisions. Funcions: l'activitat dels especialistes: preparació, fonamentació, organització i control de la seva execució, etc.

c) Processos auxiliars. Funcions: l'activitat dels executors tècnics d'assegurament de la base material i tècnica indispensables per a l'exercici eficient de les funcions de direcció en totes les seves fases.

Així, es pot comprovar que la direcció es presenta com l'activitat dels funcionaris dirigents, realitzada amb la cooperació d'especialistes i executors tècnics, mentre que el contin-

gut del procés de direcció és constituït per una sèrie de passos que se succeeixen ininterrompudament, i que l'execució de cada una requereix la realització de la fase anterior. És a dir, com vèiem a l'inici d'aquest apartat, el procés de direcció adquireix un caràcter cíclic.

Cap funció de direcció per si mateixa pot proporcionar una idea completa del contingut de l'activitat de direcció. Coexisteixen diferents funcions generals, el sistema de direcció, però només ho serà quan les funcions constitueixin un tot únic interrelacionat. Per tant, cal considerar les funcions generals com les parts o elements components de la funció única de direcció. Per descomptat que cada funció del sistema social és específica i, com a tal, es pot estudiar per separat; això no obstant, cal recordar que estan intercondicionades inevitablement i és per aquest motiu que han d'analitzar-se en la seva interrelació.

Passem ara a l'estudi detallat del contingut de cadascuna de les quatre funcions, que, recordem-ho, són: l'elaboració i presa de les decisions; l'organització; la regulació; i el registre (càlcul) i el control.

A.- L'elaboració i presa de les decisions. L'home és un ésser que es planteja objectius concrets, els quals adquireixen una significació social. Per tant, qualsevol cicle de gestió, sigui global o individual, comença necessàriament pel plantejament de l'objectiu, per la determinació de les tasques a complir, i tot això implica elaborar i prendre una determinada decisió.

Prendre decisions significa formular i adoptar certa disposició, en la qual el subjecte de direcció proposa una o altra labor a l'objecte de direcció. Hom sol adoptar diferents acords

-generals i particulars- que donen un caràcter concret a la decisió general. En paraules d'OMAROV ([1980, vol. 2, pàg. 21): «la presa de decisió [...] consisteix en la selecció de l'objectiu de l'acció i de les maneres de la seva consecució que pressuposen un canvi dirigit de l'objecte sota unes característiques donades o suposades».

Aquests acords de direcció figuren en totes les fases de direcció d'un determinat objecte. Són molt diversos i es diferencien per diferents motius, com ara el subjecte que pren la decisió, l'objecte de direcció (ço és, a què o a qui es destinen les decisions), per la durada de període de la seva vigència, per llur significació social (el paper acomplert en el funcionament i desenvolupament de la societat i de les seves parts), pel volum i l'orientació de les indicacions i recomanacions, i també per llur obligatorietat.

Les decisions són d'exceptional importància, car de llur qualitat depèn, en bona mesura, el reeiximent de la direcció i l'obtenció de l'objectiu plantejat. Com indica GARCIGA ([1986], pàg. 243): «Les decisions de direcció constitueixen la forma essencial de l'activitat directiva, mitjançant les quals s'evidencia el contingut de treball del dirigent. Per mitjà d'aquestes, els quadres de direcció orienten el treball del col·lectiu laboral d'acord amb els objectius proposats».

«S'entén per decisions de direcció els actes del òrgans estatals i de les organitzacions socials, així com els actes de la democràcia directa (referèndums, etc.)» (OMAROV [1980], vol. 2, pàg. 21).

Les decisions de direcció compleixen les següents funcions, d'acord amb un autor ANÒNIM ([1982c], pàg. 359-360): d'orientació, d'assegurament, de coordinació i organització, i d'estimulació.

Perquè la qualitat de la decisió sigui l'escaient, cal observar set exigències:

a) la decisió ha de ser competent, ésser argumentada científicament;

b) ha de posseir la plenitud de poder, és a dir, que les normes jurídiques li atorguin un caràcter obligatori i que el subjecte tingui prestigi davant els subordinats;

c) la decisió ha de ser legítima, que respongui a les lleis i actes normatius vigents;

d) l'absència de contradiccions i la rigurosa concordança entre totes les baules, l'eliminació de tota mena d'equívocs, alhora que deixa iniciativa i independència als executors en el compliment de llurs tasques;

e) l'acord ha de ser oportú, en harmonia amb l'estat de l'objecte en l'etapa del seu desenvolupament, tenint en compte les exigències del temps i de les condicions històriques, i flexible i dinàmic, com correspon a la mateixa societat socialista;

f) l'acord ha de ser redactat de forma clara, senzilla i rigorosa, i ésser lògic, conseqüent i lacònic;

g) finalment, les decisions han de ser assentades sobre una informació fidedigna i veraç.

Els acords de direcció que s'adopten en la societat socialista figuren, habitualment, en determinats documents. Precisament, els plans de desenvolupament econòmic i social, del país corresponent, constitueixen una de les formes més importants de les decisions de direcció. La planificació és tan transcendental

que, com acabem de veure, molts autors la consideren com la primera funció de direcció. Aquí, però, no farem el mateix, ja que considerem que la planificació queda englobada dins de la primera funció. La seva importància i, més específicament, la que té en el present treball, fa que hi dediquem unes línies al seu estudi ².

Segons BOURZAC ([1982a], pàg. 102, i [1984], pàg. 34), «la planificació és la funció general de la direcció que determina la perspectiva de desenvolupament i el futur estat del sistema, tant del subjecte com de l'objecte, presos en el seu conjunt». Amb l'ajut de la planificació s'aconsegueix la coordinació dels subsistemes econòmics, amb el fi de garantir la utilització eficaç i racional dels recursos. La funció de planificació es desprèn directament de l'essència dels processos de direcció. Aquesta exerceix la seva influència sobre l'objecte dirigit per a assegurar-ne el funcionament orientat, la qual cosa s'assoleix només mitjançant la planificació.

Són premisses objectives de la planificació: el caràcter i el nivell de desenvolupament de les forces productives, el predomini de la propietat social dels mitjans de producció en el conjunt de les relacions de producció i l'estructura política de la societat socialista.

La funció de planificació constitueix, en la pràctica, el mecanisme mitjançant el qual s'utilitzen les lleis econòmiques del socialisme i, en particular, la llei del desenvolupament harmònic i proporcional de l'economia. La mateixa llei no assegura el desenvolupament harmònic, però brinda la possibilitat de

² De tota manera, la Tercera Part d'aquesta investigació, hi està dedicada.

tal tipus de desenvolupament. Perquè la possibilitat esdevingui realitat, cal conèixer la llei, posar al descobert el mecanisme de la seva acció, i aprendre a utilitzar-la de forma escaient en la direcció de la societat.

No és, però, fàcil el seu coneixement. Hi ha factors que dificulten el coneixement i l'aplicació de l'esmentada llei del desenvolupament harmònic i proporcional, ja que, sovint, sol interpretar-se únicament en el seu vessant econòmic, com a llei del desenvolupament de l'economia.

Hi ha raons per considerar també els factors sòcio-polítics en la planificació. En primer lloc, hom considera la planificació com a planificació econòmica, quan és obvi que no pot existir una planificació solament econòmica, puix que revesteix un caràcter polític-social, de classe. En segon lloc, els plans de l'economia nacional, a més a més d'índexs pròpiament tècnico-econòmics, contenen tasques externes a l'economia (ciència, cultura, instrucció i educació, serveis sanitaris i de salut, previsió social, etc.). En tercer lloc, en planificar l'economia, hom té en compte, necessàriament, les conseqüències socials de les transformacions econòmiques i llurs influències sobre els destins de les nacions, classes i grups socials, i en llurs relacions.

Tot això demostra que el desenvolupament harmònic i proporcional abasta el conjunt sencer dels processos socials en la societat socialista, i no és tan sols una llei econòmica, sinó també una llei sociològica que regeix en totes les esferes de la vida social. Així, la planificació social adquireix contínuament una difusió creixent i conté mesures que intenten de modificar l'estructura social de la collectivitat i de millorar el nivell de vida del poble.

El subjecte de la planificació és l'estat per mitjà del pla únic de desenvolupament, que arriba a totes les esferes de la vida social. Les tasques de la planificació representen un procés científico-organitzatiu complex i, per executar amb èxit aquesta labor, cal conèixer els postulats fonamentals de la planificació, els quals són: el coneixement de les lleis objectives i llur funcionament i desenvolupament; la determinació dels objectius i el nivell de desenvolupament que hom desitja d'atènyer; i, a l'últim, la definició dels mitjans per a arribar al susdit nivell.

Molts altres aspectes de la planificació de l'economia nacional seran vistos, àmpliament, a la Tercera Part, dedicada a l'estudi de la planificació com a subsistema del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista i Cubana.

B.- L'organització. A tot sistema li correspon una determinada organització perquè funcioni. Com sabem, un sistema és format per un seguit d'elements interrelacionats. Llur integració en un tot únic només és possible gràcies a llur organització. El paper de l'organització creix en la mesura que es fan més complexos els sistemes, i és una condició indispensable per a l'augment de l'eficiència de la direcció.

Vegem què diu VARLAMOV ([1985], pàg. 76) sobre el tema de l'organització: «El concepte "organització" en la direcció sol usar-se en dos sentits: primer, com a determinat ordre, estat estructural i funcional de l'objecte o el subjecte de la direcció i, segon, com a regulació efectuada en el curs de l'activitat subjectiva de l'home o com a, diguem-ne, procés d'organització de l'objecte i del subjecte de la direcció, la seva integració en un sistema. L'organització com a funció de la direcció té general-

ment el segon sentit, el d'ordenament, posada en ordre de l'objecte o del subjecte de la direcció, regulació de les relacions entre aquests».

Tenint present tot allò exposat, podem passar a veure ara el raonament d'AFANASSIEV ([1978], pàg. 224-225), qui comença dient: «L'organització, en quant funció de gestió de la societat, no és altra cosa que la formació del sistema dirigit i del sistema dirigent, és a dir, de l'objecte i del subjecte de gestió». La seva argumentació, breument, és que un cop s'ha fixat i adoptat un acord —diguem-ne un pla— i s'ha fixat l'objectiu, sorgeix la tasca immediata del procés de direcció, com és assegurar el compliment de la decisió, la qual cosa és inconcebible sense una eficient labor d'organització.

L'essència de l'organització, com a funció específica de la direcció, consisteix a complir l'acord en l'aspecte organitzatiu, tot creant la xarxa de relacions d'organització que abonin la integritat del sistema dirigit. Aquesta funció pressuposa, en- sems, la formació del sistema de gestió capaç d'influir convenientment sobre el sistema governat a fi de garantir l'acompliment de les feines plantejades, usant-hi els mètodes i mitjans més eficaços. Hom constitueix també les vies d'enllaç, perquè la informació circuli entre el subjecte i l'objecte de direcció. En suma, la direcció és impossible sense l'organització.

El contingut d'aquesta funció consisteix en l'adequació del subjecte i de l'objecte de direcció, amb el fi «d'assegurar l'equilibri dinàmic dels processos interns del sistema i el seu ordenament mitjançant la creació de les corresponents estructures de direcció, les interrelacions entre aquestes, etc.» (BOURZAC [1984], pàg. 37). El seu objecte consisteix a formar dins del

sistema les relacions organitzatives capaces de garantir el compliment dels objectius.

Cal distingir l'organització, d'una banda, com a estat de l'objecte o del subjecte de direcció, com una determinada ordenació o integritat d'ambdós en els aspectes estructural i funcional i, de l'altra, com a funció de gestió, com l'activitat subjectiva dels homes amb la finalitat d'assolir l'estat d'ordenació. En aquest segon sentit, l'organització com a funció de direcció és «l'activitat dels homes per crear l'estat d'ordenació de l'objecte i del subjecte de gestió, igual que les relacions entre tots dos» (AFANASSIEV [1978], pàg. 225). Fent un símil, podem afirmar, juntament amb aquest autor, que l'organització és com l'anatomia i la direcció és la fisiologia; l'organització és l'estàtica d'un assumpte, mentre que la direcció n'és la dinàmica.

L'organització com a funció de direcció, en principi, es redueix a la influència sobre el subsistema governat, tal que n'asseguri el manteniment de l'ordre i la resistència al desordre. En tractar-se de la societat, però, la seva gestió no és tan sols aquesta influència per a la seva correcció i regulació, sinó que l'organització com a estàtica no sorgeix per si mateixa, sinó de l'activitat orientada i organitzadora dels homes.

En el cas de la societat socialista, la seva construcció no és un procés espontani, sinó governat conscientment, en què l'organització juga un paper rellevant. A més, l'organització com a funció de direcció, no tan sols crea i ordena la societat socialista, sinó que també forma el subjecte de direcció, amb tots els seus òrgans i organitzacions. Aquest és un aspecte fonamental, tant de la globalitat de la societat socialista, com de cadascuna de les seves esferes, i la seva importància creix

contínuament. Una de les tasques organitzatives principals, des del punt de vista de les funcions de direcció, és l'organització científica del treball.

C.- La regulació. Per bé que VARLAMOV ([1985], pàg. 77) l'anomena "de correcció i regulació", aquest autor no introdueix diferències rellevants en relació amb altres autors. Així, afirma que aquesta tasca és la de «mantenir l'ordre o l'estat d'ordenació, localitzar i neutralitzar les forces que impedeixen mantenir un o altre ordre», mentre que «aquesta funció és destinada a mantenir el sistema dins dels paràmetres previstos» (BOURZAC [1982a], pàg. 107, i [1984], pàg. 38), o «conservar, mantenir i perfeccionar l'estat d'ordenació del sistema governat i governant, així com el de les comunicacions entre aquests» (AFANASSIEV [1978], pàg. 237).

El fet que hi hagi organització no significa que el sistema es mantingui inalterable i que funcioni per si mateix, ja que hi ha o hi pot haver múltiples interferències. Tot sistema autogovernat conté dues tendències contradictòries: la tendència a l'organització, assegurada per l'activitat del subjecte de direcció, i la tendència a la desorganització, condicionada sobretot per factors externs de tota índole, que produeixen desestabilització del sistema, la qual cal reorganitzar.

Mitjançant la funció de regulació, hom aconsegueix de mantenir, conservar i portar els sistemes als paràmetres previstos, ço és, reorganitzar o perfeccionar l'organització del sistema, tot prenent les mesures necessàries que n'evitin la desorganització total. Per tant, la missió del subjecte de direcció consisteix a assegurar l'adaptació de les influències exteriors, col·locar-les dins del marc de l'organització vigent, en suma, neutralitzar-

les. Com a resultat, el sistema pot mantenir-ne l'estabilitat dinàmica i la relativa constància.

És ací on es palesa més clarament la naturalesa antientròpica de la direcció, tret comú dels processos de direcció dels sistemes complexos dinàmics. A diferència dels sistemes complexos de la natura (en especial els biològics), en els quals es registra l'autoregulació mitjançant l'acció de factors espontanis, en el sistema social del socialisme, tant a nivell global com de les seves baules, la disminució de l'entropia és resultat de l'activitat conscient reguladora dels homes com a subjecte de direcció.

Es tracta d'una funció indispensable perquè la societat socialista està en continu moviment, canvi i desenvolupament. Així, és natural que els organismes de direcció tinguin el deure d'advertir els canvis ocorreguts en el sistema i exercir-hi la corresponent influència per aconseguir-ne l'equilibri dinàmic i també el constant perfeccionament i desenvolupament. El dinamisme i desenvolupament de la societat, el seu trànsit d'un estat a un altre no es realitza d'una forma automàtica, sinó arran de l'activitat conscient dels homes.

Les formes concretes de regulació són vàries, i depenen, abans de tot, de les peculiaritats de l'objecte de direcció i també del mateix subjecte de direcció. Podem distingir:

- la regulació política exercida pel partit comunista i per l'estat (aquest per mitjà de mètodes administrativo-jurídics: lleis, decrets, resolucions, etc. ³;

³ La regulació jurídica en la direcció de la societat socialista no serà estudiada; per a una informació bàsica, consulteu: MENDIOLA [1982]; ALONSO i PÉREZ SUÁREZ [1984]; i GARCIGA [1986], pàg. 297-303.

- la regulació econòmica, que té una orientació política i que s'efectua també per mètodes administrativo-jurídics i, a més, amb l'ajut de mecanismes econòmics (càlcul econòmic, preus, guanys, etc., de gran importància en el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba);

- la regulació ideològica, per mitjà d'influències sociopsicològiques, tot afectant la consciència dels homes, és a dir, l'aspecte educatiu o persuasiu de la direcció;

- la regulació tècnico-operativa, ço és, la regulació de caràcter corrent, la qual és deguda a la naturalesa excepcionalment dinàmica dels sistemes socials, i s'aplica amb l'ajuda de mitjans tècnico-operatius.

Les tres primeres regulacions són formes estratègiques per al manteniment de l'organització del sistema i el seu trànsit a un altre sistema; però foren ineficaces sense la quarta, la importància de la qual creix a mesura que hom baixa per les diferents baules del sistema social, fins a arribar a les anelles primàries (empreses, institucions, etc.).

«Podem resumir assenyalant que mitjançant la regulació es manté l'organització establerta, la coordinació requerida entre les distintes parts del sistema, hom liquida a temps les desviacions produïdes, o hom traça mesures de regulació que contribueixin a donar una major estabilitat i organització al sistema» (BOURZAC [1982a], pàg. 109, i [1984], pàg. 39).

D.- El registre (càlcul) i el control. Tampoc aquí hi ha unanimitat entre els diversos autors, tot i que les diferències

són més nominals que no pas de contingut. VARLAMOV [1985] i AFANASSIEV [1978] fan servir els mots "comptabilitat i control", tot recordant les paraules de LENIN ([1960], vol. 2, pàg. 373): «Comptabilitat i control: vet ací allò principal, el que cal per "posar a punt" i perquè funcioni la primera fase de la societat comunista» *.

Fet i fet, BOURZAC ([1982a], i [1984]) l'únic que fa és considerar el registre com a quelcom que ja inclou la comptabilitat. La significació del registre és que serveix de font d'informació completa i objectiva. Sense un registre exacte i universal és impossible prendre decisions i regular adequadament l'activitat del sistema de direcció.

Aquesta funció «consisteix en la recopilació, anotació, transmissió, conservació i processament de la informació sobre la dinàmica dels processos dirigits. [...] El registre es divideix en tres aspectes; operatiu (operativo-tècnic), de comptabilitat i estadístic. [...] Els tres tipus de registre estan estretament lligats entre si [...] a cada tipus de registre li és inherent un grup de tasques, mètodes i organització» (BOURZAC [1982a], pàg. 109-110, i [1984], pàg. 39-40).

«La comptabilitat significa l'obtenció, ordenació, anàlisi i sistematització de dades expressades, comunament, en forma quantitativa, en índexs quantitativs, sobre les tasques a complir, els recursos disponibles, els resultats del compliment dels acords de direcció, etc.» (AFANASSIEV [1978], pàg. 243-244).

Per tant, la comptabilitat com a funció de direcció és

* A "L'estat i la revolució", d'agost/setembre de 1917.

sobretot el maneig de dades numèriques. En el socialisme hi ha un sistema únic, que comprèn els següents tres punts:

a) La comptabilitat estadística: idea de les característiques quantitatives del fenòmens socials. Hom recull i analitza les dades sobre l'estat d'un o altre sistema (societat, economia nacional, una branca, etc.), hom revela i sintetitza els índexs quantitativs dels resultats del compliment dels plans, etc. Adopta diferents formes: informe, cens, inspecció, etc., i opera amb grans números.

b) La tenidoria de llibres és l'obtenció de dades sobre la circulació, el moviment dels mitjans financers, els recursos, de moviments expressats necessàriament mitjançant el diner i les finances. És una comptabilitat específica, monetàrio-financera. Tradueix els resultats dels homes i els components materials dels sistemes al llenguatge del diner.

c) La comptabilitat operativo-tècnica atén les necessitats quotidianes del procés de direcció; facilita al subjecte de direcció la informació diària de l'estat de recursos, dels llocs febles, de les obstruccions, etc., tot permetent obtenir la informació sobre l'estat del sistema en cada moment concret.

De més a més, cal parlar de la funció de control. La funció de comptabilitat és, alhora, una funció de control; ambdues funcions són, de fet, inseparables, car, en dur a terme la comptabilitat, hom controla el funcionament del sistema des del punt de vista dels seus recursos, de la marxa i dels resultats del treball des del punt de vista financer. Ara bé, el control no es redueix a la comptabilitat, en el procés de la qual —com hem assenyalat— hom controla fonamentalment els índexs quantitativs,

quedant de banda la informació qualitativa, la qual també entra dins del camp del control.

«El control és el sistema d'observació i comprovació de com correspon el procés de funcionament d'un objecte de gestió als acords de gestió adoptats: lleis, plans, normes, models, regles, ordres, etc.; la revelació dels resultats de la influència del subjecte sobre l'objecte de direcció, de les desviacions hagudes [...]. En revelar les desviacions i les causes d'aquestes, el control determina les maneres de corregir l'organització de l'objecte de gestió, les maneres d'influir en el subjecte, amb el fi de superar les desviacions, suprimir els obstacles que entorpeixen el funcionament òptim del sistema» (AFANASSIEV [1978], pàg. 246).

«La tasca de control consisteix a revelar l'estat real dels afers, comparar-los amb els objectius traçats, valorar la situació i proposar, en cas de necessitat, mesures correctores. La funció de control es manifesta més plenament en la revelació de les causes de les desviacions, prevé les fluctuacions, mostra les possibilitats i reserves sense utilitzar i contribueix activament al compliment de les decisions preses» (BOURZAC [1982a], pàg. 111, i [1984], pàg. 40).

Veiem, doncs, fàcilment els punts comuns a totes dues aportacions sobre el tema del control. Passarem, tot seguit, a estudiar els tipus de control.

Des del punt de vista del subjecte de control, de qui controla, en podem distingir tres tipus: l'estatal, el social i el nacional. El primer l'efectua l'estat mitjançant mandats estatals; el segon és el de les organitzacions socials, que no solen

tenir caràcter jurídicament autoritari; i el tercer és una combinació dels dos anteriors, per mitjà de la participació directa dels treballadors. En el socialisme un control decisiu —perquè penetra totes les activitats estatals i socials— és el control del partit.

Segons l'objecte de control, aquest pot ésser general i especial. Des del punt de vista de l'organització, el control és previ (fins a la presa de decisions), corrent (durant el procés de presa de decisions i abans d'assolir els resultats) i posterior (comprovar l'execució de les decisions, les desviacions i llurs causes, la fonamentació de les decisions, etc.). Segons el caràcter de les interrelacions dels òrgans i de les organitzacions, tenim el control intern i l'extern.

El control representa l'etapa final del cicle de direcció i, a partir dels seus resultats, hom planeja noves feines. Així, doncs, sobre la base de la informació en relació amb els resultats obtinguts, s'adopta un nou acord de direcció, i el cicle es reprèn. Cal fer esment que la divisió del cicle de direcció en diverses funcions —tal com hem fet fins aquí— és quelcom convencional i relatiu. Totes les funcions van lligades inseparablement, s'uneixen les unes a les altres amb un fort entrellaçament. Cap funció de per si —ni la seva suma— pot donar idea del procés de direcció; només en la seva unitat indissoluble i en la seva interacció dialèctica constitueixen el procés únic de direcció.

3.2. LA DIRECCIÓ DE LA SOCIETAT I LA INFORMACIÓ.

Els processos de direcció en tot sistema autogovernat van lligats a la circulació de la informació. El tipus d'activitat

que es realitza en el procés de direcció té el seu objectiu i el seu producte en la informació necessària per al compliment de les funcions de direcció: «cal tractar, no fets aïllats, sinó tot el conjunt dels fets que incumbeixen el problema en discussió, sense una sola excepció, ja que, altrament, de forma inevitable naixerà la sospita, molt legítima, que els fets foren elegits o adoptats arbitràriament i que, en comptes d'una correlació objectiva i una interdependència dels fenòmens històrics en el seu conjunt, ens serveixen una potinga "subjectiva"» (OMAROV [1980], vol. 2, pàg. 1).

Així doncs, sense disposar d'informació fidedigna en cada moment és impossible el funcionament racional i el desenvolupament exitós del sistema i el manteniment de la seva integritat i especificitat qualitativa. La manca d'informació segura és una font de subjectivisme.

Des del punt de vista de la Cibernètica, la direcció representa, en primer lloc, un procés de transformació de la informació. També, la informació actua en qualitat de baula d'enllaç entre el subsistema dirigent i el dirigit. Per tant, entre els processos materials i els informatius hi ha una correspondència mútua unívoca. Com acabem d'esmentar, la manca d'una informació confiable trenca aquest vincle i impossibilita al dirigent de tenir una orientació sobre el subsistema dirigit.

L'estudi i la capacitat de saber utilitzar la informació necessària per a la presa de decisions és una de les primeres obligacions del dirigent, sobretot tenint en compte el gran volum d'informació disponible normalment. El problema de la racionalització dels fluxos d'informació i l'automatització dels processos adquireix cada cop un significat més gran.

Ara hem d'intentar esbrinar què és la informació. «La definició general del concepte d'informació pertany a N. Viner, el qual entenia per aquest terme "la designació del contingut que s'obté del món exterior en el procés de la nostra adaptació a aquest i en el procés d'adaptació dels nostres sentits a l'esmentat món". Altres defineixen la informació com una forma de relació entre els subsistemes dirigents i dirigits, que reflecteix objectivament els processos materials; alguns, com una mesura d'organització del sistema, etc. Probablement, però, la definició més completa [...] correspon a [...] A.I. BERG: "La informació constitueix el reflex en la consciència de la gent, de les relacions objectives de causa i efecte que tenen lloc en el món que ens envolta"» (OMAROV [1982e], pàg. 373).

Malgrat aquest conjunt de definicions, el mateix OMAROV reconeix la dificultat que enclou la definició d'informació, i afirma que, fins ara, la ciència moderna no ha facilitat un concepte únic i universal d'informació. La seva definició és la següent: «En sentit general, la informació és qualsevol missatge que conté algunes notícies (dades) sobre objectes, esdeveniments, processos, fenòmens, que operen en la natura i en la societat» (OMAROV [1980], vol. 2, pàg. 2).

La informació reflecteix l'estat i el canvi d'estat d'un determinat sistema. Així, el moviment de la informació determina el moviment del sistema. Tanmateix, a desgrat de la importància dels processos informatius, fóra incorrecte afirmar que el funcionament i el desenvolupament dels sistemes socials es determinen completament per aquests processos, i que la direcció es redueix al moviment de la informació. Tal posició recolza en la

interpretació de la informació només com a categoria cibernètica, sense considerar-ne el contingut social.

La Cibernètica és incapaç de conèixer trets específics de la informació social, ja que hi ha factors que ultrapassen els límits de la Cibernètica, puix no són objecte del seu estudi. La direcció només existeix quan hi ha una relació contínua entre subjecte i objecte del sistema, amb intercanvi d'informació.

La importància de la informació s'incrementa quan sorgeixen influències capaces de destruir l'estructura o alterar les funcions del sistema, quan cal prendre mesures per conservar-ne l'especificitat qualitativa. La quantitat d'informació elaborada i consumida per l'home creix tan impetuosament —una "explosió d'informació"— que el seu ús racional en els sistemes de direcció originaren la Ciència de la Informació, «una branca especial de coneixements que té per objecte d'estudi la investigació de les regularitats generals de l'activitat informativa. La Informàtica determina els modes i els mitjans òptims de presentació, recopiació, processament, conservació, recerca i divulgació de la informació» (OMAROV [1980], vol. 2, pàg. 3) ².

La informació resulta un instrument de direcció de l'economia, que permet dissecar els sistemes, descobrir-ne les interrelacions i trobar els mitjans per eradicar-ne els elements de

² No és objecte d'estudi ací el tema de la informació en general, ni el de les ciències vinculades, com ara la Informàtica. No obstant això, podem oferir una bibliografia bàsica sobre el tema: CARNOTA [1972a]; CHACÓN [1972]; Luis GUTIÉRREZ [1972]; BUENO [1973], [1974] i [1981a]; TORRES [1973] i [1977]; GLUIXKOV [1974]; LÓPEZ i ROMERO [1974]; DÍAZ LLORCA [1975], [1976], [1977], [1981], [1982] i [1984]; AFANASSIEV [1978], pàg. 18-29 i 347-397; BLANCO i LORENZO [1978]; DÍAZ LLORCA i QUESADA [1978]; QUESADA [1978]; QUESADA i CORTIÑAS [1978]; MORALES PITA [1979]; MANENT [1980]; CASAMAYOR [1981]; PARRA [1981]; Fausto PÉREZ [1982]; entre d'altres.

desorientació trobats, amb l'ajut de decisions adequadament fonamentades.

«Per dur a terme la seva labor, el sistema de direcció requereix la necessària informació. Aquesta prové, en forma de necessitats socials, de les dades sobre l'eficàcia econòmica de la producció social i de les seves condicions en relació als recursos materials i humans amb què compta la nació. L'avaluació de tots aquests materials, permet conèixer què es té i què es desitja atènyer, així com la forma d'assolir-ho, constituïda aquesta darrera pel pla de desenvolupament de la producció social. D'aquesta manera, el sistema de direcció influeix sobre la base material de la societat.

«També, el desenvolupament real del procés de producció constitueix un flux d'informació vers la direcció de l'economia; és a dir, actua com una reacció o resposta a l'acció constituïda pel pla» (RODRÍGUEZ FARIÑAS [1973], pàg. 60).

La informació que s'utilitza en la labor de direcció és una informació social, la qual porta una empremta de les relacions socials, té un caràcter de classe, car expressa determinades relacions de propietat, possessió i apropiació, i cada classe l'aprofita segons els seus interessos i necessitats. La seva naturalesa de classe, però, no és evident, ja que pot ser disfressada d'una aparent objectivitat.

En aquest sentit, la informació social és el tipus més alt, més complex i més multiforme d'informació, perquè s'empra en la societat la forma més elevada de moviment de la matèria. Amb aquesta, els homes estableixen entre si relacions i intercanvien idees. Els homes la utilitzen per exercir un determinat efecte

sobre la societat, és a dir, en el procés de direcció de la societat, o tipus superior de direcció. L'ús de la informació social guarda relació amb el tipus superior de racionalitat, la racionalitat feta consciència, pròpia únicament de l'home.

El contingut de la informació social és el pensament lògic, el tipus més elevat de reflex de la realitat. El seu portador material, el senyal que la transmet, és la paraula, el tipus més alt de tots els tipus de senyals coneguts. La paraula és precisament el senyal universal, que permet revestir el contingut lògic de la informació humana, social, amb una forma material podent-la usar els homes en llurs multiformes activitats, inclosa la direcció.

La font primària d'informació social és, naturalment, la societat. Nogensmenys, això no significa que el subjecte de direcció rebi directament de la societat tota la informació social, car una part és resultat de la seva mateixa experiència, tot i que la major part —i la més pregona— la rep mitjançant el sistema d'ensenyament i educació i dels mitjans massius d'informació i propaganda.

Per tant, la producció i la reproducció de la informació social usada en la direcció es realitza, bé quan el subjecte reflecteix directament la realitat social, o bé quan la reflecteix indirectament per altres fonts.

La informació social, com tota informació, posseeix el seu aspecte quantitatiu —el qual s'estudia amb ajuda dels mètodes formals, en particular, matemàtics— i el seu caire qualitatiu —més important en les tasques de direcció social, de contingut sòcio-psicològic i no sempre formalitzable.

Existeixen diferents formes de classificació de la informació ⁶. Aquí solament cal saber que la informació pot ser habitual o empírica, la de l'activitat quotidiana, i també pot ésser sistematitzada o científica, essent aquesta darrera la necessària en les funcions de direcció. Segons les peculiaritats típiques de l'objecte de direcció, caldrà un tipus o altre d'informació; així, si l'objecte de direcció és la totalitat de la societat, caldrà una informació múltiple en totes les esferes de la vida social: econòmica, sòcio-política, espiritual i familiar; si només és la direcció d'una esfera concreta de la vida social, llavors n'hi ha prou que la informació reflecteixi l'estat d'aqueixa esfera. La direcció de la societat pressuposa la recollecció i l'ordenació d'informació social, referent a l'estat de les relacions de grans grups humans.

De la munió d'informació social, en podem obtenir dos tipus de fonamentals: la interna (circulació dins del sistema) i l'externa (circulació entre el sistema i el medi extern). Revesteix una particular importància la circulació de la informació entre l'objecte i el subjecte de direcció, la qual és de dos tipus: la connexió directa (del subjecte a l'objecte) i la retroactiva (de l'objecte al subjecte). A més, la informació ha de ser òptima, ço és, la indispensable i suficient perquè s'acompleixi la tasca concreta de direcció.

Amb el fi de manejar eficaçment la informació, aquesta ha d'ésser ordenada en forma de sistema, amb una estricta estructura. Per tant, en tot sistema social s'ha d'incloure un subsistema informatiu, que comprèn el conjunt de persones que operen la

⁶ Per a una classificació exhaustiva, vegeu OMAROV [1980], vol.2, pàg. 4-6.

informació, la mateixa informació, els reglaments del seu maneig i els mitjans tècnics que s'apliquen en aquesta tasca.

Mitjançant el sistema informatiu, l'òrgan de direcció obté les dades necessàries i, recolzant-se en aquestes, formula les ordres que cal per aconseguir els resultats previstos. «La informació que es fa servir en la direcció ha de ser fidedigna, completa, útil, accessible, d'una sola accepció i operativa» (OMAROV [1980], vol. 2, pàg. 8) ⁷.

Cal ampliar i perfeccionar contínuament els mitjans d'intensificació de la informació. Aquí juga un paper decisiu els avenços proporcionats per l'actual revolució científico-tècnica. L'estudi del sistema de mesures que amplien les possibilitats de màxima utilització de la informació constitueix una condició important per a l'èxit de la funció de direcció. Entre aquestes mesures té una primordial importància l'escrupolosa preparació del subjecte de direcció per advertir i apreciar la informació, fer-ne la valoració i elegir la més rellevant. És ací on cal l'emprament dels mitjans cibernètics més moderns.

⁷ Per al coneixement de les diverses vies d'obtenció i processament de dades, vegeu, per exemple, AFANASSIEV [1978], cap. VIII.

3.3. ELS PRINCIPIS GENERALS DE LA DIRECCIÓ. [•]

La Ciència de la Direcció, igual que altres ciències socials, conté com a elements importants els conceptes, les categories i altres components, tots els quals constitueixen, en llur conjunt, un sistema de coneixements que poden ésser verificats i reafirmats en la pràctica. Tanmateix, com a disciplina científica, la direcció és relativament jove i es troba, en l'actualitat, en ple procés de formació i desenvolupament.

En la teoria de la direcció són utilitzats, abans de tot, els principis de direcció, els quals com a conceptes i categories són els que han tingut un major desenvolupament, i representen la base de l'esmentada ciència.

«Com qualsevol altra categoria de la ciència, la categoria principi de direcció constitueix un grau superior de l'abstracció, la qual, en aquest cas, representa el conjunt de problemes reals que són objecte d'estudi de la direcció. El principal mitjà de revelació i formació dels principis de direcció consisteix en l'ascensió d'allò concret a allò abstracte. Per aquest motiu els principis de direcció es formen sobre la base de l'anàlisi dels processos reals de la direcció» (GARCIGA [1986], pàg. 35).

Els principis de direcció estan directament relacionats amb altres conceptes i categories de la teoria de la direcció i, sobretot, amb els corresponents als mètodes de direcció, com ja hem vist supra. L'efectivitat de la direcció depèn del grau de creativitat amb què són aplicats els principis en la pràctica de la direcció socialista. Aquests principis de direcció constitue-

[•] Sobre aquest tema hi ha la següent bibliografia recent: ABALKIN [1987], pàg. 138-160; POPOV [1987], pàg. 53-65; i RAMOS [1989], pàg. 159-160.

ixen un sistema que correspon al sistema de les lleis objectives de la societat socialista i, per tant, representen també un element important del mecanisme d'utilització de les dites lleis.

Així doncs, «els principis de la direcció de la societat socialista dimanen de l'essència i naturalesa de les lleis objectives que regeixen el desenvolupament del règim socialista. Els dirigents i les organitzacions es guien per aquests principis en llur activitat, a fi i efecte d'utilitzar amb una més gran plenitud els avantatges i possibilitats de la societat socialista i assegurar-ne el desenvolupament i funcionament eficient» (VARLAMOV [1985], pàg. 68).

Si els principis deriven de les lleis objectives de la societat socialista, això significa que hi ha també una relació estreta amb les relacions de producció socialistes. «Els principis sobre els quals es basa la direcció estan en relació directa amb el caràcter de les relacions de producció predominants. Aquests formen el fonament del Sistema de Direcció de l'Economia. Estan estretament vinculats i s'apliquen de manera simultània» (MARTELL [1980], pàg. 11-12).

Encara podem afegir quelcom més a tot l'anterior: «la correcta comprensió dels principis de direcció i la seva solució argumentada determinen, en grau decisiu, l'eficiència de l'activitat de direcció. Ço és d'aquesta manera perquè el contingut dels principis de direcció ve donat per les relacions de producció i les peculiaritats de les lleis econòmiques i socials que actuen en l'edificació del socialisme.

»El coneixement dels principis permet veure amb relativa facilitat que aquests reflecteixen l'especificitat del mode de

producció socialista [sic ¶] i expressen les exigències plantejades per les seves lleis del desenvolupament, ja que formen la base del funcionament i perfecció del sistema de direcció» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982b], pàg. 70).

Com hem vist, doncs, els principis de direcció tenen una base objectiva, però també una influència subjectiva, car hi ha una influència de l'home en formular la seva objectivitat i, per tant, responen, d'una banda, a la situació econòmica i social concreta de la societat, i també, de l'altra, al desenvolupament dinàmic del procés de direcció.

Aquests principis foren formulats teòricament per LENIN, i també aplicats per ell mateix en la pràctica de la construcció del socialisme a l'URSS.

En tot cas, l'aplicació d'aquests principis respon, en realitat, a la situació concreta del desenvolupament de les forces productives i la seva correspondència amb les relacions de producció al país socialista en qüestió. Per això mateix, MARTELL ([1980], pàg. 12-13) fa una remarca interessant aplicable al cas cubà: «l'aplicació d'aquests [els principis de direcció], per exemple al cas concret de Cuba, requereix una gran habilitat i intel·ligència, així com el coneixement profund de les característiques i, fins i tot, la pròpia idiosincràsia del nostre poble. No és, per tant, recomanable repetir mecànicament esquemes, sinó, com hom planteja en la Resolució sobre el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia aprovada pel Congrés [I Congrés del PCC], aplicar creadorament a les nostres condicions concretes

¶ Citat així literalment al text. Es tracta, però, d'un concepte que rebutgem, com hem pogut comprovar quan hem definit el socialisme com un tipus de formació social en transició, mai com un mode de producció específic. Per a més informació, vegeu ALÒS [1988b], pàg. 5-13.

tota la vasta experiència acumulada en més de cinquanta anys de construcció socialista als països germans de la comunitat socialista.

«En fi, que l'aplicació pràctica dels principis leninistes en la direcció de l'economia ha d'adequar-se al nivell de desenvolupament assolit per les forces productives, les relacions de producció i el sistema de direcció vigent en l'economia del país que es tracti».

Quant a la classificació del principis de direcció, en la literatura sobre la direcció ha aparegut gran quantitat de principis, puix que cada autor, segons els objectius de les seves obres, fa més èmfasi en uns més que en altres i, a més a més, no existeix una denominació única per a cada principi. En general, queden dividits en dos grans grups: els principis particulars i els principis generals de direcció; els primers reflecteixen determinades funcions del sistema de direcció, mentre que els segons constitueixen una concreció dels principis de direcció de la societat socialista com a sistema integral.

Ací farem exclusivament menció als principis generals, ja que els particulars són inclosos dins de cada esfera de l'activitat del sistema de direcció. Els principis generals representen els principis fonamentals, per la qual cosa cal estudiar-los en la part metodològica del sistema de direcció de la societat socialista. «Els principis [generals] de direcció actuen en una estreta interrelació, simultàniament, formant un tot; en aquesta integració dinàmica es fonamenta el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982b], pàg. 72).

Vegem alguna definició dels principis generals abans de passar a les diferents postures sobre llur classificació i llur anàlisi. Primer, fent una semblança, exposarem la definició general del concepte de principis de la ciència que «trata de les tesis inicials i determinants que reflecteixen i sintetitzen els aspectes més importants i essencials de l'activitat cognoscitiva i pràctica de l'home» (FONTE REYES [1984a], pàg. 11).

Ara podem ja presentar una definició dels principis generals de la direcció: «Entenem per principis generals de direcció científica de la societat socialista les regles fonamentals d'activitat dels organismes i dels homes cridats a dirigir els processos econòmics i socials». (AFANASSIEV [1978], pàg. 257). En expressió de GARCIGA ([1986], pàg. 39), «els principis generals de direcció representen, per dir-ho així, els principis fonamentals de la direcció de la producció socialista. [...] reflecteixen de forma completa i exacta tots els trets qualitius nous que són presents en la societat socialista».

Podem passar, a continuació, a conèixer quins són aquests principis, en opinió de diversos autors. Com veurem, la majoria han formulat aquests principis de direcció tot seguint els establerts per LENIN, i en correspondència amb les condicions històrico-concretes del desenvolupament de les forces productives i les lleis objectives en les condicions del socialisme.

D'aquesta manera, AFANASSIEV ([1978], pàg. 404-405) cita els següents vuit principis: el centralisme democràtic, l'objectivitat, el caràcter concret, l'optimització i l'eficàcia, la baula fonamental, l'estímul, la gestió territorial per branques i la conjuminació dels principis socials i estatals.

OMAROV ([1977], vol. 1, pàg. 38-42) n'assenyala els següents: el centralisme democràtic, l'optimització de la proporció entre la centralització i la descentralització, la unitat de cada sistema de direcció en tots els seus nivells, l'observança de la proporcionalitat en els elements del sistema, la responsabilitat personal per les tasques, la conjuminació dels interessos socials, col·lectius i individuals, i el caràcter integral de l'enfocament polític i econòmic en la solució dels problemes de la direcció ¹⁰.

Per a VARLAMOV ([1985], pàg. 75) aquests principis són: el centralisme democràtic, l'objectivitat, el caràcter concret, l'optimització, l'eficàcia, la determinació de la baula principal, l'estímul, la direcció sectorial/territorial i la conjuminació dels interessos estatals i socials. Aquest autor fa, doncs, una compilació dels principis assenyalats per AFANASSIEV [1978].

Vejam ara quines són les aportacions cubanes sobre el tema. Com comprovarem immediatament, no hi ha gaires innovacions.

HERNANDEZ GONZALEZ ([1982b], pàg. 74) en cita els següents: el centralisme democràtic, l'enfocament político-econòmic en la direcció, la discussió col·lectiva i la responsabilitat única, la responsabilitat material, la conjuminació dels interessos socials, col·lectius i individuals, i l'optimització i l'eficiència de la direcció.

¹⁰ En la direcció de les empreses industrials, aquest autor n'indica els següents: la unitat de la direcció política i econòmica, el centralisme democràtic, la direcció unipersonal i la participació dels treballadors en la direcció de l'empresa, i els requisits bàsics formulats als quadres de direcció (OMAROV [1983], pàg. 39-43).

CARNOTA ([1981], pàg. 31-41) en distingeix: el centralisme democràtic, l'objectivitat, el caràcter concret, les proporcions òptimes i l'eficàcia, la base fonamental, l'estímul, la unitat d'objectius entre el partit, l'administració i el sindicat, el control en tots els nivells i la subordinació de l'interès individual al col·lectiu.

Per a FONTE REYES ([1982a], pàg. 12) són: «el centralisme democràtic; la unitat de la direcció política i econòmica; la conducció planificada de l'economia nacional i la conjuminació de la direcció i de la planificació per branques i territorial; el comandament únic i el caràcter col·lectiu de la direcció; la correcta selecció, ubicació i formació dels quadres; l'interès material i l'estimulació moral; l'organització científica de la producció i del treball; l'àmplia organització del control; i la crítica i l'autocrítica».

En fi, MARTELL ([1980], pàg. 12) estudia els següents principis: centralisme democràtic, comandament únic i direcció col·lectiva, incorporació de les masses a la direcció, combinació d'estímuls morals i materials, responsabilitat personal i material, i unitat d'allò polític i d'allò econòmic.

El que farem en les pròximes pàgines serà l'estudi sintètic de bona part d'aquests principis. Primer analitzarem tots aquells admesos per tots els autors, per entrar després en alguns amb menys grau d'acceptació.

3.3.1. EL CENTRALISME DEMOCRÀTIC.

Tots els autors coincideixen a considerar aquest principi com el capdavanter i el més important. Això queda ben palès en la

frase següent: «el més important dels principis de la direcció socialista és el principi del centralisme democràtic. És el principi general de la direcció. S'utilitza a tots els nivells de la societat socialista i és propi únicament del socialisme, tot constituint el seu avantatge més important» (VARLAMOV [1985], pàg. 68).

Els principis enumerats pels diferents autors són indispensables per a la direcció socialista. Encara que els estudiarem per separat, entre tots aquests hi ha una íntima interrelació, en la qual el paper predominant correspon al principi del centralisme democràtic.

L'essència d'aquest principi consisteix en la conjuminació, en la unitat, de la democràcia i la centralització. La primera va referida a la plenitud del poder dels treballadors, de llur iniciativa, del caràcter electiu de llurs òrgans dirigents i dels mateixos dirigents, i del deure d'aquests de retre comptes a les masses; la segona és la gestió des d'un centre únic, la subordinació de la minoria a la majoria, el comandament unipersonal i la rigorosa disciplina.

Aquest principi té els seus orígens en la Lliga dels Comunistes, fundada per MARX i ENGELS, entre d'altres. Més tard, s'aplicà a la I Internacional, i sobre aquest principi LENIN constituí el Partit Socialdemòcrata de Rússia. De llavors ençà, s'ha aplicat a tots els països socialistes, tot i que inclou certes deficiències pràctiques —predomini de la centralització sobre la democràcia—, producte fonamentalment —no exclusivament, però— del caràcter de transició de les formacions socials socialistes i de l'existència d'un únic sistema econòmic mundial, que

és el capitalista, si bé certs elements superestructurals dels mateixos països socialistes han aguditzat la desproporció.

El centralisme democràtic permet de coordinar la gestió científica de tota la societat amb la de cadascuna de les baules del sistema social (empreses, sectors, districtes, collectivitats concretes, etc.). El centralisme democràtic «conjumina la direcció única amb la iniciativa i l'activitat creadora en la base, amb la responsabilitat de cada organisme estatal i cada funcionari per la missió encomanada» (CONSTITUCIÓ SOVIÈTICA [1982], pàg. 8).

Aquest principi encara es pot formular de forma més específica i, de cara als nostres fins en la present investigació, més efectivament de la següent manera: «el principi del centralisme democràtic consisteix a combinar, justament i proporcional, la presa de decisions en el nivell central amb la independència, creativitat i iniciativa dels nivells inferiors de direcció [...]. Respon a la necessitat que existeixi una adequada independència, en el cas de l'economia, dels òrgans locals (empreses) i dels òrgans de l'administració central de l'estat (ministeris)» (MARTELL [1980], pàg. 13-14).

La centralització no exclou, sinó que requereix, la participació creadora i independent de la resta d'anelles del sistema en l'exercici de la direcció, i això a causa que els nivells inferiors dominen aspectes concrets i detallats dels problemes específics; és a dir, a les formacions socials socialistes la possessió efectiva dels mitjans de producció correspon a les empreses ¹¹.

¹¹ Sobre aquest concepte i l'aplicació al socialisme, vegeu ALÒS [1988a], pàg. 82-86, i [1988b], pàg. 11.

La base econòmica del centralisme democràtic és la propietat socialista sobre els mitjans de producció. Gràcies a aquesta, es pot i s'ha de centralitzar, a escala de tota l'economia nacional, les funcions més importants de la direcció econòmica; alhora, el centralisme democràtic suposa la independència econòmica de les unitats econòmiques; la centralització no s'estén a la solució de totes les tasques, sinó que deixa de banda les labors econòmiques locals i les formes concretes i específiques de posar en pràctica, a les unitats productives, les directives del centre.

La centralització abasta la solució dels problemes més importants de la vida econòmica de la societat. Entre aquests tenim: la formació de l'estructura i de les proporcions de l'economia nacional, la determinació dels ritmes i orientacions del desenvolupament econòmic de la societat, la coordinació i ajust dels plans locals, l'aplicació de l'única política estatal en el progrés tècnic, en les inversions, en la distribució de la producció, en la remuneració del treball, els preus i les finances, així com el sistema únic de comptabilitat i estadístiques.

Queda assegurat, per tant, el paper rector de la direcció centralitzada de l'economia i la supeditació efectiva de l'activitat de les unitats econòmiques relativament aïllades als interessos generals de desenvolupament de la producció social en general. L'autonomia econòmica es realitza en el marc de les limitacions que deriven del paper rector de la direcció econòmica centralitzada.

La direcció de l'economia es duu a terme sobre els plans estatals de desenvolupament econòmic i social, tot utilitzant-hi

l'autofinançament, el guany, el cost productiu i altres palanques i estímuls econòmics.

La base tècnico-material del centralisme democràtic és la indústria, suport de la producció socialista moderna i el seu perfeccionament mitjançant la revolució científico-tècnica. L'especialització més fonda és un tret específic de la societat actual, així com l'aparició de noves branques productives, noves esferes de la vida social, etc.

La base sòcio-política del centralisme democràtic és l'absència de classes antagòniques, la unitat sòcio-política de la societat ¹². La base espiritual del centralisme democràtic és el marxisme-leninisme.

«Aquest principi assegura el caràcter centralitzat i planificat, l'àmplia iniciativa i democràcia en el funcionament i el desenvolupament del sistema social, ofereixen un vast camp per al desplegament de la iniciativa dels [...] treballadors. És la manifestació concreta de la dialèctica del tot i de les parts en el desenvolupament de la societat, el paper rector i determinant del tot i la relativa independència de les seves parts» (AFANASSIEV [1978], pàg. 260-261).

El centralisme no ha de ser absolutitzat, car en cas contrari es converteix en burocràcia. Per tant, el Ciència de la Direcció no té res a veure amb la implantació de la uniformitat des de dalt, ni amb l'anarquia. La unitat en allò fonamental i essencial ha de facilitar la diversitat en els detalls i peculiaritats dels aspectes concrets.

¹² Sobre l'existència o no de classes antagòniques i la unitat sòcio-política de la societat socialista, vegeu: ALÒS [1988a], pàg. 83-84, i [1988b], pàg. 11.

El més difícil i important en l'aplicació del principi del centralisme democràtic és el problema de la conjuminació òptima del centralisme i de la democràcia, de la mesura concreta de cada un d'aquests. La darrera dependrà, és clar, del nivell de desenvolupament de la producció, de l'estat de les relacions socials i de les condicions històriques concretes.

Aquesta coordinació òptima s'aconsegueix quan es donen les següents condicions:

a) que la centralització no es porti a l'absolut, sinó que s'apliqui sobre la base d'una àmpli democràcia, de la incorporació d'un nombre cada cop més gran de treballadors a la tasca de direcció; en cas contrari, la democràcia es torna formal;

b) que la democràcia ha d'aplicar-se dins del principi centralitzat planificat, dins del quadre de l'organització i la disciplina socialista, ha de respondre als interessos de la societat i contribuir a l'assoliment de la meta comuna; en cas contrari, la democràcia resulta hipertrofiada i esdevé únicament demagògia; la democràcia socialista implica un alt grau de disciplina i organització i l'observança dels principis ètics de la societat. És, per tant, una disciplina conscient;

c) la rigorosa delimitació i compliment de les funcions dels òrgans centrals, de les organitzacions locals i les col·lectivitats; la missió dels òrgans centrals és determinar les tasques més generals i cardinals de la direcció de la societat, sense intervenir en la labor corrent i operativa de la direcció.

Hom pot parlar de democràcia directa quan és la mateixa població qui resol directament, amb la seva participació, els problemes de direcció, i de democràcia indirecta quan aquests problemes són resolts per mitjà d'organismes representatius per elecció. La primera es manifesta més clarament en l'escala local, sobretot en les collectivitats de treball, i la segona més a nivell nacional, de tota la societat.

Els països socialistes concedeixen molta importància -tot basant-se en afirmacions de LENIN- a la conjuminació de la direcció col·lectiva: d'una banda, el comandament unipersonal i, de l'altra, la responsabilitat personal del dirigent.

En fi, aquest principi permet complir una important labor de gestió: «permet conjuminar la unitat i la integritat, la possibilitat i la necessitat de direcció conscient de l'economia socialista i de tota la societat amb la direcció model, basada en la ciència, de les distintes baules del sistema social i de la producció social, de les distintes zones, empreses, etc.» (AFANASSIEV [1978], pàg. 268).

3.3.2. L'OBJECTIVITAT.

Com ja hem vist en pàgines anteriors, els processos socials es produeixen sobre la base de lleis objectives, les quals caracteritzen els aspectes més importants de la vida social i del seu desenvolupament. Per tant, «no és possible dirigir científicament si no es té en compte el mecanisme d'acció de les lleis objectives que regeixen el desenvolupament social, així com les condicions objectives i concretes de la societat» (GARCIGA [1986], pàg. 39).

La direcció de la societat socialista és impossible sense el coneixement i la utilització d'aquestes lleis. «L'estricta observança de les exigències de les lleis objectives, el fet de tenir en compte les possibilitats reals i l'estat efectiu de la societat constitueixen el principi important de la direcció científica, el principi de l'objectivitat» (AFANASSIEV [1978], pàg. 271).

El coneixement de les lleis objectives és la base de la direcció científica dels processos socials. El que les lleis de la societat socialista no es manifestin mitjançant forces cegues, sinó per mitjà de l'activitat conscient i orientada dels homes, no significa que no tinguin un caràcter objectiu. La raó és que les metes que els homes es plantegen, així com llurs actes, vénen determinats per condicions objectives, independents de la voluntat i consciència dels homes, vénen detrmnats pel nivell de desenvolupament de les forces productives, pel caràcter de les relacions socials —sobretot les econòmiques— i per l'estat de la cultura de la societat. Tot intent d'anar en contra de les lleis, mena a greus fracassos, errors i conseqüències indesitjables.

«La direcció científica no és altra cosa que la realització de les exigències de les lleis objectives, de les tendències progressives pròpies de la societat socialista. La naturalesa de les lleis objectives del socialisme és tal que sempre hi ha la possibilitat de conèixer-les i utilitzar-les. La societat socialista sols pot desenvolupar-se amb èxit quan els homes dominen les lleis objectives i dirigeixen conscientment els processos socials. En el socialisme, els homes hi estan interessats a conèixer i utilitzar les lleis, ja que aquestes responen plenament a llurs interessos vitals. Conseqüentment, el coneixement de les lleis arriben a ésser una premissa indispensable de la direc-

ció científica de la societat. El principi de l'objectivitat és incompatible amb el subjectivisme, l'essència del qual consisteix a fer cas omís de les condicions objectives, de les lleis objectives que regeixen el desenvolupament de la societat. Ensenms, aquest principi es troba en contradicció amb l'espontaneïtat, car la direcció científica implica l'activitat subjectiva dels homes basada en el coneixement de les lleis objectives» (AFANASSIEV [1978], pàg. 272).

Valgui aquesta llarga cita per palesar els punts fonamentals d'aquest principi: la base de la seva existència en el socialisme, la diferència en relació amb el capitalisme, i la seva distinció en relació al subjectivisme i l'espontaneïsm.

Paga la pena establir netament la relació entre els factors objectiu i subjectiu sobre aquest tema. El factor subjectiu —el paper dels individus— en el socialisme és força important. Ara bé, només pot acomplir un paper decisiu quan han madurat les condicions objectives per al compliment de tal o tal tasca, quan es fonamenta en les condicions objectives, en les lleis objectives del desenvolupament de la societat. Si s'oblida la base objectiva, aleshores el subjectivisme esdevé voluntarisme, sense poder assolir les tasques establertes.

Alhora, les lleis objectives, per si mateixes, fora de l'activitat conscient dels homes, no asseguren automàticament l'èxit en l'acompliment de les feines. L'abandonament de les coses perquè rutllin per si mateixes, amb la sola confiança en les lleis objectives, tampoc és cap solució. Aquest principi requereix d'una anàlisi efectiva de l'estat real de les coses, que hom tingui en compte les contradiccions i dificultats existents en la societat socialista. Què significa revelar i superar

les contradiccions? Abans de tot, denota el coneixement de les lleis del socialisme, l'advertiment a temps de l'incompliment de llurs exigències, la supressió de les desviacions, tot corregint la conducta del sistema d'acord amb les imposicions de les lleis objectives.

Les lleis objectives no són lleis aïllades, ans al contrari, constitueixen tot un conjunt, un sistema, anomenat el sistema de lleis objectives, inherents a la societat socialista. És un sistema per tal com les lleis estan concatenades, s'entrellacen i coordinen. Únicament tot el sistema de lleis forma el quadre complet de l'organisme social.

La direcció científica no es redueix al coneixement de les lleis, sinó que la seva missió principal és utilitzar-les, ço és, posar en harmonia les exigències de les lleis amb la mateixa activitat subjectiva dels homes. Per a això, cal conèixer les regularitats i els principis que presideixen la utilització de les lleis de la societat, com a lleis d'interacció de la societat amb l'ambient social i natural.

Tot això pressuposa la revelació del mecanisme d'acció de les lleis i dels objectius que hom vol aconseguir amb les lleis descobertes, com també el grau de disposició dels homes, del factor subjectiu, per utilitzar-les amb la finalitat d'acomplir les labors plantejades. Per aquest motiu, hom pot entendre les lleis objectives que regeixen l'aplicació de les lleis socials, en certa mesura, com una síntesi complexa, com una interacció de lleis objectives de la societat i l'activitat subjectiva dels homes, en suma, de les condicions objectives i del factor subjectiu.

En resum, «l'estudi de les lleis objectives, així com dels principis, les formes, les possibilitats, els límits, les vies i els mitjans d'aplicació de les lleis de la societat per part del factor subjectiu, amb el fi d'assegurar el funcionament òptim i el desenvolupament del sistema socialista és, precisament, al capdavant, el contingut del principi de l'objectivitat en la direcció de la societat» (AFANASSIEV [1978], pàg. 280) ¹³.

3.3.3. EL CARÀCTER CONCRET.

No s'ha de confondre, amb el principi anterior, el fet que no n'hi ha prou de formular les lleis en termes generals, solament esquemes abstractes, útils per a tots els casos. També cal estudiar el contingut concret dels processos i de les lleis que els expressen, com actuen les lleis, com es manifesten en les condicions concretes i quines conclusions cal extreure'n per a l'activitat pràctica. Per aquest motiu, és necessari fer referència a aquest principi de la labor de direcció de la societat, el del caràcter concret.

«L'essència d'aquest principi es manifesta en l'estreta vinculació existent entre els processos de direcció i la informació; tots dos són inseparables. Per tant, per a dirigir científicament, hom requereix conèixer amb exactitud els processos reals i concrets que tenen lloc en la societat i cadascuna de les seves baules i esferes d'activitat» (GARCIGA [1986], pàg. 40).

A tal fi, una missió important del procés de direcció és revelar i superar a temps les contradiccions concretes de la vida

¹³ Aquest principi serà estudiat àmpliament al capítol 4, amb els mecanismes d'acció i d'utilització de les lleis econòmiques objectives del socialisme.

real. «Dirigir de manera concreta significa dirigir sobre la base d'una informació fidedigna i científicament ordenada sobre l'estat intern de l'objecte de direcció i sobre les condicions externes enmig de les quals funciona aquest darrer» (AFANASSIEV [1978], pàg. 281).

La informació és, en aquest sentit, el material vital concret que ajuda a descobrir noves lleis, a puntualitzar les ja conegudes, a revelar les manifestacions concretes de les lleis i a traçar sobre aquesta base els objectius, la forma de procedir dels homes d'acord amb les exigències de les lleis objectives. La informació, és clar, ha de ser fidedigna ¹⁴, que permeti de conèixer els processos reals i concrets de la vida, que permeti d'advertir a temps els errors i obstacles que impedeixen d'aconseguir l'objectiu i de superar-los.

El volum i l'orientació de la informació han de correspondre a les funcions que aconsegueix el subjecte concret de direcció. Així, a les baules inferiors es concentra la informació operativa, corrent; a les intermèdies, la periòdica; i a les superiors, l'estratègica. A dalt hi ha menys volum d'informació, però és molt més important, profunda i sintètica.

L'organització racional dels processos d'informació és un dels elements de la direcció científica, és un element indispensable perquè sigui concreta. Una missió important, doncs, dels òrgans de direcció i dels dirigents és la capacitat de recollir la informació social indispensable, ordenar-la i analitzar-la a fons.

¹⁴ Vegeu supra el capítol 1, § 1.2.D), i el capítol 3, § 3.2.

Hem de recordar a aquest efecte que les lleis objectives es manifesten en la vida concreta mitjançant els actes dels homes, els quals es guien en llur capteniment per determinats objectius, sentiments i pensaments. Aquests últims queden palesats per mitjà de llurs accions individuals i socials, dels fets individuals i socials. Naturalment, ací és de molta major incidència l'aspecte social que no pas l'individual, sense oblidar, però, que els primers només existeixen com a síntesi i sistematització dels segons.

Per poder passar dels fets concrets als socials cal organitzar un sistema científic d'informació social basat, no tant en la quantitat, com en la qualitat de la informació, del seu grau òptim o unitat convenient d'ambdós aspectes, d'allò indispensable i allò suficient.

En la societat socialista el sistema d'obtenció d'informació social té els següents components:

a) Les investigacions sociològiques concretes estudien les relacions socials formades en els sistemes socials de diversos nivells d'organització, de posar al descobert la dinàmica de les esmentades relacions, i valent-se dels avenços de multitud de ciències. Permeten analitzar la diversitat de circumstàncies empíriques, en les quals actuen i s'exterioritzen les lleis generals. Per tant, ajuden a orientar-se entre el munt de relacions socials. La seva importància rau en el fet que ajuden a descobrir els elements i el funcionament del sistema social, així com les connexions estructurals i funcionals i les tendències inherents. A més, ofereixen material per a la síntesi i per a revelar noves lleis, que, al seu torn, poden ésser usades per a perfeccionar el sistema de direcció. El seu contingut, per conse-

güent, és el coneixement dels components i dels paràmetres en llurs connexions i dependències del sistema social.

Els elements psicològics hi juguen un paper destacat. De moment, són poques les investigacions d'aquest caire lligades directament als problemes de direcció. A fi de millorar en aquest aspecte, cal ampliar els estudis concrets en la indústria, és a dir, cal una sociologia industrial per contribuir a l'elevació de l'eficàcia de la indústria socialista, base de les transformacions socials i mitjà de millorament del nivell de vida.

També és important disposar d'una sociologia de la ciència, per conèixer les condicions i conseqüències socials del progrés científico-tècnic. En tot cas, convé recordar que totes aquestes sociologies concretes formen part de la sociologia general, del mateix Materialisme Històric, i que les primeres forneixen de noves dades i investigacions, que permeten la millora del coneixement de la realitat social a càrrec del segon.

b) L'estadística, com a mètode d'investigació de fenòmens massius, produïts en qualsevulla societat. Tot i que cada un d'aquests fenòmens contingui elements casuals, llur conjunt oculta sempre una necessitat objectiva, una tendència. L'estadística és el mitjà de coneixement que permet sistematitzar els fenòmens amb desviacions casuals i advertir la munió de regularitats objectives que són índex de connexions causals, de lleis i tendències objectives.

«En certes condicions molt generals, el resultat de l'acció conjunta de gran nombre de causes i condicions individuals (amb elements d'ordre casual) no depenen gaire de la casualitat» (NEMTXiNOV [1952], citat a AFANASSIEV [1978], pàg. 289). Aquí

resideix l'essència de la llei dels grans números, en què es basa l'estadística. Aquesta llei també existeix en el socialisme, encara que la direcció planificada de la societat li imposa certes restriccions. La seva missió «consisteix a organitzar l'observació i l'anàlisi dels processos que es produeixen en la vida social, organitzar el mesurament del grau en què l'activitat dels òrgans dirigents correspon a les exigències de les lleis objectives» (AFANASSIEV [1978], pàg. 289).

La seva tasca no és tan sols registrar els resultats, sinó valer-se de l'anàlisi de les regularitats i factors objectius per a predir els esdeveniments, i ajudant, així, els òrgans de direcció a prendre les mesures que evitin els fenòmens indesitjables. Per tant, l'estadística ha de mostrar el lloc i el paper de cada factor en el procés general, revelar les relacions entre causes i efectes i assenyalar-ne els punts febles. La branca més desenvolupada, dins del camp social, és l'econòmica, restant les altres més endarrerides, la qual cosa és una rèmora que s'ha de superar.

c) L'experiment social, que implica cert canvi artificial de les relacions socials, sobretot relacions de direcció, en una escala relativament petita, amb la finalitat d'estudiar-les, d'elaborar sobre aquesta base formes eficaces de direcció del sistema, i d'aplicar-les després en la vida social pràctica. Una peculiaritat específica és que l'objecte de direcció sotmès a experiment no es pot prendre en forma pura, tal com existeix en el sistema de relacions socials, ni s'hi pot exercir, de manera pura, un efecte orientat a fins concrets.

Tot objecte social guarda una relació orgànica amb multitud d'altres objectes, tot constituint un sistema de connexions socials. Per aquest motiu, l'experiment social és impossible a

escala de tota la societat, i molt dificultós a escala limitada, amb dificultats addicionals de control i de còmput. Tot això obliga a grans exigències als experiments socials: que el procés social admeti canvis de règim de funcionament, que es puguin tenir a temps les dades de partida per a complir les tasques, que es pugui controlar la marxa de l'experiment, que el canvi de règim de funcionament no ocasioni pèrdues i que es mantingui el caràcter específic qualitatiu de les relacions socials pròpies del sistema. La condició principal és que l'efecte artificial sobre l'objecte social no n'alteri el funcionament i desenvolupament normals. L'experiment social permet d'estudiar els processos de direcció en tots llurs aspectes.

d) El contacte directe amb les masses ofereix una font important d'informació directa i fidedigna. El continu contacte amb el poble és una condició necessària de la labor concreta de direcció. Cal estudiar l'opinió pública de forma meditada i sistemàtica, que en paraules de LENIN s'expressa així: «sols podrem governar si sabem expressar amb encert el que el poble pensa» (LENIN [1960], vol. 3, pàg. 725) ¹⁵.

3.3.4. L'OPTIMITZACIÓ I L'EFICACIA.

Aquest principi enclou l'objectiu principal de la direcció de la societat i dels processos que la componen. La seva essència «consisteix a assegurar l'acompliment de les tasques en el termini més curt possible i amb la despesa mínima de mà d'obra i de recursos materials i financers» (AFANASSIEV [1978], pàg. 299).

¹⁵ A "Informe polític del Comitè Central del PC (b) de Rússia, a l'XI Congrés del PC (b) de Rússia", pronunciat el 27 de març de 1922.

Per tant, allò principal és el règim d'economies, l'ús racional i calculat dels recursos, l'evitació de pèrdues i de despeses improductives. Les possibilitats més grans de fer economies rauen:

a) en la reducció de les despeses materials, tot contribuint a l'estalvi de treball viu, la reducció del cost de producció i dels preus; tot això s'aconsegueix amb la introducció de noves tècniques, tecnologies i dissenys perfeccionats que permetin reduir les pèrdues i els rebuigs industrials, elevant la qualitat de la producció, amb l'emprament de nous materials i la revisió de les normes de consum de materials, i una normació i formació de preus amb un nivell científic superior;

b) es pot estalviar treball humà viu, sobretot per la via de l'organització científica del treball, de tot tipus de treball, inclòs el de direcció, amb la disminució de les despeses de direcció i d'administració;

c) quan les inversions de fons fixos hom les fa d'acord amb sistemes que preveuen la solució de tots els aspectes del problema plantejat, és a dir, que la construcció d'una obra impliqui l'estudi previ del desenvolupament de la corresponent base de matèries primeres requerides, així com la mà d'obra, mitjans de transport, vies de venda de la producció, etc.;

d) també implica una actitud acurada en relació amb la natura, les riqueses naturals i la terra.

Tots els punts anteriors s'assenten, d'una banda, sobre l'autogestió financera o càlcul econòmic, que permet la coordinació de les diferents classes d'interessos de la societat socia-

lista, que respon tant als interessos socials, com als col·lectius i als individuals, amb l'aplicació dels estímuls materials, a més dels morals. De l'altra, hi ha el conjunt dels plans de desenvolupament sòcio-econòmic, sobre la base de la preparació de diverses variants, per escollir-ne les més adients en cada moment.

L'elecció del criteri òptim va lligada a l'elecció d'un o més paràmetres coordinats, el valor numèric del/s qual/s hom pren com a unitat de mesura de l'eficiència del funcionament del sistema. El més important de tots és el de la durada del temps. En darrer terme, hom pot afirmar que l'optimització es redueix a l'estalvi de temps, tot tenint en compte la seva vinculació a l'espai, a l'estructura espacial del sistema, ja que únicament la distribució racional dels elements del sistema és capaç d'assegurar l'estalvi de temps.

L'optimització del pla pressuposa, és clar, l'estructura més propícia de l'economia i de totes les esferes de la vida social, el desenvolupament de les branques que ofereixen les millors perspectives i el màxim aprofitament dels avenços de la ciència i de la tècnica. La tasca principal és elaborar un criteri únic de les proporcions per a tota l'economia.

De tota manera, l'optimització de la planificació és un tema, ara com ara, irresolut per a tota l'economia, i que només té solucions en casos sectorials i per branques, els quals estan tenint un auge important en alguns països socialistes ¹⁶.

Cal recordar també la importància de l'organització racional de la base per a la normació, de la gran diversitat de normes

¹⁶ Sobre el tema de la planificació òptima hi ha tot un reguitzell de bibliografia específica, que ací no especificarem.

tècniques. És necessària, per consegüent, la fixació detallada i científicament comprovada del conjunt d'aquestes normes.

«El principi de l'optimització aplicat a l'economia significa, en realitat, el compliment de la llei d'edificació de l'economia en la societat socialista, la llei de l'obtenció dels màxims resultats amb el mínim de despeses. Amb aquest objecte, cal veure fins a quin punt correspon a les exigències de la dita llei el sistema de preus planificats, els coeficients d'eficàcia econòmica i de rendibilitat. És particularment important establir la relació entre els preus i el valor» (AFANASSIEV [1978], pàg. 306-307). Tots aquests són punts bàsics del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista.

En fi, l'optimització significa la concordança dels interessos de tota la societat amb els dels col·lectius (siguin de les distintes branques, agrupacions de producció, empreses, etc.) i els dels individus.

3.3.5. LA BAULA FONAMENTAL.

«L'essència d'aquest principi consisteix a determinar i donar solució a aquelles tasques que, dins del conjunt de fenòmens i esdeveniments, resulten clau per a la realització exitosa de les activitats del govern» (GARCIGA [1986], pàg. 40).

La direcció de la societat —igual que la de qualsevol objecte social— és un sistema, un conjunt de feines recíprocament lligades. Les esmentades tasques, però, no són iguals, ni per llur importància, ni per llur lloc en la cadena general, ni pels mitjans, ni pel temps de llur compliment. Per tant, cal cercar en

aquesta cadena la baula fonamental, la tasca bàsica, el compliment de la qual permeti resoldre tot el conjunt de problemes. Cal descobrir en tot moment la baula decisiva, aquella que cossola tot el sistema, que l'uneix. De la mateixa manera que tot el sistema, la causa bàsica, la baula fonamental, no és permanent ni immutable, sinó que adquireix noves manifestacions concretes en cada etapa del desenvolupament de la societat.

Unes baules mantenen llur paper rector al llarg d'un prolongat període, constituint així la base de l'evolució estratègica del sistema. D'altres, que formen la base de l'evolució tàctica del sistema, apareixen al primer pla en virtut de determinades circumstàncies concretes i normalment passatgeres. Per exemple, l'acceleració del progrés científic-tècnic és una baula estratègica i el foment de l'economia agro-pecuària ho és de tàctica.

Des del punt de vista econòmic, «l'economia es converteix en una gran cadena, tot existint una gran interrelació entre totes les seves baules, però de tal forma que sempre n'hi ha una que determina les altres. Aquesta baula fonamental varia d'acord amb la situació històrico-concreta. [...] Al nostre país [Cuba], per exemple, la tasca fonamental en l'actualitat, des del punt de vista de la Direcció de l'Economia, és la implantació del SDPE» (MORALES VENA et al. [1981], pàg. 1).

En tot cas, no és sempre fàcil precisar la baula fonamental. Per a això, cal conèixer a la perfecció tots els problemes del sistema i llurs tendències, i preveure l'esdevenidor.

3.3.6. L'ESTÍMUL.

La direcció dels homes depèn en gran mesura de l'eficiència en la direcció dels processos econòmics i socials. Ara bé, els homes són éssers vius, que pensen i treballen, que posseeixen determinats interessos, aspiracions i demandes, i tot això ho fan sota certs factors i estímuls, que cal tenir presents a l'hora de governar amb encert els homes i organitzar-los per a complir les feines establertes. Per tant, «una important missió de la labor de direcció és l'estímul eficaç de l'activitat laboral i social dels homes» (AFANASSIEV [1978], pàg. 315).

La conducta dels homes i els factors de llur activitat són condicionats per motius ideològics, però aquests solament es poden explicar partint de llurs demandes, les quals, naturalment, es reflecteixen en llurs caps, en forma de consciència. Així doncs, les demandes —i, més concretament, les necessitats— ocupen el lloc principal entre els factors estimulants dels actes i del capteniment dels homes i llur activitat creadora.

Les necessitats —que en la societat socialista apareixen en bona mesura en forma de demandes— són varies, ja siguin personals, collectives i sòcio-històriques. N'hi ha de materials, espirituals i socials (compartides amb altres persones). La satisfacció de les materials és una premissa necessària per a la satisfacció de les espirituals. L'home no pot viure ni actuar sense satisfer-ne les necessitats. És precisament la necessitat de satisfer-les allò que l'impulsa a l'acció, i no tan sols per part de l'individu, sinó també de les collectivitats humanes, les classes socials i tota la societat. Les necessitats són un poderós factor de desenvolupament de la producció material i espiritual.

Les necessitats, però, no són només un factor de foment de la producció, sinó, a més a més, de la formació i desenvolupament de les relacions socials i del mateix home; les necessitats uneixen els homes i contribueixen a les relacions entre ells, ja que els agrupen en collectivitats i societats, puix que cada persona, per satisfer les seves pròpies necessitats ha d'entrar en relació amb qui produeix i/o posseeix els mitjans de satisfacció d'aquelles. La vida i el desenvolupament de l'home són inconcebibles sense la satisfacció de les seves necessitats, i com més àmplies i variades són i millor són satisfetes, més perfecte és l'home i la societat a la qual pertany. Per tant, l'objectiu de la societat socialista és satisfer tan bé com pugui les necessitats de l'home.

Les necessitats tenen un caràcter doble: d'una part, són objectives, atès que es formen sota la influència de condicions objectives, en especial la producció i, a més, per ésser d'aital índole el mateix objecte de la seva satisfacció. L'objecte és fora de l'home i és l'objecte de la seva necessitat. D'una altra part, també són subjectives, ja que llurs portadors són subjectes determinats (tal o tal individu, una collectivitat o la societat).

Les necessitats es fan consciència sota la forma d'interessos, metes i aspiracions. L'interès és una necessitat feta consciència, una orientació concreta de l'home per a la satisfacció d'una necessitat. Interès i necessitat van units indissolublement, tot i que no són idèntics, ja que la necessitat pot existir al marge de l'interès, mentre que, si la necessitat no s'ha fet consciència, l'home, la classe o la societat, no experimenten cap interès. L'essència de l'interès resideix en l'orientació con-

creta cap a un fi, en el moviment conscient de l'home vers un objectiu determinat, vers la satisfacció d'una certa necessitat. La necessitat expressa la relació directa home-objecte de necessitat, mentre que l'interès és la mateixa relació però de manera indirecta, mitjançant la mateixa necessitat.

L'interès és, d'una banda, una categoria subjectiva car, fora de la consciència d'un subjecte, no hi pot haver interès. De l'altra, però, per la seva font, per la seva orientació, l'interès és objectiu, determinat pel caràcter objectiu de la necessitat. Cal recordar sempre que darrera de l'interès hom troba, obligadament, una determinada necessitat.

En la societat socialista existeix una comunitat bàsica d'interessos individuals, col·lectius i socials, la qual cosa no exclou diferències d'interessos: hi ha interessos comuns i interessos específics. Hi ha una tendència objectiva a la coincidència dels interessos bàsics, com a llei del desenvolupament del socialisme. Tanmateix, aquesta tendència no es manifesta espontàniament o automàtica, sinó mitjançant l'activitat conscient dels homes i, especialment, dels òrgans dirigents. En conseqüència, una feina important de la labor de direcció és considerar i conjuminar els interessos i necessitats dels individus, de la col·lectivitat i de la societat.

és a partir d'aquí quan arribem ja al paper de l'estímul. «L'observança de les demandes [necessitats] i els interessos dels homes en el procés de direcció troba la seva expressió en l'estímul de la labor d'aquests, de llur activitat laboral i social» (AFANASSIEV [1978], pàg. 320). En efecte, en el socialisme el treball continua essent un mitjà de vida i de satisfacció de les

necessitats dels homes. La quantitat i la qualitat del treball són la mesura de les esmentades necessitats.

Per aquest motiu és molt important, en l'organització científica de la direcció dels homes, coordinar la mesura de la satisfacció de les necessitats de cada treballador amb el grau de la seva pròpia activitat laboral, amb la quantitat i la qualitat del treball que aporta. Vet aquí l'essència de l'interès material personal imposat per la llei socialista de la distribució segons el treball. Aquest interès no es limita al pagament segons el treball, sinó que inclou, a més, l'afany d'elevat la qualificació i de millorar les condicions de l'habitatge, les culturals i les del treball. Tots aquests factors van íntimament lligats a la remuneració del treball, la qual és la baula principal en el sistema d'estímul material.

Com que en el socialisme l'home no treballa aïllat sinó en collectivitat, la mesura de la seva aportació laboral -i, per això, la mesura de la satisfacció de les seves necessitats- depèn, en grau considerable, de l'aportació laboral de tota la collectivitat. L'interès material personal va, doncs, perennement unit a l'interès material collectiu. Al seu torn, cada empresa concreta no és més que una anella en el sistema econòmic del país, i el benestar de l'empresa -i de tots els seus treballadors- depèn dels èxits de l'economia nacional, de forma que queden lligats els interessos materials anteriors al social, al de tot el país.

El mateix LENIN fou conscient de la importància de l'estímul material quan recordava alguns dels errors comesos en els primers quatre anys de la Revolució Russa: «duts per una ona d'entusiasme [...] suposàvem [...] que amb ordres directes de l'estat prole-

tari podríem organitzar en les condicions del mode de producció comunista, en un país de petits camperols, la producció estatal i la distribució estatal de tot el produït. La vida ens ha fet veure el nostre error. Han calgut diverses etapes transitòries [...]. Esforceu-vos per construir [...] sòlids ponts que [...] portin al socialisme [...], no basant-vos directament en l'entusiasme, sinó en l'interès personal, en l'avantatge personal, en l'autogestió financera, valent-vos de l'entusiasme engendrat per la gran Revolució. D'altra manera no us acostareu pas al comunisme [...]. L'interès personal eleva la producció, i nosaltres necessitem, abans de tot i costi el que costi, que augmenti la producció.» (LENIN [1960], vol. 3, pàg. 661-662) ¹⁷.

«L'estímul econòmic, l'observança i la conjuminació de les demandes [necessitats] dels treballadors, basats en les exigències de les lleis objectives, esdevé un principi important de la direcció científica de la producció i de tota la societat» (AFANASSIEV [1978], pàg. 321).

Estimular significa saber determinar el lloc dels estímuls en la conducta de l'individu, de la col·lectivitat i de la societat, l'esfera de la seva activitat, el grau d'eficiència, les maneres d'utilització en cada condició concreta i les formes d'aconseguir una millor conjuminació. De més a més, cal analitzar i tenir present la dinàmica dels estímuls, dels interessos i de les necessitats, els canvis que experimenten i la correlació entre aquestes d'acord amb els canvis operats en la producció i en la vida social i espiritual, a fi de planificar científicament les produccions i els consums previstos i, per tant, la part de la Renda Nacional destinada a l'acumulació i la que va al consum.

¹⁷ A "Amb motiu del quart aniversari de la Revolució d'Octubre", escrit el dia 14 d'octubre de 1921.

Nogensmenys, l'existència de disparitats entre els diferents tipus de possessió dels mitjans de producció en la societat socialista ¹⁰ condueix a un cert grau de contradiccions d'interessos, no resolubles totalment, però que cal mantenir dins de certs límits i procurar que la tendència sigui la d'esmussar-ne les conseqüències. Naturalment, la solució definitiva només ocorrerà amb l'arribada de la formació social comunista.

Dit això, cal recordar que un tema diferent, encara que vinculat, és el d'utilitzar amb la major eficàcia possible el sistema d'estímuls en la direcció econòmica i social per a coordinar, al nivell màxim possible, els diversos tipus d'interessos. En aquest punt, les reformes econòmiques hi juguen un important paper corrector, i dins d'aquestes el principi del càlcul econòmic, de l'autonomia financera de les empreses i organitzacions productives.

Per bé que els estímuls materials són els decisius en la fomentació de l'activitat laboral dels homes, no se'ls pot separar dels estímuls morals; de fet, els primers ja impliquen una certa càrrega moral, la de salari igual a treball igual.

«Els estímuls morals del treball són, de bell antuvi, els mòbils engendrats per la revolució socialista, per la causa de la construcció del socialisme i del comunisme, són els que consisteixen en l'afany d'assolir els millors resultats del treball en benefici de tota la societat» (AFANASSIEV [1978], pàg. 326). En la mesura que hi hagi un avenç del socialisme vers el comunisme, creixerà més i més la seva importància. Allò principal del sis-

¹⁰ Vegeu ALÒS [1988a], pàg. 79-87, i [1988b], pàg. 11-12.

tema d'estímuls, com a principi de direcció, és la combinació dels estímuls materials i morals del treball.

En fi, el fet d'estimular i comptar amb les necessitats i els interessos dels treballadors constitueix un principi bàsic de la labor de direcció, la importància del qual rau en el fet que la seva aplicació implica calar en el complex mecanisme d'acció de les lleis objectives, ja que aquestes es manifesten mitjançant els actes i la conducta dels homes, moguts per determinats interessos i necessitats.

El coneixement d'interessos i necessitats és el descobriment de la direcció en què actuen les lleis, així com l'esfera i la intensitat de llur acció. Considerant i satisfent al màxim les demandes i els interessos de la població, els dirigents tenen la possibilitat d'influir en les masses i d'estimular-ne les activitats, tot oferint, d'aquesta manera, camp lliure per a la vigència de les lleis objectives.

«Només hom pot dir que les lleis del socialisme han estat conegudes degudament i que s'apliquen amb la finalitat d'assolir el funcionament i el desenvolupament òptims de la societat, quan les formes i els mètodes de direcció corresponen als interessos de la societat (la collectivitat o l'individu)» (AFANASSIEV [1978], pàg. 327).

3.3.7. LA DIRECCIÓ TERRITORIAL I PER BRANQUES.

Aquest principi descansa sobre la base objectiva de l'existència en la societat socialista d'unitats administratives terri-

torials i diferents esferes de la vida social, branques econòmiques i culturals.

Els objectes de direcció territorials administratius es dirigeixen sobre la base del principi territorial. Cada unitat territorial constitueix un complex sòcio-econòmic únic, que ocupa un lloc específic en tot el sistema social.

La direcció de les esferes de la vida social i les distintes branques de l'economia i de la cultura s'efectua per branques i sectors. Amb la direcció per branques s'aconsegueix l'especialització, que brinda, avui en dia, el mitjà més segur de perfeccionament de la producció, dels serveis socials i d'altres. L'especialització permet grans possibilitats d'eleva la productivitat del treball, de millorar la qualitat de la producció, de perfeccionar els serveis a la població i de fomentar la cultura, la ciència i l'ensenyament.

Les dues formes de direcció —la territorial i la per branques— s'entrellacen estretament. Per això, cap de les dues pot assegurar, de forma separada, la direcció completa. En conseqüència, en la societat socialista cristal·litza un únic principi de direcció, el territorial i per branques alhora. La seva essència consisteix en el fet que diferents objectes de direcció obeeixen a una direcció doble: en alguns casos, sobretot de caràcter sòcio-polític, són governats pels organismes territorials; en la resta de casos, els referents a llur especialitat, són dirigits per òrgans ordenats per branques. D'aquesta manera, hom conjumina el principi vertical (per branques) amb l'horitzontal (territorial).

En l'aspecte econòmic, en l'actualitat —i en general en el passat— als països socialistes s'ha aplicat amb més vigor el principi vertical que no pas l'horitzontal. A fi i efecte de superar aquestes anomalies, avui hom treballa en la creació de complexos territorials de producció (per exemple, els complexos agro-industrials), de forma que el nucli de la branca sigui l'agrupació territorial d'empreses de producció, sobre la base del càlcul econòmic. L'objectiu és que les agrupacions puguin encarregar-se de diverses funcions operatives que, ara per ara, retenen els ministeris. Aquestes agrupacions territorials tenen llur camp preferencial d'actuació en el cas dels serveis, perquè estan directament vinculats a la població.

3.3.8. LA CONJUMINACIÓ DELS PRINCIPIS SOCIALS I DELS ESTATALS.

Aquest principi tracta de «atényer, com més va més, la participació de les masses en la direcció dels afers socials» (GARCIGA [1986], pàg. 40-41) (subratllat: L1.A.).

En la societat socialista la labor de direcció va a càrrec, d'una banda, dels treballadors professionals de l'administració, és a dir, dels funcionaris, i de l'altra banda, del conjunt dels treballadors des de llurs llocs de treball (amb la importància que suposa quant a la possessió efectiva dels mitjans de producció ¹⁷) i també com a ciutadans i electors. Mentre que la participació en la direcció dels assumptes socials no és un tret comú dels membres de la societat socialista, sí que ho serà en la comunista, per la mateixa naturalesa d'ambdós tipus de formació social. Per tant, per aconseguir la participació creixent de la població en les activitats de direcció social, cal un avanç en la

¹⁷ Vegeu la nota núm. 11 i l'anterior.

línia del comunisme, en primer lloc en la seva base material i tècnica, després en la consciència dels homes i, per últim, cal ensenyar-los en la tasca del govern dels assumptes socials.

Ensenyar una persona a governar els afers socials significa elevar el seu nivell cultural general, car la labor de direcció és una labor creadora i intel·lectual que requereix el coneixement de les lleis i relacions socials objectives i el mecanisme d'acció i utilització de les esmentades lleis; igualment, cal conèixer la producció, la tècnica, la ciència, la cultura, els mateixos homes, les collectivitats i llur interacció en la vida social. En resum, per governar, cal conèixer l'objecte de direcció, posseir hàbits especials i dominar els mètodes i mitjans de direcció. Naturalment, el millor mitjà per aprendre a governar quelcom és participant-hi. La participació pràctica pot ésser en el lloc de treball, en els sindicats, en les organitzacions socials, en les funcions estatals, etc.

Per la seva part, si els òrgans estatals donen suport a les iniciatives de la població en la fundació d'agrupacions i organitzacions socials, afavoreixen l'aplicació d'aquest principi. L'estat concedeix formes jurídiques a les activitats d'aquestes organitzacions i els presta ajut material, tècnic i d'organització.

Quant a l'estat, sorgeix en aparèixer les classes socials i, en el sentit més actual, haver-hi un cert grau d'excedent econòmic i una certa organització político-social. Amb la desaparició de les classes socials, l'estat també desapareixerà. En el socialisme, per primer cop, no és la política la que adquireix la importància primordial, sinó l'economia, puix la seva primera

tasca és la construcció del socialisme i del futur comunisme i, per tant, de la base tècnico-material.

Amb el comunisme, els òrgans de direcció estatal perdran llur caràcter polític i de classe, tot transformant-se en òrgans d'autogestió social, mitjançant els quals tots els membres de la societat compliran les funcions de direcció dels processos socials. L'estat s'extingirà, desapareixerà l'aparell específic de govern dels homes, la professió de funcionari públic, i cada membre de la societat governarà els afers socials.

3.3.9. L'ENFOCAMENT POLÍTICO-ECONÒMIC EN LA DIRECCIÓ.

Aquest és un principi decisiu en estudiar el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia de Cuba, ja que implica una actuació política en el camp econòmic, una activitat subjectiva sobre unes lleis objectives. Per aquest motiu, d'aquest tema ja hem esmentat algunes qüestions, i hi tornarem més endavant en les ocasions que escaigui.

En síntesi, aquest principi significa que, en darrer terme, tots els problemes econòmics han de solucionar-se d'acord amb les indicacions polítiques emanades dels òrgans de direcció del partit comunista i del govern del país, ço és, dels òrgans polítics i administratius. «Al partit, com a força dirigent superior de la societat i de l'estat, li correspon organitzar i orientar els esforços comuns vers la construcció socialista. El paper orientador i dirigent del partit en la direcció econòmica s'exerceix per les directives generals sobre les qüestions fonamentals del desenvolupament econòmic i per les orientacions per a realitzar la política econòmica a organismes estatals i organitzacions

de masses i al poble en general» (HERNÁNDEZ GONZALEZ [1982b], pàg. 76-77).

La interrelació de la política i l'economia i llur influència mútua, es mostren en el fet que, sense un enfocament polític correcte, l'economia no assolirà els objectius proposats i, al seu torn, que l'economia influeix en la política, en les orientacions i directives que emanen de la direcció política. Per consegüent, a la població i als òrgans de direcció correspon l'organització, el perfeccionament i el paper orientador de l'economia.

«La construcció del socialisme exigeix una estreta vinculació dels aspectes polítics i econòmics a tots els nivells i en qualsevol situació del desenvolupament del país. Al socialisme li és inherent aquesta unitat, que no s'exerceix, però, de forma automàtica, sinó que cal el concurs conscient de tots els components de la societat» (MARTELL [1980], pàg. 25).

3.3.10. LA DISCUSSIÓ COLLECTIVA I LA RESPONSABILITAT ÚNICA.

Aquest principi és conseqüència de l'aplicació del primer, el del centralisme democràtic, a la direcció socialista. Ací es tracta que al front de cada unitat organitzativa i de direcció de l'economia socialista hi hagi una persona, un quadre, capaç i investit de plens poders per a respondre pel treball resultant de l'esforç col·lectiu, mitjançant la presa de decisions pertinents encaminades a trobar les solucions adequades als problemes. A aquest dirigent se li han de subordinar tots els altres quadres i treballadors. Aquest quadre és, per tant, un element bàsic de la direcció socialista.

Aquest principi es fa palès en la definició de quadre de direcció a càrrec del CHE GUEVARA: «és un individu que ha assolit prou desenvolupament polític com per a poder interpretar les grans directives emanades del poder central, fer-les cosa seva i transmetre-les com a orientació a la massa, i percebre, a més, les manifestacions que aquesta faci dels seus desigs i de les seves motivacions més íntimes. És un individu de disciplina ideològica i administrativa, que coneix i practica el centralisme democràtic, i que sap valorar les contradiccions existents en el mètode per aprofitar al màxim les seves múltiples facetes; que sap practicar el principi de la discussió col·lectiva i decisió i responsabilitat úniques» (CHE GUEVARA [1977], vol. 6, pàg. 241) ²⁰ (subratllats: L1.A.).

Per utilitzar completament les capacitats del dirigent, cal delimitar rigorosament i en detall les facultats, obligacions i responsabilitats de cada membre del col·lectiu de treball i, d'una manera especial, de l'equip de direcció. Per a l'empresa, això significa l'aprovació i posada en pràctica d'un reglament intern.

El comandament únic no exclou la participació dels treballadors en la cerca de solucions concernents als dissemblants problemes que planteja la construcció del socialisme i el desenvolupament de la seva economia. La direcció col·lectiva té lloc mitjançant formes organitzatives de participació dels col·lectius obrers, com ara els consells de direcció, d'assessors tècnico-productius, assemblees de producció, reunió d'anàlisi del pla d'emulació, etc. «Aquest procés de direcció i elaboració d'elements per a la presa de decisions és la direcció col·lectiva; la

²⁰ A "El cuadro, columna vertebral de la revolución", setembre de 1962.

presa de decisions i la responsabilitat per la marxa del treball és el comandament únic». (MARTELL [1980], pàg. 18).

3.3.11. LA RESPONSABILITAT MATERIAL.

Va directament vinculada al principi anterior. Es tracta d'un principi d'alt contingut polític i moral, car tot membre de la societat socialista respon de manera individual, políticament, moral i material per les tasques i missions que li assigna el collectiu de treball mitjançant les formes establertes.

El principi estableix que «els bons o mals resultats de la direcció, per part dels òrgans estatals i els seus dirigents, hi repercutixin directament, és a dir, que responguin materialment pel seu treball de direcció» (HERNÁNDEZ GONZÁLEZ [1982b], pàg. 80). Ajuda a aconseguir allò que deia LENIN: «una disciplina diària de treball. és la tasca més difícil, però també la més grata, ja que únicament el seu acompliment ens permetrà d'implantar l'ordre socialista» (LENIN [1960], vol. 2, pàg. 706) ²¹.

En el socialisme cada treballador ha de retre comptes concrets i específics per les tasques a exercir, i a les quals s'assignen determinats recursos. Si els drets dels treballadors augmenten, és lògic que també ho facin paral·lelament llurs deures davant la societat. Per tant, cal delimitar els drets i deures de tothom, així com llurs responsabilitats. A fi d'aconseguir les metes proposades hom empra la coerció política i moral, a més del sistema d'estímuls. La societat podrà exigir al dirigent pels resultats obtinguts, d'acord amb els recursos i possibilitats que li han estat lliurats.

²¹ A "Les tasques immediates del poder soviètic", escrit l'abril de 1918.

PART SEGONA.

CAPÍTOL 4. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ I PLANIFICACIÓ DE L'ECONOMIA SOCIALISTA, I.

4.1. INTRODUCCIÓ TEÒRICA GENERAL DEL SDPE.

4.1.1. ELS FACTORS OBJECTIUS I SUBJECTIUS EN EL SDPE.

Com sabem, la direcció econòmica és una necessitat objectiva de tot tipus de societat, independentment del seu grau de desenvolupament. La societat és un organisme complex basat en el treball social dels homes. Aquest treball social agrupa els homes de certa manera per a la producció i per a la resta de les activitats econòmiques, cosa que implica l'existència d'un determinat grau de direcció econòmica.

La conjuminació dels elements objectius (materials) i subjectius (l'home) per a assolir un fi econòmic concret, mitjançant un procés productiu determinat, pressuposa l'existència de direcció. Per tant, en el sistema de relacions socials correspon un lloc important a la direcció. Les relacions de direcció existeixen tant entre col·lectivitats humanes com a l'interior de cada una d'aquestes, amb l'objectiu d'aconseguir la coordinació i una major eficiència en l'activitat humana.

Segons ACOSTA ([1982], pàg. 46) «el conjunt de les relacions de direcció en l'esfera de l'economia constitueix el Sistema de Direcció de l'Economia. El terme sistema expressa el fet que la interacció dels diferents elements que el componen, en tenir lloc com un tot organitzat, engendra noves qualitats que no posseeixen els seus elements integrants presos aïlladament» (subratllats: L1.A.).

El Sistema de Direcció de l'Economia, consegüentment, no es redueix a la simple aritmètica de la propietat de cada un dels seus elements i relacions de direcció, sinó que té els seus atributs específics. La necessitat d'enfrontar com un sistema les qüestions de direcció econòmica ha estat resultat del procés de desenvolupament de la divisió social del treball, de l'especialització creixent dels productors directes, del caràcter cada vegada més social de la producció i de la complexitat de les forces productives socials.

L'activitat de direcció mostra, doncs, un doble aspecte: la direcció de les coses (mitjans de producció i processos tecnològics) i la direcció dels homes i llurs relacions en la producció. Així ho expressa AFANASSIEV ([1978], pàg. 39): «A més del treball, activitat conscient per transformar els objectes de la naturalesa, aquest procés comprèn també els objectes sobre els quals recau el treball i els mitjans de treball. La conjuminació d'aquests elements de la producció, heterogenis per la seva essència, en un procés únic pressuposa també l'existència de govern».

La forma més elemental de direcció econòmica —la primera que sorgí històricament— és la vinculada a les baules primàries de l'economia. L'aprofundiment de la divisió social del treball, portà ja en les albors del capitalisme a plantejar els problemes de la direcció econòmica de forma sistemàtica.

MARX ho veié així ([1989], pàg. 433 i 435): «El treball de supervisió i de direcció es fa necessari arreu on el procés de producció immediat adopta la forma d'un procés combinat social-

ment i no es presenta com a treball aïllat del productor autònom. I té una natura doble.

»D'una banda, a tots els treballs on cooperen molts individus es fa necessària la connexió i la unitat del procés en una voluntat que comanda, i en unes funcions que no afecten treballs parcials, sinó l'activitat global de tot el taller, com s'esdevé en el cas del director d'una orquestra. Aquest treball és un treball productiu que s'ha de dur a terme en qualsevol mode de producció combinat.

»D'una altra banda [...] aquest treball de supervisió sorgeix necessàriament a tots els modes de producció que es basen en l'oposició entre l'obrer com a productor immediat i el propietari dels mitjans de producció. [...]

»El treball de direcció i supervisió, en la mesura que no és cap funció particular derivada de la natura d'un treball social combinat qualsevol, sinó que sorgeix de l'oposició entre el propietari dels mitjans de producció i el propietari de la simple força de treball [...], massa sovint ha estat utilitzada com a element de justificació d'aquesta relació».

De tota manera, per la seva pròpia naturalesa, una forma més desenvolupada de direcció de l'economia correspon al socialisme, quan és el propi estat qui assumeix directament la funció d'organitzador de la producció social. La direcció econòmica es transforma en l'acció dirigida pels òrgans de l'estat sobre els processos econòmics de la producció socialista per mitjà dels diferents col·lectius de treballadors, a fi de conjuminar-ne les activitats i obtenir la màxima eficiència. Per tant, el socia-

lisme es basa en els processos de direcció a les baules primàries de l'economia.

Sense una direcció del procés de producció social, d'una adient distribució de funcions entre els treballadors i una correcta organització del procés de treball a les empreses, no poden existir formes superiors de direcció.

«L'objectiu general del Sistema de Direcció de l'Economia, en els seus termes més generals, consisteix en l'obtenció del màxim efecte útil amb el mínim d'esforços i despeses, raó per la qual aquest Sistema de Direcció de l'Economia ha d'impartir coherència a les relacions de direcció, organitzant-les racionalment, assegurant la major eficiència en l'ús dels recursos econòmics a disposició de la societat i de cada col·lectiu i en el compliment dels fins inherents a la societat» (ACOSTA [1982], pàg. 48).

Aquestes relacions, doncs, constitueixen una necessitat objectiva, i depenen de les relacions de producció existents. Així ho estableix la "Resolució sobre el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia" del I Congrés del PCC (PARTIT COMUNISTA DE CUBA [1978], pàg. 189): «El Sistema de Direcció de l'Economia serà necessàriament condicionat i conformat pels fonaments del règim econòmic-social del socialisme, basat en la propietat social sobre els mitjans de producció, la qual cosa exigeix, amb caràcter de llei objectiva, el desenvolupament planificat de l'economia sobre la base d'un pla únic i la corresponent planificació centralitzada, mitjançant la qual s'adoptin les principals decisions econòmiques» ¹.

¹ Vegeu l'Annex núm. 1, 5 3.

4.1.2. BASE ECONÒMICA I RELACIONS DE DIRECCIÓ EN EL SDPE.

No obstant això, cal diferenciar entre les relacions de producció i les relacions de direcció; mentre que les primeres són relacions entre tots els treballadors, els col·lectius i els grups socials, establertes de manera objectiva en el procés de producció social, les segones són, abans de tot, relacions entre el subjecte i l'objecte de direcció, entre dirigents (relacions de coordinació) i entre dirigents i executors (relacions de subordinació).

A més a més, també són relacions de direcció les de disciplina i d'iniciativa, com recorda el propi ENGELS (MARX i ENGELS [s.d.], vol. 1, pàg. 616): «Voler abolir l'autoritat en la gran indústria és voler abolir la indústria mateixa [...]. [...] és absolutament necessària la cooperació d'una infinitat d'individus [...]. [...] la primera condició perquè l'empresa marxi és una voluntat dominant que resolgui totes les qüestions secundàries. [...] les condicions materials de producció i de circulació s'estenen inevitablement amb la gran indústria i amb l'agricultura i tendeixen cada cop més a eixamplar el camp d'aquesta autoritat. [...] L'autoritat i l'autonomia són coses relatives, les esferes de les quals varien en les diverses fases del desenvolupament social» ².

Altrament, LENIN es manifestava sobre la necessitat d'unitat de voluntat en la indústria, com a condició del seu avanç (LENIN [1974-1978], vol. 28, pàg. 476): «tota gran indústria maquinitzada, que és precisament la font material, la font productora, la base del socialisme, exigeix una unitat de voluntat estricta i

² A "De l'autoritat", escrit entre l'octubre de 1872 i el març de 1873.

absoluta, que dirigeixi el treball comú de centenars, milers i desenes de milers de persones. La necessitat d'això, tant des del punt de vista tècnic com de l'econòmic i de l'històric, és evident, i ha estat reconeguda sempre com una de les condicions del socialisme per tots els qui hi mediten. Ara bé, com pot assegurar-se una estricta unitat de voluntat? Per la subordinació de la voluntat de milers d'homes a la d'un de sol» ³.

La direcció econòmica té també un vincle estret amb el desenvolupament de les forces productives, ja que el treball del col·lectiu obrer que es desenvolupa sota certes relacions de producció, té per objecte l'apropiació de la natura, és a dir, la creació de determinats valors d'ús. L'objecte del col·lectiu, el del màxim efecte útil amb un cert nivell de despeses, pressuposa, a més, un contingut tècnic concret en la direcció, cosa que crea la possibilitat real d'assolir l'objectiu final de la direcció.

A tal efecte, és convenient tenir present el que recorda LENIN ([1974-1978], vol. 32, pàg. 462): «Tot el treball administratiu exigeix qualitats especials. Hom pot ser el millor revolucionari i propagandista i, alhora, un pèssim administrador. Però qui observa la vida real i té experiència pràctica, sap que per administrar cal ser competent, cal conèixer minuciosament les condicions de la producció i la tècnica actual de la branca de la producció corresponent, i tenir certa preparació científica» ⁴.

³ A "Les tasques immediates del poder soviètic", escrit entre el 13 i el 26 d'abril de 1918.

⁴ Al "Discurs en el III Congrés de tota Rússia dels treballadors del transport per aigua", fet el dia 15 de març de 1920.

4.1.3. EL SISTEMA DE DIRECCIÓ ECONÒMICA CAPITALISTA I EL SOCIALISTA.

Un sistema científic de direcció de l'economia ha d'aconseguir que l'activitat laboral dels homes es correspongui amb les exigències de les lleis econòmiques objectives i de les condicions econòmiques concretes. És aquesta la raó que fa que a cada mode de producció li pertoguï un sistema de direcció diferent.

A.- El sistema de direcció de l'economia capitalista es caracteritza per l'espontaneïtat del seu mecanisme, com bé ho indica MARX ([1989], pàg. 290): «dins de la producció capitalista la proporcionalitat de les diferents branques de la producció, com a procés constant, es representa a partir de la desproporcionalitat, perquè ací el nexa de la producció global s'imposa als agents de la producció com una llei cega, i no com a una llei que, entesa per llur intel·lecte associat, i així dominada, ha sotmès el procés de producció a llur control comú».

En aquestes condicions, l'efecte dirigent s'obre pas com a tendència general entremig de les forces cegues del mercat; els homes solament poden adaptar llur activitat a les exigències de les lleis externes, però no imposar-s'hi. Per tant, això implica que no pugui existir una direcció conscient de l'economia, tot i que els instruments tècnics hi existeixen.

L'estat capitalista hi exerceix una influència indirecta, car pot influir sobre el moviment del mercat, però no el pot posar sota el control del conjunt de la societat. L'únic que pot fer és dirigir l'economia perquè compleixi l'objectiu d'aquest mode de producció: l'obtenció de la màxima plus-vàlua possible.

Això és, lògicament, conseqüència del caràcter privat de la propietat dels mitjans de producció.

Es miri com es miri el sistema de direcció específic del mode de producció capitalista té com a màxim efecte útil l'obtenció del màxim guany i el mínim de despeses, amb un cert nivell de producció, i tot això no es pot aplicar al conjunt de l'economia sinó a cada capitalista individual.

B.- Per contra, el sistema de direcció de l'economia en el socialisme es caracteritza per la direcció conscient dels seus mecanismes. La societat, mitjançant el pla de desenvolupament econòmic i social, estableix i dirigeix conscientment el desenvolupament conjunt de la seva economia. El socialisme no tan sols representa el canvi d'unes lleis objectives envers el capitalisme, sinó que, a més, varia el mateix caràcter de les lleis econòmiques.

La propietat social dels mitjans de producció pressuposa el treball col·lectiu organitzat a escala de l'economia nacional, amb l'aparició de la necessitat objectiva de planificació de les "altures dominants" de l'economia, en expressió de BETTELHEIM ([1971], pàg. 218). La producció planificada i el sistema de direcció associat, se subordinen al fi general —si més no tendencialment— de la satisfacció de les necessitats humanes.

En expressió de MARX ([1973], pàg. 759): «[...] que l'home socialitzat, els productors associats, regulin racionalment el seu intercanvi de matèries amb la natura, el posin sota el seu control comú en comptes de deixar-se dominar per aquesta, com per un poder cec, i el portin a cap amb la menor despesa possible de

forces i en les condicions més adequades i més dignes de la seva naturalesa humana».

El sistema de direcció de l'economia socialista és constituït pel conjunt de principis, mètodes, regulacions, estructures i procediments funcionals i administratius, estableix el marc organitzatiu i institucional que regeix el procés de desenvolupament econòmic, i representa un aspecte decisiu per a la consolidació i desenvolupament de l'economia socialista.

Segons MARX ([1973], pàg. 735): «[...] aquesta regla i aquest ordre són, al seu torn, un factor indispensable de tot règim de producció que hagi d'adquirir una fermesa social i sobreposar-se a tot allò que sigui simple arbitrarietat i mer atzar».

El procés de direcció té, doncs, un profund aspecte polític. La direcció, a més a més de ser condició indispensable del desenvolupament de les forces productives, simultàniament, en estar subordinada a les relacions de producció, constitueix també un mitjà per a garantir els interessos de la classe dominant i per a impulsar les relacions de producció

L'estudi del sistema de direcció de l'economia socialista va vinculat al de l'economia política del socialisme, ja que n'és un aspecte pràctic important. Hom ha de considerar que la relació entre el sistema de direcció i les relacions de producció és un problema complex.

Al contrari que el capitalisme, on les lleis econòmiques tenen un caràcter espontani, en el socialisme aquestes lleis funcionen mitjançant un control social conscient. Això significa

que, conegut el caràcter objectiu (independent de la voluntat dels homes) de les lleis econòmiques —determinades per les relacions de producció—, per a operar en l'economia requereixen de l'existència d'un seguit d'instruments, mecanismes, estructures organitzatives, etc., mitjançant els quals es regulen i manifesten.

La regència de les lleis econòmiques pot ser positiva o negativa, en la mesura que tot aquell seguit de factors s'adeqüi o no als objectius. Això no obstant, no significa que les dites lleis siguin violables, sinó que si hom bloqueja el seu camí escaient, troben un altre camí no tan favorable.

Amb el socialisme, per primer cop a la història, l'estat adopta el paper d'organitzador de la producció social. D'aquesta manera, la influència de la superestructura és molt més directa que en altres tipus de formacions socials anteriors; per aquest motiu la direcció planificada de l'economia socialista hi té un paper tan singular.

Com és per mitjà dels mecanismes de direcció com es manifesten les lleis econòmiques del socialisme, els diversos instruments econòmics no són sinó la forma que prenen les categories econòmiques, la instrumentació de les categories (especialment les mercantils: preus, salaris, diner, etc.) que els permet formar part dels mecanismes de direcció. L'objectivitat del sistema de direcció va vinculat a aquests aspectes.

En altres paraules, les categories econòmiques es defineixen com a tals pel fet de reflectir determinades relacions de producció que tenen caràcter objectiu. De manera semblant, l'estructura de l'economia predetermina una certa estructura jeràrquica en els

nivells de decisió, i en aquest sentit aquests tenen una base objectiva. Si s'intentés fer desaparèixer un d'aquests, es perdria la base objectiva de l'estructura orgànica dels nivells de decisió, es perdria la compatibilització dels objectius i els recursos i es reduiria l'eficiència en l'ús dels mitjans econòmics.

Per tant, «el sistema de direcció és objectiu puix que, per al seu funcionament adequat, requereix que es respectin els requisits, les lleis i les categories econòmiques que hi van implícits.

«D'aquesta manera, sobre la base del sistema de relacions de producció, i determinat pel conjunt de lleis econòmiques, sorgeix el sistema de direcció de l'economia socialista» (ACOSTA [1982], pàg. 55).

Aquesta concepció implica la subordinació del sistema de direcció a les relacions de producció, tot diferenciant-los, ja que el primer es basa en les segones, però no s'hi confon. El mecanisme econòmic del socialisme (i del comunisme) és un tot complex, planificat, destinat a la utilització de les lleis econòmiques del funcionament i desenvolupament del mode de producció comunista, sobre les bases objectives de les relacions de producció. En la pràctica, el mecanisme econòmic apareix com una elaboració conscient de la societat socialista (i comunista), en cada etapa històrica del seu desenvolupament.

L'elaboració conscient del sistema de direcció de l'economia ha de prendre com a fonament bàsic les exigències objectives determinades per les relacions de producció socialistes i fer-les operacionals, ço és, aconseguir un funcionament econòmic coherent i eficient. Les decisions sobre el sistema de direcció no són in-

dependents de les relacions de producció, però tenen el seu nivell d'autonomia. Per això, les relacions de direcció estan sotmeses a l'acció dels homes en major mesura que altres relacions socials.

Les característiques de les diferents relacions de direcció (de subordinació, de coordinació, de disciplina i d'iniciativa) comporten la necessitat d'agrupar-les d'acord a la relació estructural i funcional que manifesten en el procés de direcció de l'economia.

Des d'aquest punt de vista, com veurem infra les relacions econòmiques es poden agrupar de la següent manera:

a) relacions verticals: exerceixen el paper determinant i garanteixen la primacia dels interessos del conjunt de la societat sobre els més particulars;

b) relacions horitzontals, dins de les quals destaquen les produïdes entre les baules primàries de l'economia, en especial les empreses;

c) relacions respecte als treballadors, mitjançant la combinació d'estímuls materials i morals, així com llur participació en el procés de planificació i de gestió econòmiques.

El predomini correspon a les relacions verticals, tant des del punt de vista administratiu com econòmic. Per tant, l'esquema general del procés de direcció és: estat-empresa-treballadors.

En el cas de Cuba, aquestes qüestions es fan ben paleses en la Plataforma Programàtica del PCC, aprovada pel I Congrés (PAR-

TIT COMUNISTA DE CUBA [1976], a DD.AA. [1980], pàg. 76): «El sistema de direcció econòmica ha de basar-se en el reconeixement del caràcter objectiu de les lleis econòmiques del socialisme; en la necessitat de la planificació centralitzada conjuminada, ensems, amb l'autonomia de les empreses en la seva gestió econòmico-operativa; en l'existència i la utilització més eficaç de les relacions monetàrio-mercantils i de la llei del valor, fins i tot entre les empreses estatals [...]; en el principi que les empreses, com a norma, han de reposar les seves despeses a partir dels seus ingressos i, a més, crear un excedent o plus-producte [...]; en la utilització d'una encertada combinació d'estímuls materials i morals, individuals i col·lectius; i en la retribució d'acord a la quantitat i la qualitat del treball, principi aplicable tant als treballadors individuals, brigades, etc., com a les mateixes empreses»⁵.

El que s'acaba d'apuntar es fonamenta en el reconeixement de la necessitat objectiva de diferents nivells de decisió, tot i que vinculats entre si de forma complexa. «El sistema de direcció així concebut pressuposa una diferenciació entre la funció de planificació i la d'administració. El subjecte principal de la planificació és l'estat, com a representant del conjunt de la societat, mentre que el subjecte principal de l'administració és l'empresa» (ACOSTA [1982], pàg. 58).

D'aquesta manera, els òrgans centrals s'ocupen de la planificació i s'alliberen de la gestió i de l'administració operativa dels recursos, que va a càrrec de les empreses, les quals són controlades i estimulades per mitjà dels plans.

⁵. - Vegeu l'Annex núm. 1, § 1.

4.1.4. ELS NIVELLS DE DECISIÓ I LA INFORMACIÓ EN EL SDPE.

Un sistema de direcció que pretengui ésser eficient, ha de ser coherent (que garanteixi l'equilibri objectius-recursos) i òptim (que asseguri els objectius al menor cost possible). Tota activitat productiva pressuposa uns certs instruments de previsió, de direcció i de control per a aconseguir aquelles dues condicions. ¿De què depenen la coherència i l'optimització? Del flux i del caràcter de la informació i dels nivells de decisió on aquesta informació és avaluada i on es prenen les decisions.

Com ja s'ha vist supra, el sistema de direcció pressuposa un procés de direcció entre el subjecte i l'objecte de direcció, entre dirigent i dirigit, procés que té lloc entre nivells i al si de la pròpia collectivitat. La determinació dels diferents nivells de direcció constitueix una de les qüestions més importants en el funcionament del sistema, de la qual depèn en gran mesura la coherència.

Els nivells de decisió són determinats per dos factors bàsics: l'estructura econòmica (les relacions de producció) i el caràcter de la informació (el conjunt de senyals que es fan servir en el procés de direcció i que la seva utilització determina un efecte dirigent, de manera que imposa canvis o accions al sistema).

«El procés de direcció i el d'informació —els diferents tipus de fluxos informatius— tenen una unitat indestructible.

»Sense el segon, el primer no té orientació. La informació crea possibilitats d'orientació del sistema i, en la mesura que es perfeccioni, permet l'objectiu superior i final de la direc-

ció: aconseguir el millor funcionament del sistema» (ACOSTA [1982], pàg. 60).

S'ha de tenir en compte, però, que cada mode de producció crea els seus propis criteris d'eficiència. En la següent cita de MARX ([1989], pàg. 294-296) podrem distingir els criteris utilitzats en el socialisme i en el capitalisme sobre un tema directament vinculat, com és el de la productivitat del treball:

«El valor de la mercaderia és determinat pel temps global del treball, passat i viu, que s'hi ha incorporat. L'increment de la productivitat del treball consisteix precisament en el fet que la part del treball viu disminueix i la del treball passat augmenta, però això s'esdevé de manera que la suma global del treball contingut en la mercaderia disminueix; o sia, doncs, que la disminució del treball viu és d'unes proporcions superiors a les de l'augment del treball passat. [...] el tret característic de la productivitat creixent del treball és que [...] ha de fer disminuir el valor de la mercaderia. [...] En una societat en què els productors regulen la producció d'acord amb un pla decidit prèviament [...] la productivitat del treball es mesuraria necessàriament segons aquesta pauta.

«Per al capital, doncs, la llei de la productivitat creixent del treball no té un valor de necessitat absoluta. Per al capital, aquesta productivitat s'incrementa no pas quan s'estalvia en treball viu en general, sinó només quan la part pagada del treball viu s'estalvia més del que cal afegir en treball passat».

Dins de l'economia nacional, s'hi observa tres nivells objectius generals:

a) el conjunt de l'economia nacional, que és un tot únic, global, en què tots els seus elements constitutius es troben interconnectats i amb influències mútues, per mitjà del nivell tècnico-organitzatiu del procés de reproducció social i per les vigents relacions de producció;

b) les branques econòmiques, que configuren un conglomerat específic de relacions tècniques i econòmiques interdependents i diferenciades, ja que, com que la producció nacional no és ni de bon tros homogènia, aquestes constitueixen veritables sistemes tècnico-econòmics amb característiques relativament uniformes i pròpies, diferenciades les unes de les altres;

c) les empreses o baules primàries, que són la base de l'economia i representen unitats tècnico-econòmiques i d'interessos específics, on té lloc l'activitat productiva i on es dirigeix el procés concret d'apropiació de la natura i de creació de la riquesa material; el seu conjunt constitueix les branques econòmiques.

Cadascun dels nivells bàsics de l'economia nacional forma un sistema de relacions tècnico-econòmiques i laborals, amb característiques i lleis pròpies, lligats entre si per vincles de dependència funcional. La tasca general de la direcció econòmica —i especialment de la planificació— consisteix a conèixer les característiques i les lleis de cada un d'aquests, així com les necessàries i objectives relacions que hi existeixen i, mitjançant mètodes adequats, usar-les per dirigir el procés de producció social cap els objectius de la societat socialista.

La informació requerida per a la presa de decisions s'ha anat fent més complexa i, en l'actualitat, inclou diversos tipus:

tècnica i tecnològica, comptable, estadística, de projecció, operatives, etc. Aquest augment i complicació de la informació és conseqüència del grau creixent de socialització de les condicions materials de la producció. No tan sols augmenten els tipus d'informació sinó que, a més, les seves formes es fan més complexes, i necessiten de la creació de baules intermèdies.

L'economia socialista, per la seva pròpia naturalesa, suposa un flux d'informació encara més ampli. En aquestes condicions, la informació econòmica es transforma en normativa, reguladora i optimitzadora del conjunt del sistema econòmic. Perquè la informació pugui complir les funcions que li corresponen en el socialisme, cal que hi hagi nivells adients per al seu precessament, la anàlisi i la decisió, nivells supeditats, de tota manera, als de la pròpia estructura sòcio-econòmica i a les lleis econòmiques socialistes.

Entre els tipus d'informació, n'hi ha de simples, aplicables a tots els nivells de decisió, encara que amb objectius diferents en cada un d'aquests (com ara les normes tècnico-econòmiques, els índexs planificats com ara les xifres de control, i les avaluacions comparables d'una activitat específica); n'hi ha de desenvolupades, l'ús de la qual té lloc únicament als nivells més alts, de branca o del conjunt de l'economia (per exemple l'avaluació integral de l'ús d'un o més recursos productius o l'efectivitat de noves inversions); i, finalment, les formes altament desenvolupades, la utilització de les quals té força modeladora i reguladora en els processos del conjunt de la producció social (verbigràcia els preus o l'avaluació de les relacions fonamentals de la reproducció ampliada socialista: acumulació-consum, inversions brutes-netes, etc.).

Per tant, «cadascun dels nivells objectius que la mateixa estructura econòmico-social predetermina, compta i ha de comptar amb un sistema específic d'informació que li permeti assolir el màxim d'eficiència econòmica» (ACOSTA [1982], pàg. 64). Si el nivell superior fes servir la informació que correspon als nivells inferiors, perdria possibilitats d'atènyer decisions coherents i òptimes, alhora que impedeix al nivell inferior realitzar la seva tasca. A fi d'evitar aquestes intromissions i contradiccions, cal definir i conèixer bé les funcions de cadascuna de les baules de direcció, des de la base fins als nivells superiors.

4.2. ASPECTES GENERALS DEL SDPE.

A.- Característiques teòriques. A la "Resolució sobre el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia", aprovada pel I Congrés del PARTIT COMUNISTA DE CUBA ([1978], pàg. 189), s'hi assenyalava, al començament: «El Sistema de Direcció de l'Economia es refereix al conjunt de principis, subsistemes, mètodes i procediments a partir dels quals hom realitza l'organització, planificació, gestió i control de les activitats econòmiques»⁶.

Amb l'aparició de la propietat social dels mitjans de producció, les relacions socialistes de producció enclouen possibilitats potencials superiors a qualssevol altres conegudes per la humanitat. Ara bé, cal assenyalar que «aquestes possibilitats potencials encloses en les noves relacions no es manifesten de manera espontània sinó que requereixen, per a la seva conversió en fets, el procés de direcció com a activitat conscient del subjecte econòmic» (DOMENECH i LÓPEZ COLL [1977], pàg. 83).

⁶ Vegeu l'Annex núm. 1, § 3.

Així doncs, podem descobrir per què cal un Sistema de Direcció de l'Economia en les condicions socialistes. El fet d'intentar assolir, de la forma més eficaç i més ràpida possible, els objectius econòmics de la societat socialista obliga a dirigir conscientment l'economia com un tot únic, tot incorporant el conjunt de les forces productives d'acord amb els interessos fonamentals de la societat. La mateixa complexitat de l'economia i de les seves relacions internes fa que, per atènyer que aquesta funcioni convenientment, cal que cada collectivitat laboral no actuï i es dirigeixi independentment de la resta i del conjunt de la societat, sinó que cadascuna ha de basar-se en principis, mètodes i procediments iguals, si bé la forma d'aplicació s'adequa a les condicions específiques de cada centre.

Precisament, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia proporciona el mecanisme únic, per mitjà del qual hom dirigeix coordinadament tota l'economia nacional, dotant-li de la màxima racionalitat, a fi d'aprofitar al màxim els recursos disponibles.

Per tant, la realització de les possibilitats subjacents en el sistema de les relacions de producció precisa una determinada forma d'organització del treball, la utilització de certs estímuls i l'ús de mètodes de direcció adients. Tot aquest conjunt d'elements és el que constitueix el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista.

Com ja s'ha vist als capítols anteriors, només amb el socialisme sorgeix la possibilitat i la necessitat de la direcció científica i conscient de la societat. Això significa conèixer les regularitats del desenvolupament social i aplicar de forma coherent i òptima les lleis objectives, de manera que hom pugui

efectuar la construcció conscient de la societat socialista i la consecució dels seus objectius primordials.

Malgrat que el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia sigui un sistema centralitzat (com és el cas cubà), sempre ha d'assegurar l'activa participació i la iniciativa de les baules inferiors de l'economia. En tot cas, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia mai no és una cosa fixa i immutable, sinó que per la seva pròpia naturalesa, ha de canviar i perfeccionar-se, paral·lelament a la realitat.

I viceversa, «la utilització d'un determinat sistema de direcció de l'economia no és un fet aïllat, sinó un esdeveniment que incideix en tots i cada un dels factors que intervenen en la realització del procés de producció de béns materials i serveis. Conseqüentment, la seva adopció implica un profundíssim reajustament de tots aquests factors d'acord amb el sistema de direcció, i qualsevol retard en el condicionament d'un factor a les noves condicions només contribueix a dificultar el funcionament adequat del sistema en el seu conjunt» (YÁÑEZ [1981], pàg. 93).

La societat socialista ha de comptar amb un instrument adequat per assolir-ne l'objectiu fonamental, que és —com sabem— satisfer les creixents necessitats materials i culturals del poble, per mitjà del desenvolupament constant, del perfeccionament de la producció social i de l'augment de la productivitat del treball. Aquest instrument no és altre, doncs, que el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia.

«Aplicant la definició general de sistema integral al SDPE, podem assenyalar que aquest és un conjunt de components, la interacció dels quals genera qualitats que no posseeixen els

components per separat, que són fruit precisament de la integració en forma de sistema, que compta amb una organització interna i amb complexes relacions de determinació, coordinació i intercanvi amb el medi ambient on funciona» (AYALA i HIDALGO-GATO [1980], pàg. 36).

En aquest sentit, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia pot comparar-se amb una maquinària qualsevol, on les diverses peces i parts no poden produir per separat l'efecte desitjat si no es troben integrades i si hom no les tracta amb ple coneixement i tot complint determinades normes per a la seva utilització. Ara però, a diferència de les màquines, que són governades des de fora per l'home, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia és autogovernat, dirigit des de dins per persones. Per consegüent, aquest sistema de caràcter social, vinculat a les diverses accions dels homes en els quefers econòmics, és molt més complex i té unes particularitats diferents a les dels sistemes mecànics.

Podem exposar, tot seguit, algunes definicions del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia, però només amb caràcter introductori i sense cap ànim d'exhaustivitat, puix que el seu concepte ha de ser estudiat pregonament en el proper apartat.

Començarem per la de BATXURIN ([1979], pàg. 2): «La direcció planificada de l'economia és un procés dinàmic de coneixement i utilització, en interès de la societat, de les lleis sociològiques i econòmiques de regulació i coordinació dels vincles econòmics en constant desenvolupament». I continua (ibídem): «Només resten invariables els principis bàsics de la direcció i planificació. Els mètodes concrets i els procediments per a la realitza-

ció d'aquests principis, al contrari, no poden fixar-se d'un cop i per sempre».

En aquesta definició observem que es fa referència a la necessitat que el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia conegui les lleis socials objectives, i que conté elements invariables i d'altres en continu moviment i evolució.

Segons DOMENECH i LÓPEZ COLL ([1977], pàg. 87), el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia és «la resposta institucional que dona l'estat socialista, dirigit pel partit comunista, als requeriments de les lleis econòmiques que regeixen el mode de producció, mitjançant l'elaboració de mesures econòmiques i administratives fonamentades en el coneixement de les esmentades lleis».

Aquesta definició ja inclou, a més de l'aspecte objectiu de l'existència d'unes lleis econòmiques que cal conèixer, el factor subjectiu, representat per l'estat socialista —dirigit pel partit comunista—; i també es refereix, no massa explícitament, a l'objectiu del Sistema.

Per a AYALA i HIDALGO-GATO ([1980], pàg. 36), «el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia representa l'acció conscient de l'home sobre les activitats de l'economia socialista i constitueix un mecanisme per a reflectir-les», la qual cosa significa que, també per als esmentats autors, aquest Sistema incorpora elements subjectius —l'acció de l'home—, a més dels objectius —el mecanisme de reflexió—.

Això mateix queda molt més matisat pocs paràgrafs després, quan sostenen que al Sistema de Direcció i Planificació de l'Eco-

nomia li correspon «organitzar i reflectir els mecanismes concrets del funcionament de l'economia socialista, i és la resposta institucional que el partit i l'estat donen al conjunt de les relacions de producció socialista i de les seves lleis econòmiques». (AYALA i HIDALGO-GATO [1980], pàg. 37). A més a més, aquí ja el relacionen amb els objectius a assolir.

Tot plegat, com anirem veient, el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia té un caràcter molt general i ampli, car abraça les complexes interrelacions de l'economia nacional; això no obstant, també es pot considerar com un subsistema dins del conjunt de l'economia socialista i de la mateixa societat socialista.

B.- Els Objectius del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia els podem estudiar a dos nivells diferents: el primer, amb una perspectiva més funcional i, el segon, des d'un punt de vista més pragmàtic. De tota manera hi ha molts punts comuns entre tots dos enfocaments, ja que el segon inclou, de fet, el primer.

1r) D'acord amb el que afirma ACOSTA ([1982], pàg. 73-75), qualssevol que siguin les modalitats del sistema de direcció de l'economia socialista, sempre estaran condicionades per les bases del sistema econòmic-social del socialisme. Aquestes modalitats vénen determinades per les peculiaritats concretes dels diferents països.

Tenint en compte aquestes condicions generals, el sistema de direcció de l'economia socialista ha d'enfrontar i resoldre les següents qüestions:

- a) atènyer l'ús més racional dels recursos productius;

b) conjuminar la necessària centralització de les decisions bàsiques de l'economia amb la màxima participació del poble i de les instàncies intermèdies de direcció; cal especificar el grau d'individualització i de relativa autonomia que han de tenir les unitats econòmiques;

c) aconseguir que els centres de decisió puguin reaccionar amb agilitat i fonamentació davant dels canvis en les necessitats socials i en les possibilitats de recursos productius durant l'execució dels plans;

d) combinar l'interès social amb el particular dels organismes, de les empreses i dels individus;

e) aplicar mecanismes que estimulin la qualitat dels béns i dels serveis;

f) crear les condicions perquè els administradors de les unitats productives se sentin representants de tota la societat i màxims responsables del bon funcionament de la part del patrimoni social col·locat sota la seva direcció, i que defineixin la forma en què els resultats —positius o negatius— de la seva gestió l'afectaran materialment;

g) cercar els mecanismes que assegurin la necessària disciplina en el treball i que condueixin a un augment incessant de la productivitat del treball;

h) determinar la correlació i l'aplicació pràctica dels estímuls morals i materials;

i) evitar les deformacions burocràtiques que solen aparèixer en concentrar en mans de l'estat la propietat i l'administració del patrimoni social;

j) determinar els mètodes i les vies per al control i registre de les activitats econòmiques, de manera que hom pugui calcular el més exacte possible les despeses de treball invertit en cada activitat, per a facilitar la presa de decisions racionals i eficients.

Juntament amb els elements generals, que ja han estat parcialment explicats i que conformen principis bàsics sobre el que s'assenta tot el sistema de direcció de l'economia socialista, s'inclouen en el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia aquelles qüestions particulars del desenvolupament de l'economia del país, sense l'anàlisi detallada de les quals la modalitat del sistema de direcció de l'economia fóra un conjunt d'elements sense arrels en les condicions concretes.

2n) En poques paraules, podem dir que aquest segon enfocament ha d'aconseguir que l'economia nacional funcioni el millor possible. Més concretament, els objectius, en primer lloc, consisteixen «a assegurar ritmes de creixement alts i estables de l'economia, a elevar el nivell de vida del poble [...] i a desenvolupar proporcionalment i harmònicament totes les branques de l'economia i regions del país» (BATXURIN [1979], pàg. 8).

Un altre és l'aprofitament més racional dels recursos, ço és, l'elevació de l'eficiència de l'economia, l'obtenció del màxim de resultats productius per a la societat amb l'ús dels recursos laborals, materials i financers disponibles. Gràcies al Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia podrem saber com va l'economia, quines empreses treballen millor o pitjor, quines mesures cal prendre oportunament per resoldre els problemes existents. Igualment, permetrà saber on, com i quan realitzar les principals inversions de l'economia nacional.

Un altre n'és que també servirà per descobrir les potencialitats ocultes, no utilitzades en l'actualitat, i poder-les aprofitar per a la societat, i conjuminar correctament la necessària centralització econòmica amb l'activa participació dels

nivells inferiors, que s'expressa perquè les empreses tenen una relativa independència econòmico-operativa.

Finalment, «altres objectius del SDPE són: 1) Desenvolupar l'exportació i la substitució d'importacions [...]. 2) Mesurar amb exactitud l'ús dels recursos emprats i conèixer quant costa cada activitat. 3) Incrementar la disciplina socialista, elevar la productivitat del treball i millorar, com més va més, la qualitat dels productes. 4) Combinar adequadament els estímuls morals i materials. 5) Conjuminar l'interès social amb els interessos del col·lectiu i els particulars. 6) Possibilitar que la informació única brindi elements per a decisions àgils i científiques. 7) ésser el suport material per a l'elevació de la consciència econòmica» (AYALA i HIDALGO-GATO [1980], pàg. 42-43).

C.- Els principis del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia estan vinculats al conjunt d'elements que conformen la direcció científica de la societat socialista, per la qual cosa molts dels principis d'aquesta s'apliquen també en l'esfera de l'activitat econòmica, i del Sistema de Direcció de l'Economia en particular.

Els principis, per mitjà dels quals es realitza la direcció de la societat socialista, responen a la seva naturalesa, al caràcter de la producció, al predomini de la propietat social sobre els mitjans de producció i a la seva estructura socio-econòmica.

En opinió de DOMENECH i LÓPEZ COLL ([1977], pàg. 88), aquests principis són: «a) Centralisme democràtic [...]. b) Paper dirigent del partit. c) Enfocament totalitzant, en forma de sistema. [...] d) Estímul al creixement econòmic i al desenvolupament».

pament, en general, de la societat. [...] e) Aplicació i combinació de mètodes administratius i econòmics. f) Assoliment de l'eficiència a escala social» 7.

D.- La importància del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia és, doncs, òbvia, car aquest Sistema es refereix i reflecteix el conjunt de relacions socialistes de producció, i aquestes constitueixen la base de la vida social, que condiciona objectivament tots els vincles interhumans. «La importància del sistema de direcció consisteix, en essència, en el paper actiu que aconsegueix com a element bàsic del factor subjectiu, en el perfeccionament de les relacions de producció socialistes» (GARCÍA VALDÉS [1983], pàg. 33).

En el Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista es mesclen, per tant, els factors objectius (les lleis econòmiques objectives, el nivell de desenvolupament de les forces productives i les relacions de producció existents), amb els subjectius (l'acció de l'home, per mitjà de determinades institucions i organismes), amb la finalitat de resoldre i de millorar les seves condicions de vida. Ara, però, no és sobrer recordar que cadascun d'aquests elements es relacionen entre si seguint unes regles inamovibles, descobertes pel Materialisme Històric.

La concepció materialista de la història, que parteix de l'economia (el mode de producció) com la base de tota la societat, fou resumida així per ENGELS (MARX i ENGELS [s.d.], vol. 2, pàg. 165): «Marx descobrí la llei del desenvolupament de la història humana: el fet tan senzill, però amagat —fins a ell—

7 Sobre aquest tema, podeu consultar supra, capítol 3, apartat § 3.

sota la brossa ideològica, que l'home necessita, en primer lloc, menjar, beure, tenir un sostre i vestir-se abans de poder fer política, ciència, art, religió, etc.; que, per tant, la producció dels mitjans de vida immediats, materials, i per consegüent, la corresponent fase econòmica de desenvolupament d'un poble o d'una època és la base a partir de la qual s'han desenvolupat les institucions polítiques, les concepcions jurídiques, les idees artístiques i, fins i tot, les idees religioses dels homes»⁶.

Això, però, no ha de fer oblidar les relacions inverses que, en el cas del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia han estat comentades unes pàgines més amunt⁷.

La importància concreta del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia és que serveix per a la utilització més efectiva dels recursos, que revela la tendència més progressiva de l'economia i que ajuda a descobrir a temps les contradiccions, o qualsevol altre efecte pertorbador, amb el fi de poder buscar les solucions.

4.3. EL SDPE COM A MECANISME ECONÒMIC.

4.3.1. LES APORTACIONS DELS AUTORS CLASSICS DEL MARXISME.

Les qüestions relatives al Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia —i dins d'aquest, al càlcul econòmic—, adquireixen cada vegada una importància més gran en l'economia política

⁶ Al "Discurs davant la tomba de Marx", pronunciat el 17 de març de 1883.

⁷ Sobre les relacions entre els tres nivells d'una formació social qualsevol (infraestructura, estructura i superestructura), consulteu ALÒS [1988a], pàg. 75-79.

del socialisme. Això és degut, sobretot, al paper actiu que aconsegueix en el procés de perfeccionament de les relacions de producció socialistes. Tanmateix, no hi ha una unitat de criteri pel que fa al concepte de Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista.

El pla d'estudi del tema serà el següent: en primer lloc, analitzarem breument les aportacions dels autors clàssics del marxisme; després, resumirem el debat soviètic dels anys 1977-1979 sobre el tema; a continuació, exposarem la teoria amb què ens identifiquem; tot seguit, veurem d'altres definicions i aportacions; i, finalment, ens referirem a algunes de les característiques del mecanisme econòmic en relació amb el concepte de Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista.

Pel que fa a la primera qüestió, no hi ha cap obra dels clàssics del marxisme dedicada al tema del mecanisme econòmic. Tot i així, dins del conjunt de la seva obra, hi trobem alguns elements indicatius sobre la temàtica.

La major part dels economistes socialistes consideren que fou LENIN el primer que féu servir el concepte de mecanisme econòmic, tant referint-se al capitalisme com al socialisme, quan analitzava un determinat nivell de socialització de les forces productives a les diverses formacions socials.

Així, quan parlava del nivell més elevat de la socialització del capitalisme monopolista d'estat, utilitzà el concepte de mecanisme econòmic en el següent context: «L'imperialisme va transformant, a poc a poc, tots els trusts en organitzacions d'aquest tipus [a l'estil d'un monopoli capitalista d'estat]. En aquells veiem aquesta mateixa burocràcia burgesa entronitzada

sobre els "simples" treballadors, aclaparats pel treball i famolencs. Però, el mecanisme de l'administració social ja està aquí preparat. No cal sinó enderrocar els capitalistes, destruir, amb la mà fèrria dels obrers armats, la resistència d'aquests explotadors, trencar la màquina burocràtica de l'estat modern, i tindrem davant nostre un mecanisme d'alta perfecció tècnica, lliure del "paràsit" i perfectament susceptible de ser posat en marxa pels mateixos obrers units» (LENIN [1960], vol. 2, pàg. 332-333) ¹⁰ (subratllat: L.I.A.).

En algunes obres dedicades a l'anàlisi de l'economia socialista, com ara el "Informe al VII Congrés extraordinari del Partit Comunista (bolxevic)", on subratllava la necessitat de la transformació del mecanisme econòmic estatal en un organisme econòmic que es regeixi pel pla únic (LENIN [1960], vol. 2, pàg. 606) ¹¹. I a la "Primera variant de l'article 'Les tasques immediates del poder soviètic'", mencionava el mecanisme econòmic que havia de funcionar com un rellotge, vinculant tot això amb la socialització real en el socialisme, quan es formen les relacions socialistes de direcció i d'organització planificada de la producció (LENIN [1974-1978], vol. 28, pàg. 434) ¹².

De tota manera, MARX a "El Capital" ja havia fet una anàlisi de tallada del mecanisme econòmic del capitalisme, en estudiar-ne el contingut per mitjà de les formes concretes de la realització econòmica de la propietat privada sobre els mitjans de producció. Hi ha autors que opinen que els elements del mecanisme econòmic apareixen al Llibre I de "El Capital", quan MARX ana-

¹⁰ A "L'estat i la revolució", escrit entre l'agost i el setembre de 1917.

¹¹ Pronunciat el dia 7 de març de 1918.

¹² Escrit entre el 23 i el 28 de març de 1918.

litzza el salari. O, fins i tot, que n'explica els fonaments quan parla que «la competència imposa a tot capitalista individual les lleis inherents del règim capitalista de producció, com a lleis coactives imposades des de fora» ¹³.

Al Llibre III, hi presenta una anàlisi més detallada mitjançant l'estudi de les formes econòmiques concretes. Aquesta anàlisi ens manifesta com les lleis de les relacions de producció impideixen als homes actuar en la vida econòmica, d'una o altra manera.

De l'estudi de l'herència dels clàssics del marxisme, en podem extreure unes conclusions, d'acord amb PAIXKOSVKAIA ([1987], pàg. 130): «En primer lloc, a cada mode de producció li correspon el seu mecanisme econòmic, basat en les relacions de producció dominants.

»Quant a l'objectiu d'aquest mecanisme econòmic, els seus subjectes, formes i mètodes es determinen per les relacions de propietat i el nivell de desenvolupament de les forces productives. També es destaca el problema de la interacció del factor objectiu i del subjectiu en la vida econòmica.

»D'altra banda, com que el sistema de relacions de producció d'una formació sòcio-econòmica és en desenvolupament constant, i en conserva la característica principal —forma de propietat—, se'n desenvolupa el mecanisme econòmic amb totes les seves formes i mètodes, encara que conservant-ne els trets generals.

»A l'últim, partint d'allò dit anteriorment, hom pot afirmar

¹³ Citat a PAIXKOSVKAIA ([1987], pàg. 129).

que el mecanisme econòmic en té les pròpies regularitats de desenvolupament».

4.3.2. EL DEBAT SOVIÈTIC SOBRE EL MECANISME ECONÒMIC.

Dins de la bibliografia prou àmplia sobre el mecanisme econòmic, presenta especial interès la discussió organitzada durant els anys 1977-1979 a la revista "Ekonomitxeskie Nauki" [Ciència econòmica], dedicada a l'anàlisi multilateral dels problemes del mecanisme econòmic. Per fer aquesta exposició seguirem les aportacions de PAIXKOSVKAIA ([1987], pàg. 130-132).

«La categoria mecanisme econòmic fou introduïda en el sistema de categories de les ciències socials i, en particular de les ciències econòmiques, en els anys setanta, després del XXIV Congrés del PCUS ¹⁴, on fou determinat com a "conjunt de les estructures organitzatives, formes i mètodes de gestió de l'economia nacional i de les seves parts integrants"» (PAIXKOSVKAIA [1987], pàg. 127).

Els problemes discutits feien referència, fonamentalment, als problemes teòrics i metodològics del mecanisme econòmic. Aquest grup de problemes té, naturalment, una singular importància en la formació del mecanisme econòmic eficient de l'economia socialista. Els trets principals eren els següents:

a) La majoria dels autors consideraven el mecanisme econòmic com un conjunt de formes i de mètodes de direcció, d'organització i de regulació de la producció social, tot incloent-hi l'acció conscient en la producció.

¹⁴ Celebrat l'any 1970.

b) En l'anàlisi d'allò objectiu i subjectiu en el mecanisme econòmic, hom destacà que només n'hi ha un, de mecanisme econòmic (tot i que hi hagué consideracions que plantejaven l'existència de dos mecanismes econòmics, l'un d'objectiu, i l'altre de subjectiu), amb dues parts, l'objectiva i la subjectiva. Així, aquesta posició la podem expressar com que el mecanisme econòmic cal analitzar-lo en dos aspectes: en primer lloc, com a existent objectivament, independentment de la nostra consciència; en segon lloc, com a mecanisme de gestió, creat per la societat socialista, d'acord amb mesures de coneixement i de formulació d'aquesta categoria. Ço és: el mecanisme econòmic, en ésser objectivament condicionat, es crea i es perfecciona com a resultat de les accions conscients dels homes.

c) L'anàlisi dels principis i fonaments objectius del mecanisme econòmic en molts casos va vinculat amb l'anàlisi de les relacions de producció, en què es forma aquest mecanisme.

d) Sobre el seu contingut, la major part dels autors considerava que el mecanisme econòmic és tot el sistema de les relacions de producció, però que abraça aquella part que es troba en l'esfera de les relacions i formes econòmiques concretes.

e) Analitzant el factor subjectiu de la formació del mecanisme econòmic en el capitalisme i el socialisme, la majoria dels autors considerava que en el capitalisme també n'hi ha; tot i que sigui de caràcter mercantil i espontani, serveix de base de tota l'activitat de la societat capitalista.

f) En el sistema base econòmica-superestructura, hom creia que el mecanisme econòmic ocupava una posició intermèdia, in-

cloent-hi tant les formes econòmiques superficials de la base, com la part de la superestructura que es troba més pròxima a la base i que en té el propi contingut.

g) Dins de l'estructura del mecanisme econòmic, es destaquen, segons el criteri funcional, tres esferes generals: direcció, planificació i estimulació econòmica (que inclou el càlcul econòmic).

De tot l'anterior es desprèn que llavors els problemes principals del mecanisme econòmic no s'havien resolt, tot i que les generalitzacions a què hom va arribar servien de base per a anàlisis posteriors d'aquesta categoria econòmica.

En la literatura econòmica dels països socialistes existeix actualment una àmplia bibliografia sobre aquesta categoria. Els punts de vista són molt diversos i, fins i tot, contradictoris. El que sí que és comú a tots els autors és el reconeixement que el mecanisme econòmic expressa un conjunt de relacions, tant econòmico-tècniques com superestructurals.

4.3.3. EL MECANISME D'ACCIÓ I LES FORMES DE MANIFESTACIÓ DE LES LLEIS ECONÒMIQUES OBJECTIVES.

L'economia socialista, com a expressió de certes relacions de producció, és un reflex d'un conjunt de vincles essencials que són:

- 1) La propietat social sobre els mitjans de producció fonamentals.
- 2) Les relacions entre els productors en el procés econòmic

es basen, parcialment, en la cooperació i la utilització comuna dels mitjans disponibles.

3) Els processos de producció són dirigits parcialment per la societat.

4) La quota de producte que correspon a cada individu i grup s'estableix segons la seva aportació o segons criteris socials.

Tots aquests vincles defineixen el caràcter de les relacions fonamentals de producció i, per tant, els elements bàsics per al funcionament de l'economia socialista. Aquesta es concentra sobretot en mans de l'estat, el qual té un centre dirigent i planificador que permet assumir les decisions econòmiques, i que coordina i harmonitza tot el complex econòmic de la societat.

«La possibilitat d'implantar les relacions socialistes en l'economia i de desenvolupar una direcció centralitzada no succeeix per simple voluntat; només poden aconseguir-se aquests objectius amb l'escaient observança i el correcte compliment de les lleis econòmiques» (HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ i NIKOLENKOV [1985], pàg. 55).

En el marc de la societat socialista és indispensable el tractament dels processos econòmics, ço és, el conjunt d'activitats humanes que regularment s'observen amb caràcter objectiu i específic. Les relacions econòmiques que es repeteixen constantment entre els diferents elements del procés econòmic de la societat són les lleis econòmiques, que regulen l'activitat de la societat de conformitat amb la manera d'exercir-ne l'acció en l'economia. El funcionament de l'economia socialista s'ha de fonamentar, doncs, en la utilització conscient del sistema de lleis econòmiques objectives.

Sabem que els factors objectius són aquells processos, fenòmens i relacions que existeixen independentment de la consciència dels homes. Aquest és el cas de les condicions econòmiques i de les lleis econòmiques objectives, les quals determinen, en definitiva, els objectius dels homes i de la direcció. Quan les lleis no poden ser utilitzades pels homes, llavors s'imposen i actuen lliurement.

Sota les relacions de producció socialistes existeix entre les lleis econòmiques objectives una interacció i una interdependència en el seu funcionament regulador que les fa accionar com un sistema integral, com un mecanisme.

En el cas del socialisme, les possibilitats del factor subjectiu adquireixen un nou significat, i es manifesten mitjançant diferents aspectes:

1) Les lleis econòmiques objectives no necessàriament actuen lliurement, car és possible conèixer i revelar les tendències del desenvolupament social així com dirigir-lo en correspondència amb aquestes lleis.

2) La unitat dels processos polítics, econòmics i socials ofereixen la possibilitat de mobilitzar els recursos en interès de la societat, tot i que sigui de forma parcial.

3) És factible d'efectuar un càlcul real de les possibilitats objectives i, d'acord amb aquestes, organitzar les forces socials; això permet elaborar una política econòmica efectiva, orientada a mantenir la unitat de tot el sistema, així com el desenvolupament proporcional i planificat de cada una de les seves esferes i branques.

En el socialisme, doncs, el desenvolupament econòmic i social es realitza, si més no parcialment, de manera conscient i planificada. El factor subjectiu adquireix tot el seu sentit, en aconseguir el perfeccionament d'aquest mecanisme.

«En la direcció de la producció socialista té particular importància delimitar amb exactitud tres aspectes fonamentals que, tot i que es trobin estretament vinculats, poden i han de diferenciar-se, i que són: l'acció de les lleis econòmiques objectives, la forma de manifestació d'aquestes lleis i el mecanisme econòmic de llur utilització» (GARCIGA [1986], pàg. 30).

En el present apartat veurem els dos primers aspectes, i deixem per al pròxim, el tercer.

A.- El mecanisme d'acció de les lleis econòmiques. Les lleis econòmiques no existeixen fora de les relacions econòmiques entre els homes. Tanmateix, això no significa que en perdin el caràcter objectiu, ja que sempre actuen independentment de la voluntat i de la consciència dels homes, i expressen les relacions essencials, estables i de causa-efecte que s'estableixen en el procés de producció, distribució, intercanvi —si n'hi ha— i de consum dels béns materials.

Per tant, els objectius que els homes es proposen i el caràcter de la seva activitat estan condicionats objectivament per les condicions de llur vida, pel nivell de desenvolupament de les forces productives i pel caràcter de les relacions de producció.

En analitzar el caràcter de les lleis econòmiques objectives del socialisme hi pot haver dos tipus d'enfocaments erronis, com

a conseqüència de la possible utilització d'aquestes lleis en la societat socialista.

a) El primer fóra el de pensar que les lleis, per mitjà de les quals es desenvolupa la societat socialista, són creades directament per l'estat. Ací hi hauria una confusió entre les lleis jurídiques emeses per l'estat socialista, i les mateixes lleis econòmiques.

b) El segon és considerar que les resolucions, instruccions, etc., emanades dels organismes superiors, en relació amb les inferiors, són incloses dins de l'aspecte objectiu. Ara, hi hauria una confusió entre l'obligatorietat de compliment, amb els aspectes objectius de la direcció, la qual cosa és inadmissible.

En realitat, les formes de direcció es palesen, en primer lloc, en la consciència dels homes, i depenen del grau de coneixement científic i de l'experiència dels òrgans i dels individus encarregats de dirigir. Aquest és el cas de les funcions dels òrgans de direcció i dels seus dirigents en planificar, organitzar, coordinar, regular i controlar la producció. El mecanisme d'acció de les lleis econòmiques no depèn de factors externs, econòmics, polítics, etc., sinó de les relacions de producció que es regeixen per les lleis econòmiques.

B.- Les formes de manifestació de les lleis econòmiques. Les formes econòmiques mitjançant les quals es manifesten les lleis econòmiques constitueixen elements necessaris en el mecanisme d'acció d'aquestes lleis ¹⁵. La relació entre el mecanisme d'acció i les formes econòmiques mitjançant les quals es manifes-

¹⁵ Per exemple, la llei del valor es mostra per mitjà de categories com ara el preu, el guany, el cost, etc.

ta, entren en el mecanisme d'acció, i tenen, doncs, un caràcter objectiu.

D'altra banda, només pot funcionar un mecanisme si hi actuen i hi influeixen determinades forces. En la vida econòmica, les forces motrius que donen impuls a l'acció de les lleis econòmiques són les necessitats i els interessos econòmics. Fora de les relacions socials no hi ha ni necessitats ni interessos.

El reconeixement de les lleis econòmiques no varia els processos objectius. La utilització conscient de les lleis econòmiques inclou, obligatòriament, l'activitat transformadora, la qual succeeix sobre la base del coneixement de les esmentades lleis. En el socialisme això és possible per la propietat social i per l'organització planificada de l'economia nacional.

4.3.4. EL MECANISME D'UTILITZACIÓ DE LES LLEIS ECONÒMIQUES OBJECTIVES. EL CONCEPTE DEL MECANISME ECONÒMIC COM A SDPE.

«Tanmateix, per determinar el paper del sistema de direcció econòmica no n'hi ha prou amb l'anàlisi de les característiques, exigències i condicions d'acció del sistema de lleis econòmiques del socialisme (mecanisme d'acció), sinó que cal descobrir com emprar conscientment aquestes lleis (mecanisme d'utilització) per dur a la pràctica els objectius preestablerts. Això significa l'anàlisi de les relacions de producció des d'altre pla, ço és, a partir de la regulació conscient que ha d'exercir el subjecte de direcció sobre els processos econòmics, de forma que hom assegni, per a cada etapa de desenvolupament d'aquestes relacions, la intervenció que ha d'existir entre els diferents elements que hi participen, les direccions i els objectius traçats, i els

mitjans per a la seva consecució. Cosa que significa, dit en altres paraules, que en el socialisme són els mateixos homes, sobre la base del coneixement de l'acció de les lleis econòmiques objectives, els qui han de crear condicions per al seu ús efectiu, tot establint conscientment el mode d'organització de la producció social, i dirigint aquest procés» (VILARIÑO i DOMENECH [1988], pàg. 12) (subratllat: L1.A.).

El socialisme té la necessitat i la possibilitat d'assimilar l'aspecte objectiu de les lleis econòmiques, la realització real de les quals s'expressa mitjançant la interacció de l'objectiu i del subjectiu, cosa que constitueix el mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques objectives. El problema consisteix a revelar com per mitjà de l'essència objectiva de les lleis econòmiques es realitza l'activitat conscient dels homes.

S'ha de determinar, doncs, el caràcter sistemàtic en l'actuació de les lleis econòmiques i investigar quin serà l'aparell conscient que subjectivament elabora la societat socialista per desenvolupar la seva economia. Hem d'analitzar, per tant, la interacció entre el factor social (subjectiu) i el material (objectiu), com a categories que defineixen el mecanisme de gestió de l'economia socialista. «Partirem d'una consideració inicial del mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques del socialisme, com la forma subjectiva d'utilització de les lleis econòmiques objectives en l'activitat pràctica» (HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ i NIKOLENKOV [1985], pàg. 57).

«El mecanisme d'acció de les lleis econòmiques constitueix la base objectiva del mecanisme de la seva utilització. Precisament en el mecanisme d'utilització té lloc la interrelació dia-

lèctica de les condicions objectives i del factor subjectiu»
(GARCIGA [1986], pàg. 32) (subratllat: L1.A.).

El mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques del socialisme es presenta com una categoria econòmica bàsica, que pel seu contingut és molt complex, multifacètic i integral. En paraules de VILARIÑO i DOMENECH ([1988], pàg. 13): «per això, si bé en el socialisme cal que els homes coneguin i comprenguin les característiques de l'acció de les lleis econòmiques i les condicions històrico-concretes en què actuen, és igualment necessari que hom creï condicions perquè es puguin utilitzar, pràcticament, les possibilitats que les lleis econòmiques enclouen. La solució d'aquest problema va vinculat, directament, amb els problemes de l'organització i la direcció, de la definició de direcció planificada de l'economia i l'assegurament de la necessària unitat entre direcció política i la gestió econòmica».

Si tenim en compte els vincles directes o indirectes amb les forces productives, al sistema de relacions de producció hom distingir-ne dos grans blocs:

- les relacions de producció, vinculades directament amb la forma social d'apropiació; aquestes relacions caracteritzen la naturalesa social de tot el sistema de relacions de producció i, per això, són denominades relacions sòcio-econòmiques;

- les relacions econòmico-organitzatives, engendrades pel desenvolupament de les forces productives; aquestes caracteritzen l'organització del treball social i el nivell de socialització de la producció; el seu contingut sòcio-econòmic és determinat per les relacions d'apropiació imperants, i són secundàries en relació amb aquestes.

En el socialisme, la significació de la delimitació dels dos blocs s'amplia. L'organització planificada de la producció social no té sentit si no es creen les relacions econòmico-organitzatives corresponents, mitjançant les quals es realitza la vinculació orgànica de les possibilitats que obren al desenvolupament de les forces productives. Les relacions econòmico-organitzatives, a diferència de les sòcio-econòmiques, estan vinculades, no a la forma i mode d'apropiació, sinó a la forma i el mode d'organització de la mateixa producció.

Ara bé, aquest mode d'organització és condicionat, en primer lloc, per la forma socialista d'apropiació. En segon lloc, pel nivell de socialització de la producció que, sobre la base de l'aspecte anterior, determina el sorgiment de noves formes de divisió i organització del treball social, de noves formes per a la seva direcció conjunta, i la separació i la creació d'òrgans especials, les funcions dels quals consisteixen a fer correspondre l'activitat dels membres de la societat amb la direcció econòmica.

Tant un tipus com l'altre de les relacions de producció són objecte d'acció conscient per part de la societat socialista; tanmateix, les econòmico-organitzatives constitueixen les formes més concretes i més superficials del moviment de l'economia, de la forma de la producció, tal com apareix a la superfície de la societat. Estan vinculades amb l'activitat pràctica dels homes en la producció, amb els interessos econòmics i amb els mètodes de direcció de l'economia, als quals serveixen de substrat.

Així, les relacions econòmico-organitzatives inclouen:

- les relacions que es formen en l'organització del treball social, vinculades amb les relacions concretes d'organització de

l'economia i la determinació de les anelles productives (empreses, etc.);

- les relacions que caracteritzen els vincles entre les diverses baules productives en un determinat nivell de desenvolupament de la divisió social del treball, per mitjà de les quals es realitza l'intercanvi d'activitat i productes en la producció social; inclouen les formes concretes de vincles econòmics entre empreses, etc., la circulació dels mitjans de producció i els mitjans de consum, i les relacions financero-creditícies;

- les relacions formades en el procés de direcció planificada de l'economia, en la utilització d'instruments i de palanques d'acció directa sobre els agents de la producció, amb l'ajuda dels quals s'assegura la conjuminació dels interessos econòmics i l'estimulació de l'activitat econòmica.

L'estudi del mecanisme d'acció de les lleis econòmiques es vincula amb les relacions sòcio-econòmiques, ja que té per objecte investigar l'essència més profunda d'aquestes relacions de producció, el condicionament històrico-concret de la seva acció i les particularitats de la seva acció en forma de sistema. La categoria mecanisme d'acció emfasitza el caràcter objectiu del sistema de lleis de relacions de producció i dels interessos econòmics, sense els quals la ciència econòmica mancaria de sentit.

L'estudi del mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques s'orienta principalment cap a les relacions econòmico-organitzatives. La categoria de mecanisme d'utilització del sistema de lleis econòmiques del socialisme, com a abstracció científica de l'economia política, és un pas que aproxima a la superfície de les relacions socials de producció. Subratlla el fet que, si bé en el socialisme el coneixement del mecanisme d'acció de les

lleis econòmiques —objectiu— és condició necessària per al seu ús efectiu, això no és suficient, sinó que cal, a més a més, la creació de condicions per organitzar en la pràctica l'activitat de la societat per a l'ús d'aquestes lleis, per organitzar l'acció de les forces socials que hi participen.

L'organització d'aquesta activitat comença per la determinació, per part dels mateixos homes, dels objectius del desenvolupament econòmic i dels mitjans i vies per aconseguir-lo. El plantejament d'aquests objectius és una prerrogativa de la direcció política, i es materialitzen en la política econòmica. Per tant, l'eficàcia de la política econòmica depèn tant del grau de coneixement de les lleis econòmiques del desenvolupament de la societat, com de la capacitat que tinguin els homes per assegurar-ne, de forma integral, la realització en la pràctica.

La determinació de les formes i dels mètodes concrets, per mitjà dels quals s'organitza la pràctica de l'activitat econòmica d'acord amb les condicions i objectius establerts, constitueix la baula central del mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques del socialisme, ja que mitjançant aquests hom ha d'assegurar que el moviment de l'economia correspongui amb la política econòmica traçada.

En destacar la importància del factor subjectiu, la categoria mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques del socialisme revela el significat de la funció pràctica de l'economia política del socialisme, que expressa els tres elements clau del procés de direcció de l'economia per part de la societat, com un tot únic:

- la necessitat del coneixement de les característiques i particularitats de l'acció del sistema de lleis econòmiques i de les condicions històrico-concretes, en què s'efectua;

- la determinació, sobre la base d'aquest coneixement, dels objectius fonamentals de la política econòmica i de les tasques i direccions principals del desenvolupament econòmic;

- la determinació del conjunt de formes i de mètodes que permetin realitzar aquesta direcció conscient, tot assegurant la unitat entre el mode específic d'organització de la producció amb els objectius i direccions principals del desenvolupament econòmic.

«El conjunt de formes i mètodes que caracteritzen el mode específic d'organització de la producció social en el socialisme constitueix el mecanisme econòmic d'aquesta societat» (VILARIÑO i DOMENECH [1988], pàg. 19).

Com a mode d'organització específic de la producció social, el mecanisme econòmic expressa el vincle entre les forces productives i les relacions de producció socialistes de propietat, possessió i apropiació, que ha d'assegurar la materialització de les relacions de producció i del sistema d'interessos econòmics. En aquest sentit, el mecanisme econòmic sintetitza la relació dialèctica que existeix entre el subjecte social i l'acció de les lleis econòmiques objectives, i constitueix el contingut principal del sistema de direcció de l'economia.

El Sistema de Direcció de l'Economia, com a fenomen, de la pràctica social, concreta la relació entre el subjecte social i l'acció de les lleis econòmiques, unint en un tot les necessàries

relacions econòmiques que s'estableixen objectivament entre els diversos components d'aquest subjecte, que expressen la voluntat dels homes, manifestada en les seves decisions econòmiques, i que recolzen en les relacions de la superestructura per a la seva realització. Com a forma més concreta i superficial, el Sistema de Direcció de l'Economia —per mitjà del qual s'efectua el procés de direcció de la producció social— constitueix el vincle entre la base i la superestructura de la formació social socialista, i crea les condicions propícies perquè l'acció de les lleis econòmiques s'estengui a totes les esferes de la vida social.

Per tant, a diferència de les relacions de producció, les relacions de direcció transcorren, en totes les seves manifestacions, en la consciència dels homes. Tanmateix, les formes i mètodes concrets de direcció es determinen per les necessitats i les tasques engendrades en la producció, pels resultats obtinguts en el coneixement científic i per les possibilitats del seu ús pràctic. Aquestes formes i mètodes són introduïts i emprats pel sistema de direcció i per les altres institucions superestructurals.

«Si bé en el socialisme els homes han d'organitzar la seva activitat, de forma planificada, ells mateixos, en emprar mecanismes d'influència conscient que absolutitzen el paper de determinats mètodes (econòmics o administratius), produeixen un cert fenomen de "esgotament" de les possibilitats que s'obren amb la seva aplicació, que mena a negar les lleis objectives que es troben a la base» (VILARIÑO i DOMENECH [1988], pàg. 15).

La principal significació del mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques consisteix a regular l'esfera d'acció de les lleis econòmiques, a excloure manifestacions no desitjades i a

enfortir les tendències de desenvolupament d'acord amb els interessos de la societat.

«El mecanisme econòmic de la societat socialista es basa en la utilització conscient de les lleis econòmiques; per això en la seva base és objectiu. Per altra part, en la seva formació i funcionament és subjectiu, ja que depèn de l'activitat conscient dels homes. Per tant, el mecanisme econòmic és constituït per la correlació de l'objectiu i del subjectiu en el procés de direcció. Per aquest motiu, el mecanisme econòmic i el mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques en les condicions del socialisme no són dos mecanismes diferents, sinó dos termes diferents d'expressió d'un mateix procés.

«El mecanisme econòmic abraça el sistema de formes econòmiques i jurídiques i els principals mètodes de direcció utilitzats en el procés de la direcció planificada de la reproducció ampliada socialista» (GARCIGA [1986], pàg. 32) (subratllats: L.I.A.).

GARCIA VALDÉS es troba en una posició molt semblant a la de GARCIGA, i afirma que «en el socialisme també existeix la contradicció entre les relacions de producció i les forces productives, però [...] la propietat social exigeix i possibilita el perfeccionament constant de les relacions de producció en correspondència amb les exigències emanades del desenvolupament de les forces productives. És, precisament, aquest perfeccionament ininterromput de les relacions de producció, per mitjà del mecanisme d'utilització de les lleis, el que possibilita el desenvolupament inescotable de les forces productives. La mateixa utilització de les lleis econòmiques no és sinó el perfeccionament orientat de les relacions de producció.

«En això rau, de primer antuvi, el lloc i el paper de la utilització de les lleis econòmiques del socialisme, i d'això s'infereix la importància del mecanisme econòmic.

«[...] amb la finalitat de destacar allò que és essencial del mecanisme econòmic, considerarem que el sistema de direcció és el mecanisme d'utilització de les lleis [econòmiques] a escala de tota la societat i en el seu interès» (GARCÍA VALDÉS [1983], pàg. 5-6) (subratllat: L1.A.).

Des d'aquest punt de vista, doncs, parlar del Mecanisme Econòmic o del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia és la mateixa cosa, i així ho considerarem al llarg d'aquest treball.

La categoria mecanisme econòmic engloba el conjunt de relacions de producció socialistes i vincula:

a) el sistema de lleis econòmiques del socialisme, d'acord amb la llei econòmica fonamental;

b) tot el conjunt de categories econòmiques de la societat socialista, de manera que aquest mecanisme té un caràcter sistemàtic i integral, perquè vincula els diferents nivells d'interessos de la societat i els combina de forma harmònica, és a dir, conjumina les relacions de cada individu amb la dels col·lectius productius, i aquestes amb les socials.

És important la correlació entre els factors objectius i subjectius, la interacció dels quals constitueix les parts integrants del mecanisme d'utilització de les lleis econòmiques objectives del socialisme. Els factors subjectius socials no

poden modificar l'acció ni les formes de manifestació de les lleis econòmiques; només per mitjà dels factors subjectius es realitzen les relacions de producció que actuen d'acord amb les lleis econòmiques objectives.

Per tant, mitjançant la pràctica conscient s'aprecia l'acció i la utilització de les lleis econòmiques. «La consciència de l'home no solament reflecteix el món objectiu, sinó que el crea» (LENIN [1974-1978], vol. 42, pàg. 200) ¹⁶. Això subratlla el paper tan important que té la pràctica humana en la transformació conscient dels fenòmens objectius, i la seva adequació constant a les necessitats socials.

Per això, els mecanismes d'acció i d'utilització de les lleis econòmiques, tot i que tenen aspectes comuns, no són la mateixa cosa. De fet, el mecanisme d'utilització, que elabora l'home subjectivament per aprofitar les esmentades lleis, mai no s'ajusta exactament al mecanisme d'acció; aquest és més dinàmic i aquell, per mitjà de la pràctica —el perfeccionament del mecanisme econòmic— intenta acostar-s'hi al màxim.

Així, doncs, la consideració del mecanisme econòmic com la forma conscient d'influir sobre l'economia implica que és un sistema en continu canvi i procés. Les lleis econòmiques imposen continuament als homes noves exigències; aquests reaccionen elaborant diferents formes conscients de respondre-hi mitjançant la seva activitat pràctica, per la qual cosa el mecanisme econòmic es presta a ésser modificat constantment, segons els coneixements que l'home va adquirint i la seva aplicació conseqüent al progrés social.

¹⁶ Als "Quaderns filosòfics", a l'apartat dedicat al "Resum del llibre de Hegel 'Ciència de la Lògica'", escrit el set.-des. de 1914.

«La propietat defineix l'estructura sòcio-econòmica de la societat; el mecanisme de gestió conforma el mode d'organització de la producció social, caracteritza la gestió econòmica de la societat. El mecanisme de gestió decideix, en bona mesura, l'eficàcia i els resultats de la producció, el volum de béns i serveis produïts» (ABALKIN [1973], pàg. 13).

Com ja hem vist supra, el mecanisme econòmic és la forma conscient de manifestació i d'utilització de les relacions de producció, i es pot afirmar que aquestes es revelen per mitjà d'una doble estructura: les relacions sòcio-econòmiques i les econòmico-organitzatives. En aquesta estructura s'expressa plenament el contingut de la categoria econòmica del mecanisme econòmic. Així doncs, el mecanisme econòmic és determinat per les relacions de producció socialistes, però no les substitueix ni s'hi limita, sinó que contribueix a la seva realització ¹⁷.

De fet, el mecanisme econòmic inclou tant elements de la base econòmica —en sentit ampli—, com de la superestructura social; per tant, constitueix una mena de nivell intermedi entre totes dues, i regeix per a tota la societat. Es manifesta com la forma específica d'adaptació de les relacions de producció al nivell de desenvolupament de les forces productives, que determina etapes específiques en la seva transformació i desenvolupament. Estableix, en fi, els vincles corresponents entre les necessitats i les possibilitats reals de la societat.

Com que aquest mecanisme es relaciona amb el nivell de desenvolupament de les forces productives, en continu desenvolupament

¹⁷ L'estudi de l'estructura del mecanisme econòmic s'efectua infra, a l'apartat § 3.6.A. d'aquest capítol.

pament, «la utilització del mecanisme de direcció socialista no existeix de manera generalitzada i homogènia, sinó que representa diferents graus de maduresa del mecanisme econòmic en correspondència amb el nivell de desenvolupament atès per les forces productives i la seva utilització pràctica a cada país socialista» (HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ i NIKOLENKOV [1985], pàg. 66).

Quan hom parla de les reformes econòmiques, s'ha de tenir en compte que «la reforma econòmica no és sinó la forma d'adequació del mecanisme de gestió a les noves condicions del socialisme madur, per la qual cosa no representa un fenomen a curt termini ni acabat, sinó un procés dinàmic de perfeccionament constant dels mètodes de direcció» (HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ i NIKOLENKOV [1985], pàg. 67-68).

4.3.5. DIVERSES DEFINICIONS DE MECANISME ECONÒMIC.

Acabem d'exposar quin és el concepte de Mecanisme Econòmic o Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia que acceptarem en el present treball. No és sobrer, però, dedicar unes pàgines a conèixer les diverses definicions que els estudiosos n'han fet.

El primer a utilitzar el terme de mecanisme econòmic fou LENIN, del qual ja hem vist algunes aportacions sobre el tema; ara veurem un altre passatge on parla, en els següents termes, del mecanisme econòmic (LENIN [1960], vol. 2, pàg. 606): «L'organització de la comptabilitat, el control sobre les empreses més importants, la transformació de tot el mecanisme econòmic de l'estat en una sola gran màquina, en un organisme econòmic que funcioni de manera que centenars de milions de persones es rege-

ixín per un sol pla: heus aquí la formidable tasca d'organització que caigué sobre les nostres espatlles» (subratllat: L1.A.) ¹⁰.

Vegem, a continuació, algunes de les interpretacions més peculiars sobre el concepte de mecanisme econòmic.

A.- El mecanisme econòmic com a sistema de direcció de l'economia, com a unió dels factors objectius i subjectius.

L'aspecte comú característic d'aquest grup —que és també el nostre— és el de concebre el mecanisme econòmic com la forma subjectiva d'utilització de les lleis econòmiques en la pràctica, com la forma conscient de manifestació i d'utilització de les relacions de producció.

El búlgar Iak AROVD ([1980], pàg. 166-169) dóna unes quantes definicions que podem incloure perfectament en aquest primer grup. Així, en una primera, diu que el mecanisme econòmic «és el conjunt orgànic de formes econòmiques, principis i mètodes, mitjançant els quals funciona l'economia nacional i que reflecteixen les exigències objectives de les lleis econòmiques, i són el mitjà per assolir els objectius de la societat socialista». També pertanyen al mateix autor les següents definicions:

«El mecanisme econòmic comprèn tot sistema de direcció de l'economia, erigit en correspondència amb les lleis econòmiques en un o altre estadi del desenvolupament de la societat i orientat a la seva utilització».

¹⁰ Al "Setè Congrés extraordinari del PC(b) de Rússia", informe polític del CC del dia 7 de març de 1918.

«El mecanisme econòmic del comunisme (socialisme) és un complex conjunt de relacions econòmiques, productives, planificades sobre bases objectives i dirigides a la utilització de les lleis econòmiques».

«El mecanisme econòmic és el sistema d'objectius concrets de la producció, normes econòmiques i jurídiques d'organització, instruments i mètodes de regulació de l'activitat econòmica de la societat, resultat de l'acció de les lleis econòmiques, de la transformació de la seva essència en fenomen, de l'objectiu en subjectiu» ¹⁷.

DZARAZOB ofereix una definició que també s'inclou en aquest grup: «el mecanisme econòmic representa un sistema de palanques econòmiques i de mètodes de direcció, edificat en correspondència amb les lleis econòmiques del socialisme, conegudes i utilitzades» ²⁰.

Igualment, la definició que més emfasitzen HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ i NIKOLENKOV ([1985], pàg. 61-62) queda inclosa en aquest grup: «El Mecanisme Econòmic de la societat socialista és el conjunt de formes i mètodes de l'activitat econòmica organitzativa. És la influència conscient sobre el procés de la producció basat en la utilització conscient del sistema de lleis econòmiques del socialisme».

Una altra definició, menys explícita però, és la d'OMAROV ([1982a], pàg. 37): «Les accions de direcció serveixen de reflex

¹⁷ Aquestes definicions són citades per GARCÍA VALDÉS [1983], pàg. 3. Totes les definicions han estat recollides per aquest autor directament de l'obra d'AROYO.

²⁰ Aquesta definició és citada per GARCÍA VALDÉS [1983], pàg. 3. No hi ha cap referència més sobre l'autor citat al text.

de determinades relacions concretes que sorgeixen entre els participants de l'activitat laboral en les condicions de formes donades d'organització, tant de la producció, com de la direcció. El conjunt d'aquestes relacions i formes d'organització crea el mecanisme de la direcció de l'economia. Quant més complexes siguin les relacions i les formes esmentades, tant més diversos són els canals i mètodes d'acció dels òrgans de direcció sobre els processos econòmics».

és a dir, en aquesta definició es fa referència al mecanisme econòmic com el resultat de les relacions de producció, si bé, en aquest cas, el contingut de les relacions de producció és, més aviat, de caire concret i empirista.

GARCIA VALDÉS, al Simposi "Necessitat del sistema de càlcul econòmic i caràcter objectiu de la seva aplicació com a fonament del SDPE nacional", celebrat l'any 1981 a L'Havana, destacà que totes les definicions sobre el mecanisme econòmic exposades allí «tenen en comú el reconeixement de les lleis econòmiques com a base objectiva del sistema de direcció econòmica de la societat i la necessitat de fer funcionar un complex de mesures d'acord amb els requeriments de les dites lleis» (FONTE REYES [1982], pàg. 141) ²¹.

B.- El mecanisme econòmic com a sistema de direcció de l'economia, en la seva perspectiva funcional.

Es tracta d'unes definicions correctes, però incompletes,

²¹ FONTE REYES, però, diu que «s'hi plantejaren diferents definicions sobre l'essència del mecanisme econòmic del socialisme» (FONTE REYES [1982], pàg. 141), sense fer-ne cap altre aclariment.

car expliquen els elements i les funcions del mecanisme econòmic, però no la interconnexió entre el factor objectiu i el subjectiu.

Una primera definició característica d'aquest enfocament la tenim als "Lineaments econòmics i socials per al quinquenni 1981-1985", aprovats al II Congrés del PCC (PARTIT COMUNISTA DE CUBA [1981], pàg. 238), on s'afirma que «El SDPE constitueix un complex de mesures de direcció i organitzatives, d'índole global, els aspectes essencials de les quals s'expressen més acabadament en la planificació i en el caràcter de l'empresa socialista».

Una altra és la de VARLAMOV ([1985], pàg. 46): «és un conjunt de funcions de direcció —pronòstic, planificació, organització i regulació de l'economia nacional— orientades a aconseguir el màxim rendiment del treball i el més elevat nivell en l'organització de la comptabilitat i control; de mètodes d'influència econòmics, organitzatius, educacionals i administratius; de mitjans d'estímul material i moral; d'instruments de formació de preus; de mètodes de realització dels principis i objectius de l'economia socialista».

Una definició d'AROYO ([1980], pàg. 169) que podem incloure en aquest grup és la que afirma que «el mecanisme econòmic de la societat abraça l'estructura organitzativa de direcció de la producció social, la seva intersubordinació, els quadres, la base material i tècnica d'informació de la direcció; mètodes de direcció de l'economia; administratius, econòmics i sociològics; a l'últim, el conjunt de relacions econòmiques, financeres i administratives que s'estableixen entre les baules econòmiques en el procés de direcció de l'economia» ²².

²² Aquesta definició és citada per GARCÍA VALDÉS [1983], pàg. 3-4, extreta de l'obra d'AROYO.

També podem incloure en aquest grup una de les diverses definicions que ofereixen els autors HERNANDEZ HERNANDEZ i NIKOLENKOV ([1985], pàg. 60): «Les possibilitats encloses en la propietat social socialista requereixen una forma d'organització del treball, l'ús de palanques i estímuls, així com els mètodes de gestió propis. Aquest conjunt d'elements en la seva harmònica correspondència conforma l'anomenat Mecanisme Econòmic Socialista.

«Nosaltres estem d'acord amb els autors que consideren el mecanisme en la seva caracterització més general, com el sistema econòmic de les relacions de producció —no com a apropiació— sinó en el seu funcionament, el mode d'organització, mètode de gestió de l'activitat econòmica per mitjà de les relacions directes entre els subjectes concrets de la societat socialista: estat, anelles productives i treballadors».

En la mateixa línia, però menys explícita en general i més explícita pel que fa al paper de la planificació, és la de PERMINOV, que caracteritza el mecanisme econòmic en la seva concepció, tot afirmant que «el pla és el centre, la palanca fonamental del mecanisme econòmic [...]. Pràcticament, no existeix cap tipus d'activitat econòmica que no sigui reglamentat, en determinada mesura, pel pla directiu. [...] La planificació, com a tipus d'activitat de direcció, forma una part considerable del mecanisme econòmic.

«L'altra part del mecanisme la formen els tipus d'activitat econòmica i de relacions de producció, vinculats amb la materialització dels plans ja confeccionats: la regulació corrent, el control, etc.» (PERMINOV [1984], pàg. 35-36).

Més lacònica resulta la d'ABALKIN ([1975]): «El mecanisme econòmic, a grans trets, pot caracteritzar-se com el mitjà d'organització de la producció social, amb les seves formes i mètodes inherents, estímuls econòmics i normes jurídiques».

C.- El mecanisme econòmic com una part del sistema de direcció de l'economia.

és un grup de definicions que són incorrectes, ja que separen els dos principals subsistemes del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia, i identifiquen el segon —el càlcul econòmic— amb el mecanisme econòmic.

Una concepció típica d'aquesta visió la tenim en l'aportació de BATXURIN. Com hem vist al capítol 2, aquest autor considera que la direcció econòmica «és el sistema dels organismes de planificació i gestió econòmica, així com els principis i mètodes de direcció de l'economia nacional» (BATXURIN [1979], pàg. 17). Poc després, però, afirma que «la direcció de l'economia nacional socialista, al seu torn, també és un sistema complex en desenvolupament» (BATXURIN [1979], pàg. 18). Aquest sistema complex, de fet, comprèn tres elements bàsics, que són, la planificació, la direcció operativa (des del nivell més alt, el nacional, fins a arribar a les anelles més baixes, les empreses) i els mecanismes econòmics ²³.

²³ Vegeu l'esquema representat a la pàg. 19 de l'esmentada obra. D'altra banda, cal fer un matis important. La definició d'aquest autor que hem citat al començament del present capítol, la podríem adscriure, sense gaires problemes en el primer grup, el "A". Ara bé, aquesta definició incorpora un element que no conté la que acabem de citar, i és que, mentre que en la definició del principi del capítol parla de la "direcció planificada de l'economia", ací només es refereix a la "direcció econòmica". Dit d'una altra manera: la primera és una definició equivalent a la nostra de mecanisme econòmic (que ell no accepta), i això resta reflectit en la segona, on separa

Així és, doncs, com diu que «també és important el paper que correspon als mecanismes econòmics, mitjançant els quals es creen les condicions per determinar la quantia de les despeses i dels resultats de la producció, dels estímuls al treball i de l'elevació de la seva productivitat, distribució planificada i utilització efectiva de recursos materials, laborals i financers» (BATXURIN [1979], pàg. 18).

I, a partir d'aquí, arriba a l'exposició que cada un d'aquests elements té dins del sistema socialista de direcció: «el paper més important correspon a la planificació, la qual determina els objectius i la direcció en la utilització d'altres mètodes de direcció, inclosos el caràcter i la direcció en la utilització del mecanisme econòmic (gestió econòmica, preu, guany, finances, crèdits, etc.). Entre la planificació, la direcció operativa i els mecanismes econòmics existeix una vinculació orgànica d'interacció mútua. Així, la direcció operativa i els mecanismes econòmics serveixen de mitjans fonamentals per al compliment dels plans, mentre que la planificació crea, al seu torn, les condicions per a l'aplicació efectiva dels mètodes operatius i els mecanismes econòmics» (BATXURIN [1979], pàg. 20).

Serveixi aquesta llarga cita com una mostra ben palesa de la concepció del mecanisme econòmic com una part del Sistema de Direcció de l'Economia, a fi d'aconseguir el màxim de resultats per part de la planificació.

D.- El mecanisme econòmic des del punt de vista preponderant del factor subjectiu.

planificació i mecanisme econòmic com a elements diferenciats dins de la direcció econòmica.

Aquestes definicions pequen de concedir una importància secundària al factor objectiu, com si aquest només fou un objecte dirigit, i que no influeix sobre el dirigent.

Aquí disposem una definició característica que és la següent de DZARAZOB: «Per mecanisme econòmic hom ha comprendre el sistema per influir de forma conscient i organitzada sobre l'economia»²⁴.

E.- El mecanisme econòmic en la seva perspectiva empírica.

Es tracta només d'explicar els elements que componen el mecanisme econòmic.

Una concepció en aquesta línia és la que exposem tot seguit, de PERMINOV, si bé ja sabem que aquesta no és l'única concepció d'aquest autor: «mecanisme econòmic és el resultat de l'activitat [...] de milers d'empreses i d'altres baules de [...] l'economia, en altres paraules, és el resultat de moltes decisions corrents que es prenen diàriament en l'esfera de la producció, del proveïment tècnic-material, de la construcció bàsica, etc.» (PERMINOV [1984], pàg. 34).

4.3.6. CARACTERÍSTIQUES DEL MECANISME ECONÒMIC COM A SDPE.

Com ja sabem, el mecanisme econòmic ha d'adequar-se al sistema de lleis econòmiques objectives; ha d'estar en correspondència amb el nivell de desenvolupament de les forces productives; s'expressa com a formes, mètodes i procediments d'influir

²⁴ Aquesta definició també és citada per GARCIA VALDÉS [1983], pàg. 3.

conscientment en l'economia; és un fenomen en procés, subjecte a un perfeccionament constant; i es troba situat enmig de la base i de la superestructura de la societat, tot contenint elements inherents a totes dues esferes.

és un fenomen multifacètic i integral, ja que constitueix la forma de manifestació del sistema de lleis i de categories econòmiques objectives, i ha d'aconseguir alhora harmonitzar els interessos individuals, col·lectius i individuals. Expressa, a més a més, el nivell assolit per les relacions de producció socialistes en el seu funcionament en forma de sistema, per al conjunt de l'economia nacional.

La importància del mecanisme econòmic queda reflectida en el següent paràgraf: «si bé la propietat defineix l'estructura sòcio-econòmica de la societat, el mecanisme econòmic conforma el mode d'organització de la producció social, és a dir, caracteritza l'organització econòmica de la societat. De l'eficiència que tingui el mecanisme econòmic depèn, en bona mesura, l'aprofitament màxim dels avantatges del socialisme» (OLÉINIK i GÓMEZ [1985], pàg. 176).

Les principals característiques del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia Socialista, les podem englobar en els següents apartats.

A.- L'estructura del mecanisme econòmic conté tres grans blocs, amb els subsistemes i baules corresponents.

1r) Comprèn les relacions sòcio-econòmiques del desenvolupament de les forces productives, que inclouen les divisions social i tècnica del treball. Aquest és el bloc més vinculat a la pro-

pietat social dels mitjans de producció. El progrés científico-tècnic i la seva aplicació a la producció en condiciona el desenvolupament, i propicia el major perfeccionament de la producció social.

2n) Comprèn les relacions econòmico-organitzatives de les relacions de producció. Hi són incloses: la direcció, l'organització, la planificació, l'estimulació i l'emulació.

«En aquest bloc resideix la fonamentació i les possibilitats de perfeccionament del sistema. Aquí es troben les formes conscients que l'home elabora per influir sobre l'activitat econòmica; la seva major eficiència actuarà sobre la gestió econòmica i, per tant, sobre el resultat del Mecanisme Econòmic utilitzat; és en aquesta baula on apareixen les formes i mètodes, les palanques i estímuls necessaris per garantir el desenvolupament òptim de l'economia» (HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ i NIKOLENKOV [1985], pàg. 69).

3r) Conté elements de la superestructura vinculats a les relacions de producció, com ara el Dret Econòmic, el qual constitueix la regulació jurídica que exerceix l'estat socialista sobre l'economia. Per mitjà de l'aplicació de les lleis jurídiques, l'estat s'incorpora al sistema del mecanisme econòmic i als mètodes de direcció i de planificació.

B.- El mecanisme econòmic inclou els següents elements:

a) Les formes d'organització de la producció en correspondència amb el nivell de desenvolupament assolit per les forces productives (cooperació, especialització, concentració, etc.).

b) Les formes econòmiques per mitjà de les quals es manifesten les lleis econòmiques (preu, guany, cost, rendibilitat, etc.). Aquestes formes es fan servir de manera planificada, com a ressorts que regulen l'acció de les lleis econòmiques.

c) Els principis de direcció que constitueixen el punt de partida per a la utilització de les lleis econòmiques del socialisme.

d) Les formes econòmiques emprades per l'estat socialista per a la direcció dels processos econòmics: impost de circulació, pagament pels fons, pagaments fixos, etc.

e) Les formes jurídiques que garanteixen l'ordenament jurídic i normen i regulen les relacions econòmiques entre les diverses baules de l'economia.

f) El sistema d'estímuls morals i materials impulsa els agents de la producció a incrementar l'efectivitat del seu treball. Els mètodes d'estimulació revesteixen formes jurídiques i econòmiques.

g) La planificació de tota l'economia, com a baula fonamental del mecanisme econòmic, dins del qual es troba el càlcul econòmic com l'altre subsistema important.

C.- Els trets característics del Sistema de Direcció i Planificació de l'Economia com a mecanisme econòmic de la societat socialista són els següents:

1) Constitueix un sistema i no un simple conjunt de mesures. Això significa que entre els diferents elements del sistema

existeix una relació orgànica, que no pot funcionar un element sense els altres. Nogensmenys, la importància dels components no és igual, car alguns són més rellevants per al funcionament i el desenvolupament de tot el mecanisme, i determinen les tasques dels altres.

2) El mecanisme de funcionament de l'economia nacional reflecteix els processos objectius del socialisme i de les seves lleis econòmiques. No es pot crear de forma arbitrària i sense tenir en consideració la realitat objectiva. És creat per les persones, i, en aquest sentit, pot revelar més o menys exactament la realitat objectiva. La fidelitat a aquesta s'aconsegueix amb la pràctica, la correspondència amb les exigències del desenvolupament social, la influència que hi exerceix. Per tant, el mecanisme econòmic és el reflex subjectiu de la realitat objectiva, és el mecanisme de direcció, mitjançant el qual l'estat dirigeix l'economia segons les exigències de les lleis econòmiques.

3) El mecanisme econòmic no és estàtic, creat d'un cop i per sempre. L'estructura i la importància dels seus elements canvia juntament amb el desenvolupament de la producció social i de la mateixa societat socialista. «El mecanisme econòmic és l'esfera més dinàmica de les relacions socialistes de producció» (OLÈINIK i GÓMEZ [1985], pàg. 176).

4) Els seus elements fonamentals són subsistemes, i cada un té una relativa independència, que no nega, és clar, l'existència del sistema com un tot.

5) I naturalment, els principals elements del sistema, dels quals ja hem parlat, com ara: l'estructura econòmico-organitzativa de l'economia nacional, la planificació, els sistema de

relacions contractuals, les relacions monetàrio-mercantils, el sistema financer-creditici, la formació i la distribució dels ingressos, l'estimulació material i moral, i el càlcul econòmic.

La planificació és l'element principal, com indiquen CODINA i FERNÁNDEZ NÚÑEZ ([1982], pàg. 25): «En el SDPE es destaca el caràcter rector de la planificació, com a element central que integra les múltiples relacions que s'estableixen en l'economia socialista, tot orientant la direcció del seu moviment». Per consegüent, la planificació és la baula principal, que abraça tots els processos sòcio-econòmics.

Endemés, l'empresa és l'element primari «la base del complex sistema de relacions de producció de l'economia nacional, i es caracteritza per posseir unitat tècnico-econòmica interna i objectiva del procés de producció, unitat territorial i una independència relativa en la seva gestió econòmico-operativa» (DÍAZ VÁZQUEZ [1984], pàg. 87). En conseqüència, l'empresa és la baula primària, el funcionament de la qual s'assenta sobre l'ús del càlcul econòmic.

D.- L'essència del mecanisme econòmic es plasma en les seves funcions, les quals mostren dos nivells interrelacionats, el global (nacional) i el funcional (les empreses). Les funcions es relacionen amb les lleis econòmiques, adés com un tot, adés amb algunes de determinades, depenent de cada funció en concret. En podem distingir les següents:

1) Servir com a mitjà per assolir els objectius fonamentals del socialisme. Ací hi ha, sobretot, dues lleis: l'econòmica fonamental i la del desenvolupament harmònic i proporcional (o desenvolupament planificat). La primera constitueix la unitat

dialèctica entre l'objectiu de la producció social (la satisfacció de les necessitats) i el mitjà per atènyer-lo (el perfeccionament de la producció social, l'augment de l'eficiència). Això significa que el mecanisme econòmic ha de coadjuvar al manteniment de la proporció adequada entre acumulació i consum, al creixement màxim de la producció social, etc, cosa que correspon a la segona llei.

2) Contribuir a crear les proporcions òptimes entre els components de l'economia, la sincronització entre llurs parts i a la millor distribució de les forces productives en el país. Aquesta funció es relaciona, especialment, amb la llei del desenvolupament planificat, amb la del creixement preferent de la producció de mitjans de producció,²⁵ i la llei de la població socialista.

3) Garantir el funcionament eficient de l'empresa. Això serveix relació amb la llei de l'estalvi de treball, la de l'augment incessant de la productivitat del treball i la del valor.

4) Garantir les relacions entre les empreses i l'estat, conjuminar els interessos socials amb els col·lectius i individuals. Aquí hom té en compte la llei econòmica fonamental, la de l'acumulació socialista, la del desenvolupament planificat i la del valor.

5) Garantir els vincles econòmics entre les empreses. Es regeix per la llei del valor.

²⁵ En la nostra opinió, aquesta és una llei que només funciona durant les primeres èpoques de la construcció del socialisme, tenint en compte, a més a més, el punt de partida històric dels actuals països socialistes.

6) Distribuir el fons de consum personal i l'estimulació material. Hi intervenen la llei de la distribució segons el treball i la del valor.

7) Regular i estimular les relacions econòmiques amb els països socialistes. Hom pot esmentar la llei de l'aproximació i l'anivellament del desenvolupament econòmic dels països socialistes i la de la internacionalització dels processos econòmics dels països socialistes.

E.- ¿Quines orientacions es deriven, doncs, de l'anàlisi del desenvolupament del mecanisme econòmic? En podem citar unes quantes:

1) El perfeccionament del mecanisme econòmic en les condicions del socialisme és una forma concreta de l'acció de la llei de l'obligada correspondència entre les relacions de producció i el nivell de desenvolupament de les forces productives, és a dir, que aquest perfeccionament és un procés constant, que suposa la realització d'un profund estudi de les lleis econòmiques del socialisme i el seu aprofitament eficient en la pràctica.

2) El càlcul econòmic no és solament un mètode de la direcció econòmica i un element de la política econòmica, sinó que és, abans de tot, el sistema de les relacions de producció corresponents a una etapa determinada del desenvolupament de la societat socialista.

3) La direcció general del desenvolupament del sistema del càlcul econòmic al llarg del període de construcció de la societat socialista ha consistit històricament, sobretot, en el reforçament del paper dels vincles directament socials en l'economia,

per la influència exercida pel sistema de planificació sobre el desenvolupament accelerat del progrés científico-tècnic i el creixement constant de la producció. Aquest procés dialèctic, exigeix, a partir d'un cert moment del desenvolupament de la societat socialista —especialment si tenim en compte les condicions històriques del desenvolupament socialista, dins d'un món caracteritzat per l'existència d'un únic sistema econòmic mundial, el capitalista ²⁶— l'ampliació de la autonomia econòmico-operativa de les empreses.

4) La direcció general del desenvolupament del càlcul econòmic subratlla que, en el càlcul econòmic, el paper decisiu l'acompleixen les relacions directament socials, que és una forma de la direcció planificada i centralitzada de l'economia.

5) El grau de centralització/descentralització depèn, fonamentalment, del grau de desenvolupament de les forces productives i llur correspondència amb les relacions de producció, com veurem aplicat al cas cubà, al capítol 7 ²⁷.

²⁶ Vegeu ALÒS [1988b], pàg. 9-10.

²⁷ Sobre la necessitat del grau escaient de centralització/descentralització, i la menor/major existència de categories mercantils, en l'evolució històrica, vegeu ALÒS [1983b], pàg. 38-39.